

ANALIZA ZAPOSLENOSTI U KULTURNIM I KREATIVNIM INDUSTRIJAMA U ZEMLJAMA SREDNJE I ISTOČNE EUROPE

Majetić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:698316>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ MENADŽMENT U KULTURI I
KREATIVNIM INDUSTRIJAMA

LUCIJA MAJETIĆ

**ANALIZA ZAPOSLENOSTI U KULTURNIM I
KREATIVNIM INDUSTRIJAMA U ZEMLJAMA
SREDNJE I ISTOČNE EUROPE**

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: izv. prof. dr. sc. Marija Šain

SUMENTOR: Maja Haršanji, mag. oec.

Osijek, 2023.

SAŽETAK

Kultura i kreativnost predstavljaju važan dio ljudskoga života, stoga ne čudi da su kulturne i kreativne industrije prepoznate kao nositeljice nove, kreativne ekonomije. Jedan od načina mjerenja njihovog doprinosa ekonomiji jest i zaposlenost. Zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama naziva se atipičnom, a omogućava uvid u veličinu i razvoj kulturnih i kreativnih industrija. Važnost kulturne zaposlenosti te njezin utjecaj na gospodarstvo vidljiv je i na prostoru europskog kontinenta. Europska unija (EU) predstavlja gospodarsku silu Europe koja ujedinjuje 27 država-članica, među kojima je i jedanaest zemalja srednje i istočne Europe – Bugarska, Češka, Estonija, Hrvatska, Latvija, Litva, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija. Srednja i istočna Europa objedinjeni je naziv za postsocijalističke države koje je obilježio društveni i gospodarski prijelaz sa socijalizma na kapitalizam te kao takve čine posebnu geopolitičku cjelinu. Unatoč nedostatku istraživanja kulturne zaposlenosti srednje i istočne Europe, analizom dostupnih podataka moguće je dobiti uvid u ekonomske doprinose kulturnih i kreativnih industrija kroz radna mjesta koja stvaraju, kao i uvid u njihovu uspješnost u pojedinačnim zemljama, ali i srednjoj i istočnoj Europi kao cjelini. Premda rezultati pokazuju da su kulturne i kreativne industrije srednje i istočne Europe slabije razvijene od ostatka EU, njihov doprinos ekonomiji kroz zaposlenost vidljiv je prvenstveno u Estoniji i Sloveniji, dok u ostatku zemalja srednje i istočne Europe nije toliko značajan.

Ključne riječi: kreativna ekonomija, kulturna zaposlenost, Europska unija, srednja i istočna Europa, Eurostat

ABSTRACT

Culture and creativity represent an important part of human life; therefore, it is not surprising that the cultural and creative industries are recognized as carriers of the new, creative economy. One of the ways of measuring their contribution to the economy is employment. Employment in the cultural and creative industries is called atypical and provides insight into the size and development of the cultural and creative industries. The importance of cultural employment and its impact on the economy is also visible on the European continent. The European Union (EU) represents the economic power of Europe, which unites 27 member states, including eleven countries of Central and Eastern Europe - Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Croatia, Latvia, Lithuania, Hungary, Poland, Romania, Slovakia, and Slovenia. Central and Eastern Europe is the unified name for post-socialist states that were marked by the social and economic transition from socialism to capitalism and as such form a special geopolitical entity. Despite the lack of research on cultural employment in Central and Eastern Europe, by analysing the available data, it is possible to gain insight into the economic contributions of cultural and creative industries through the jobs they create, as well as insight into their success in individual countries, but also in Central and Eastern Europe as a whole. Although the results show that the cultural and creative industries of Central and Eastern Europe are less developed than the rest of the EU, their contribution to the economy through employment is visible primarily in Estonia and Slovenia, while it is not so significant in the rest of the countries of Central and Eastern Europe.

Keywords: creative economy, cultural employment, European Union, Central and Eastern Europe, Eurostat

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj _____ rad
diplomski/završni
pod naslovom _____

te mentorstvom _____

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, _____

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. DEFINIRANJE KULTURNIH I KREATIVNIH INDUSTRIJA	3
3. ZAPOSLENOST U KULTURNIM I KREATIVNIM INDUSTRIJAMA	8
4. MJERENJE EKONOMSKOG DOPRINOSA KULTURNE ZAPOSLENOSTI	15
4.1. Eurostatova metodologija mjerenja doprinosa kulturne zaposlenosti.....	17
4.2. Zaposlenost u kulturi u Europskoj uniji	21
5. KULTURNE I KREATIVNE INDUSTRIJE U ZEMLJAMA SREDNJE I ISTOČNE EUROPE.....	26
5.1. Ekonomske karakteristike zemalja srednje i istočne Europe	27
5.2. Razvoj kulturnih i kreativnih industrija u zemljama srednje i istočne Europe	29
6. KULTURNA ZAPOSLENOST U ZEMLJAMA SREDNJE I ISTOČNE EUROPE.....	33
6.1. Problem i cilj istraživanja.....	33
6.2. Metodologija istraživanja.....	33
6.3. Kulturna zaposlenost	35
6.4. Kulturna zaposlenost prema spolu	38
6.5. Kulturna zaposlenost prema dobi.....	43
6.5.1. Kulturna zaposlenost osoba mlađe životne dobi.....	46
6.6. Kulturna zaposlenost prema razini obrazovanja	49
6.6.1. Kulturna zaposlenost osoba s višom razinom obrazovanja	52
6.7. Kulturna zaposlenost prema karakteristikama tržišta rada.....	55
6.7.1. Kulturna zaposlenost prema karakteristikama tržišta rada i spolu.....	59
6.8. Osobe zaposlene u kulturi kao izvedbeni umjetnici, autori, novinari i lingvisti.....	63
6.8.1. Kulturna zaposlenost umjetnika i pisaca prema karakteristikama tržišta rada ..	64
7. RASPRAVA.....	69
8. ZAKLJUČAK.....	76
9. LITERATURA	79
10. PRILOZI.....	84

1. UVOD

Kultura i kreativnost oduvijek su dio ljudskoga života. Od prvih predmeta oblikovanih ljudskom rukom, špiljskih crteža iz Altamire i svijeta, izrade figura i ukrašavanja keramike do izuma kotača, parnog stroja i razvoja tehnologije, vidljiva je čovjekova potreba za kulturnim i kreativnim izražavanjem. Stoga ne čudi da su kulturne i kreativne industrije sve više prepoznate u svijetu kao nositeljice nove ekonomije. Njihov ekonomski značaj prepoznat je i u prvim kulturnim politikama, a jedan od čimbenika koji svjedoči o utjecaju kulturnih i kreativnih industrija na gospodarstvo jest zaposlenost. Zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama atipičan je oblik zaposlenja sa specifičnim karakteristikama, a ekonomski utjecaj kulturne zaposlenosti moguće je vidjeti i na prostoru europskog kontinenta. Europska unija (dalje: EU) gospodarska je sila Europe koja objedinjuje 27 država. Među njima je i 11 zemalja srednje i istočne Europe – Bugarska, Češka, Estonija, Hrvatska, Latvija, Litva, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija (EU 11) (Suciu, Năsuela i Năsuela, 2018: 52). Navedene zemlje čine posebnu geopolitičku cjelinu, a obilježava ih tranzicija s kraja 20. stoljeća iz socijalizma na kapitalizam, odnosno iz planskog na tržišno gospodarstvo. Koristeći se podacima dostupnim na službenim stranicama EU-a, moguće je provesti detaljnu analizu zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama u zemljama srednje i istočne Europe, čime se pruža uvid u veličinu kulturnih i kreativnih industrija na prostoru srednje i istočne Europe.

Ovaj diplomski rad bavi se istraživanjem zaposlenosti u kulturi u zemljama srednje i istočne Europe. Cilj rada je prikazati podatke o zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama te razvijenost i veličinu kulturnih i kreativnih industrija srednje i istočne Europe kroz kulturnu zaposlenost, dok je svrha rada osvijestiti važnost kulturne zaposlenosti, ali i kulturnih i kreativnih industrija općenito, kao i važnost sustavnog istraživanja njihovih ekonomskih učinaka na prostoru srednje i istočne Europe. Metodologija rada oslanja se na sekundarno (desk) istraživanje te kompilaciju, deskripciju i analizu sekundarnih podataka, a uz to i na statističku analizu podataka o zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama preuzetih sa službenih stranica Statističkog ureda Europske unije (Eurostata). U tu svrhu preuzeti podaci analizirani su metodom deskriptivne statistike što podrazumijeva izračun stope promjene izražene baznim i verižnim indeksima u vremenskom razdoblju od 2016. do 2021. godine, kao i korištenje tabelarnog i grafičkog prikaza prilikom opisivanja dobivenih podataka.

Sam rad podijeljen je u šest poglavlja. U prvom poglavlju prikazuje se povijesni pregled razvoja kulturnih i kreativnih industrija i njihovi modeli i definicije. Drugo poglavlje uključuje kreativnu ekonomiju te zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama, njezin obujam i karakteristike, dok se treće poglavlje ovoga rada bavi problematikom mjerenja ekonomskih doprinosa zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama. U četvrtom poglavlju prikazane su ekonomske karakteristike zemalja srednje i istočne Europe, kao i povijesni pregled razvoja kulturnih i kreativnih industrija u postsocijalističkim zemljama. Peto poglavlje sadrži komparativni prikaz i opis Eurostatovih podataka o zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama srednje i istočne Europe te EU, a šesto poglavlje analizira dobivene rezultate te ih uspoređuje s dosadašnjim istraživanjima o zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama.

2. DEFINIRANJE KULTURNIH I KREATIVNIH INDUSTRIJA

Kulturne i kreativne industrije još uvijek su relativno nova pojava, a svoje „industrijske“ početke bilježe u 20. stoljeću. Usporedno s razvojem tehnologije raste i njihov utjecaj na cjelokupno čovječanstvo. Stoga ne čudi da su brojni teoretičari, kao i kreatori politika, prepoznali potrebu da definiraju kulturni i kreativni sektor, ali i objasne značaj koji ostavljaju na ekonomiju. No, kako bi se kulturne i kreativne industrije razumjele potrebno je najprije objasniti njihov put od kulture do kreativnosti.

Pojam *kulturna industrija* prvi puta se pojavljuje sredinom 1940-ih godina u djelu „Dijalektika prosvjetiteljstva“ Maxa Horkheimera i Theodora Adorna. U poglavlju „Kulturna industrija: Prosvjetiteljstvo kao masovna obmana“ Adorno koristi izraz „kulturna industrija“ kao zamjenu za pojam „masovna kultura“ kako bi naznačio da masovna kultura ne znači da dolazi iz mase, već da se proizvodi za masu (Moore, 2014: 741). Prema Adornovu i Horkheimerovu mišljenju, kultura i industrija oprečni su pojmovi, no u modernoj kapitalističkoj demokraciji, kao posljedica komodifikacije kulture, oni se spajaju i „padaju zajedno“ (Hesmondhalgh, 2007: 16). Samim time, termin „kulturna industrija“ predstavljao je kritiku prema masovnoj kulturi i standardizaciji svih sredstava proizvodnje (Primorac, 2005: 27).

Krajem 70-ih i početkom 80-ih godina skupina francuskih autora na čelu s Bernardom Miègeom uvodi termin „*industries culturelles*“ – kulturne industrije. Važnost promjene terminologije iz „kulturna industrija“ u „kulturne industrije“ vide u kompleksnosti različitih oblika kulturne proizvodnje koje nije moguće promatrati kao unificirano područje vođeno istom logikom. Umjesto toga naglašavaju različite logike rada različitih oblika kulturne proizvodnje, specifične ovisno o kulturnoj djelatnosti (Hesmondhalgh, 2007: 16). Nadalje, kako navodi Justin O'Connor (2007: 22), promjena terminologije „omogućila je razumijevanje povezanosti između tehnologija proizvodnje i distribucije, promjenjivih poslovnih modela, novonastalih veza između simboličkih i informacijskih dobara te između kulture i komunikacijskih sustava. Učinila je jasnijim povezanosti i proturječja između proizvodnje i cirkulacije kulture...te usmjerila pozornost na dvosmislen status kreativnog rada unutar cijelog sustava.“ O'Connor (1999, navedeno u Primorac, 2005: 28) također definira kulturne industrije kao: „one aktivnosti koje se primarno bave simboličkim dobrima – dobrima čija primarna ekonomska vrijednost proizlazi iz njihove kulturne vrijednosti.“

Koncept kreativnih industrija prvi puta se pojavljuje 1994. godine s australskom kulturnom politikom „Kreativna nacija“¹ nastalom kako bi pomogla Australiji uključiti nove prilike stvorene razvojem IT-a i digitalnih medija u australsku ekonomsku politiku. Australaska vlada, vođena premijerom Paulom Keatingom, tada je definirala kulturu šire od prijašnjih koncepata, uključivši područja poput filma, radija i knjižnica (Moore, 2014: 739). Takvo definiranje kulture navelo je brojne autore da promatraju kreativne industrije kao „jasno proširivanje termina ‘kulturne industrije’ uključivanjem novih tehnologija (multimedije, softvera itd.)“ (Ratzenböck et al., 2004: 10, navedeno Primorac, 2012: 8). No, kako ističe Primorac (2012: 8), dokument nije jednostavno proširio termin kulturnih industrija, već je doveo do konceptualnog prijelaza gdje se u fokusu više ne nalazi kultura, a umjesto kulture naglasak se stavlja na kreativnost. Sama popularizacija i promocija koncepta kreativnih industrija može se pripisati britanskom Odjelu za kulturu, medije i sport (DCMS), koji je 1997. godine osnovao Ured za kreativne industrije (Primorac, 2012: 8). Također, DCMS 1998. godine izdaje „*Creative Industries Mapping Document*“ te definira kreativne industrije kao „one koje izviru iz individualne kreativnosti, sposobnosti i talenta te koje imaju potencijale za stvaranje bogatstva i zapošljavanje, generiranjem i iskorištavanjem intelektualnoga vlasništva“ (DCMS, n.d., navedeno u Borić, 2016: 29).

Uzmu li se u obzir oba dokumenta – australski koji širi definiciju kulture pridodajući nove tehnologije te britanski koji definira kreativne industrije kroz ekonomsku snagu kreativnosti i intelektualnog vlasništva, može se zaključiti da „koncept kreativnih industrija nastoji opisati konceptualno i praktično spajanje kreativnih umjetnosti (individualni talent) s kulturnim industrijama (masovnost), u kontekstu novih medijskih tehnologija (ICT) unutar nove ekonomije znanja, za korištenje novonastalim interaktivnim građanima-potrošačima“ (Hartley, 2005: 5).

Vidljivo je da kulturne i kreativne industrije nisu sinonimi. Prema Cunninghamu (2001: 25, navedeno u Galloway i Dunlop, 2007: 19), „klasične“ kulturne industrije proizašle su iz tehnološkog napretka ranog 20. stoljeća, dok kreativne industrije proizlaze iz tehnološkog napretka kasnog 20. i ranog 21. stoljeća, odnosno, tehnološke promjene poput *World Wide Web-a* i digitalizacije nadvladale su stari koncept kulturnih industrija koji je bio usredotočen na

¹ eng. *Creative Nation: Commonwealth Cultural Policy, October 1994*

umjetnost i komercijalne medije poput filma, emitiranja i glazbe. Tehnološke i organizacijske inovacije omogućile su nove odnose s kupcima i javnosti koji nisu više ovisni o „masovnim modelima centralizirane proizvodnje (mediji) i javne potrošnje u stvarnom vremenu“ (Cunningham, 2001: 6). Samim time, kreativne industrije manje su nacionalne, a više globalne te regionalne i lokalne, nego li je tipično za javne sustave emitiranja, vodeće umjetničke tvrtke i slično (Cunningham, 2001: 6). Nadalje, dok su izvorno „klasične“ kulturne industrije (emitiranje, film, izdavaštvo, snimljena glazba) bile uključene u kulturnu politiku, pojavom kreativnih industrija kultura i kulturne industrije postaju dijelom nove ekonomske politike kreativnih industrija (Galloway i Dunlop, 2007: 19).

Kreativne industrije, dakle, predstavljaju širi pojam od kulturnih industrija, a naglasak unutar tih industrija stavlja se na kreativnost i intelektualno vlasništvo. Kulturne industrije, s druge strane, čine dio kreativnih industrija te je, za razliku od kreativnih industrija, naglasak stavljen na kulturu. Tome u prilog govore i modeli kreativnih industrija prikazani u Tablici 1.

Modeli kreativnih industrija pokušavaju klasificirati kreativne industrije, uzimajući u obzir njihove strukturne karakteristike, a svaki od njih zasniva se na različitim pretpostavkama o svrsi i načinu rada kulturnih i kreativnih industrija. Mogu se izdvojiti četiri osnovna modela kreativnih industrija: *britanski DCMS model*, *model simboličkog teksta*, *model koncentričnih krugova* te *WIPO model autorskih prava* (UNCTAD, 2008: 12; Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 26).

Britanski DCMS model

Već spomenuti *Creative Industries Mapping Document* prepoznat je kao prva sveobuhvatna analiza ekonomskog doprinosa kreativnih aktivnosti ukupnom gospodarstvu (Creativity, Culture & Education, n.d.), a obuhvaćene aktivnosti podijeljene su u 13 kreativnih sektora (DCMS, 2001: 5).² Ti sektori sastoje se od djelatnosti koje, kako navodi definicija kreativnih industrija, proizlaze iz individualne kreativnosti, a sam model proizlazi iz želje da se britansko gospodarstvo preustroji kao gospodarstvo koje pokreću inovacije i kreativnost. Također, gotovo

² Razvojem kulturnih i kreativnih industrija u Ujedinjenom Kraljevstvu taj broj smanjen je na devet kulturnih i kreativnih sektora. Više na: [Creative industries economic estimates - GOV.UK \(www.gov.uk\)](http://www.gov.uk)

svi navedeni kreativni sektori britanske klasifikacije mogu se promatrati kao djelatnosti kulturnih industrija (UNCTAD, 2008: 12).

Tablica 1. Sustavi klasifikacije za kreativne industrije izvedeni iz različitih modela

UK DCMS model	Model simboličkog teksta	Model koncentričnih krugova	WIPO model autorskih prava
Oglašavanje Arhitektura Umjetnost i tržište antikviteta Zanati Dizajn Moda Filmska i video industrija Glazba Izvedbene umjetnosti Izdavaštvo Softver Radio i televizija Video i računalne igre	Središnje kulturne industrije Oglašavanje Film Internet Glazba Izdavaštvo Radio i televizija Video i računalne igrice Periferne kulturne industrije Kreativne umjetnosti Rubne kulturne industrije Petrošačka elektronika Moda Softver Sport	Jezgra kreativnih umjetnosti Literatura Glazba Izvedbene umjetnosti Vizualne umjetnosti Jezgra kulturnih industrija Film Muzeji i knjižnice Šire kulturne industrije Baština – usluge Izdavaštvo Snimanje zvuka Televizija i radio Video i računalne igrice Ostale povezane industrije Oglašavanje Arhitektura Dizajn Moda	Osnovne industrije temeljene na autorskim pravima Oglašavanje Društva za prikupljanje kolektivnih prava Film i video Glazba Izvedbene umjetnosti Izdavaštvo Softver Televizija i radio Vizualne i grafičke umjetnosti Industrije međuovisne s autorskim pravom Prazan materijal za snimanje Petrošačka elektronika Glazbeni instrumenti Papiri Fotokopirni aparati, fotografska oprema Industrije koje su djelomično zasnovane na autorskim pravima Arhitektura Odjeća i obuća Dizajn Moda Dobra u kućanstvu; igračke

Izvor: preuzeto u cijelosti (UNESCO, 2013, navedeno u Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 27)

Model simboličkog teksta

Model simboličkog teksta predstavlja tipičan model pristupa kulturnim industrijama proizašao iz tradicije kritičkog promatranja kulturnih studija. U njemu je pozornost s „visoke“ umjetnosti

usmjerena na popularnu kulturu, a procesi kojima se oblikuje i prenosi kultura društva prikazani su kroz industrijsku proizvodnju, diseminaciju i potrošnju simboličkih tekstova ili poruka koji se prenose pomoću različitih medija poput filma, radiodifuzije i tiska (UNCTAD, 2008: 12; Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 26).

Model koncentričnih krugova

Model koncentričnih krugova temelji se na pretpostavci da je kulturna vrijednost kulturnih dobara najprepoznatljivija karakteristika kulturnih i kreativnih industrija. Također, model tvrdi kako kreativne ideje proizlaze iz jezgre kreativnih umjetnosti u obliku zvuka, teksta ili slike, šireći se kroz razne slojeve ili „koncentrične krugove“. Udaljavanjem od jezgre, smanjuje se proporcija kulturnog sadržaja te raste ona komercijalnog sadržaja (UNCTAD, 2008: 12; Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 26).

WIPO model autorskih prava

WIPO model autorskih prava uključuje sve industrije koje izravno ili neizravno sudjeluju u stvaranju, preradi, proizvodnji, emitiranju ili distribuciji djela zaštićenih autorskim pravima. Drugim riječima, model uključuje one industrije koje stvarno proizvode intelektualno vlasništvo te one koje su potrebne za prenošenje roba i usluga potrošaču. U ovome modelu naglasak je stavljen na intelektualno vlasništvo kao utjelovljenje kreativnosti uložene u izradu roba i usluga (UNCTAD, 2008: 12; Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 26).

Nijedan od izdvojenih modela ne može se promatrati kao jedini ispravan sustav klasifikacije kreativnih industrija. Uzrok tome je različito definiranje kako kreativnih, tako i kulturnih industrija, kao i različito shvaćanje njihove svrhe, načina rada, ali i samih karakteristika koje one posjeduju. To nikako ne znači da su navedeni modeli pogrešni, već upućuje na kompleksnost kulturnih i kreativnih industrija čiji obujam uvelike ovisi o kulturnim i ekonomskim politikama različitim od države do države. Ipak, sa sigurnošću se može reći da su kulturne i kreativne industrije produkt tehnološkog napretka 20. stoljeća. Iako često izjednačavane, kreativne industrije čine širi pojam u čiju domenu spadaju i kulturne industrije, a teoretičarima tek predstoji ucrtati njihove jasne granice.

3. ZAPOSLENOST U KULTURNIM I KREATIVNIM INDUSTRIJAMA

Razvojem kulturnih i kreativnih industrija brojni autori, kao i kreatori politika, primjećuju njihov nepobitan utjecaj na ekonomiju. Samim time dolazi do potrebe proučavanja uloge kulturnih i kreativnih industrija unutar ekonomskih okvira. Istovremeno, kulturne i kreativne industrije postaju najbrže rastući sektor te nositeljice nove, kreativne, ekonomije.

Termin kreativna ekonomija prvi puta je upotrijebio John Howkins 2001. godine u knjizi „Kreativna ekonomija: kako ljudi zarađuju na idejama“³. Autor vidi kreativnu ekonomiju kao novu ekonomiju koja sve više dominira 21. stoljećem. Unutar nje primjećuje povezanost između intelektualnog vlasništva te ekonomske vrijednosti kreativnog proizvoda – dobra ili usluge koji proizlaze iz kreativnosti te kojima se može trgovati, odnosno koje imaju ekonomsku vrijednost. Nadalje, kreativna ekonomija specifična je jer se odnosi na transakcije kreativnim proizvodima, a svaka transakcija može imati dvojnu vrijednost – nematerijalnu i materijalnu (Howkins, 2007).

Ne postoji jedinstvena definicija kreativne ekonomije. Tako Primorac (2010: 43) definira kreativnu ekonomiju kao „procese proizvodnje, distribucije i potrošnje (nematerijalnih) kreativnih, kulturnih i simboličkih dobara, a pod time su uključene ideje, iskustava, percepcije, slike, softver, medijski sadržaji, dizajn, informacije i usluge“. Također, uključuje i pružanje i pristup uslugama, kao i inovativnost u procesima proizvodnje (Primorac, 2012: 7).

S druge strane, UNCTAD (2022: 5) definira kreativnu ekonomiju izvan ekonomskih okvira te uključuje njezine umjetničke, kulturne i industrijske aspekte. Prema publikaciji iz 2008. godine, UNCTAD i UNDP sumiraju definiciju kreativne ekonomije kako slijedi:

- „Kreativna ekonomija je koncept u razvoju temeljen na kreativnoj imovini koja potencijalno generira gospodarski rast i razvoj;
- može potaknuti stvaranje prihoda, otvaranje radnih mjesta i zaradu od izvoza uz promicanje društvene uključenosti, kulturne raznolikosti i ljudskog razvoja;

³ eng. *Creative Economy: How People Make Money from Ideas*

- obuhvaća ekonomske, kulturne i društvene aspekte u interakciji s tehnologijom, intelektualnim vlasništvom i turističkim ciljevima;
- to je skup gospodarskih aktivnosti temeljenih na znanju s razvojnom dimenzijom te međusektorskim vezama na makro i mikro razinama s ukupnim gospodarstvom;
- to je ostvariva razvojna opcija koja zahtjeva inovativne, multidisciplinarnе političke odgovore i međuministarsko djelovanje;
- u središtu kreativne ekonomije su kreativne industrije“ (UNCTAD, 2008: 15).

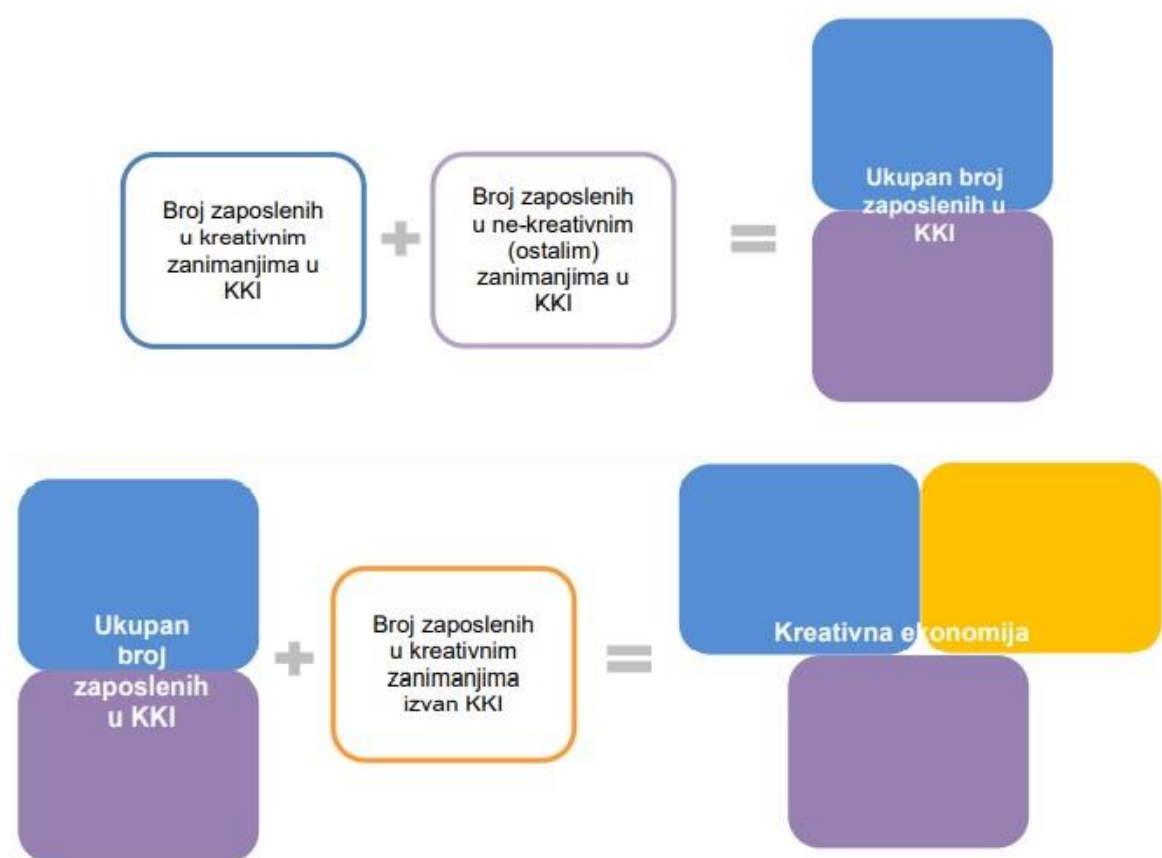
Kreativna ekonomija sastoji se od mnoštva dimenzija, a uključuje ekonomske, društvene i kulturalne aspekte te održivi razvoj (UN, 2008: 23-27, navedeno u Đorić, 2020: 146-147):

- a) *ekonomski aspekt* – kreativna ekonomija promovira ekonomsku diverzifikaciju, prihode, trgovinu i inovacije; pridonosi revitalizaciji urbanih i razvoju ruralnih područja te očuvanju kulturne i prirodne baštine
- b) *društveni aspekt* – kreativna ekonomija pridonosi zaposlenosti, potiče društvenu uključenost i smanjuje konflikte te pomaže u izgradnji društvenog kapitala
- c) *kulturalni aspekt* – kreativna ekonomija pridonosi stvaranju kulturne politike, a kulturna vrijednost kreativnih industrija pridonosi kulturnim ciljevima te vrednovanju kulturnog identiteta; kulturna raznolikost jedna je od dimenzija kreativne ekonomije, a važna je kada je u pitanju održivi razvoj i održavanje mira
- d) *održivi razvoj* – kreativna ekonomija izravno sudjeluje u održivom razvoju stvaranjem kulturnih politika temeljenih na održivosti i očuvanju materijalnog i nematerijalnog kulturnog kapitala za buduće naraštaje; kulturna održivost podrazumijeva očuvanje svih vrsta kulturnih dobara, od jezika manjina do zgrada i lokaliteta.

Mjerenje ekonomskog doprinosa ukupnoj ekonomiji moguće je kroz tri stupa: prvi se odnosi na doprinos kulturnih i kreativnih industrija ukupnom bruto domaćem proizvodu gospodarstva neke države, drugi se temelji na zaposlenosti, dok se treći stup bavi poslovnim sektorom, odnosno poduzetništvom (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 17). Zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama predstavlja, dakle, jedan od načina mjerenja ekonomskog značaja kulturnih i kreativnih industrija, čijim se proučavanjem dobiva uvid u karakteristike i potencijale industrije.

Zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama promatra se u okvirima kreativne ekonomije, a ona „uključuje doprinos zaposlenih u kreativnim zanimanjima u svim industrijama/djelatnostima, kreativnima i ne-kreativnima“ (DCMS, 2015: 5, navedeno u Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 45). Kreativne industrije, s druge strane, predstavljaju podskupinu kreativne ekonomije te „uključuju samo doprinos svih zaposlenih u kreativnim industrijama/djelatnostima, koji mogu biti zaposleni u kreativnim ili ne-kreativnim zanimanjima“ (DCMS, 2015: 5, navedeno u Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 45).

Slika 1. Doprinos kreativne ekonomije

Izvor: preuzeto u cijelosti (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 74)

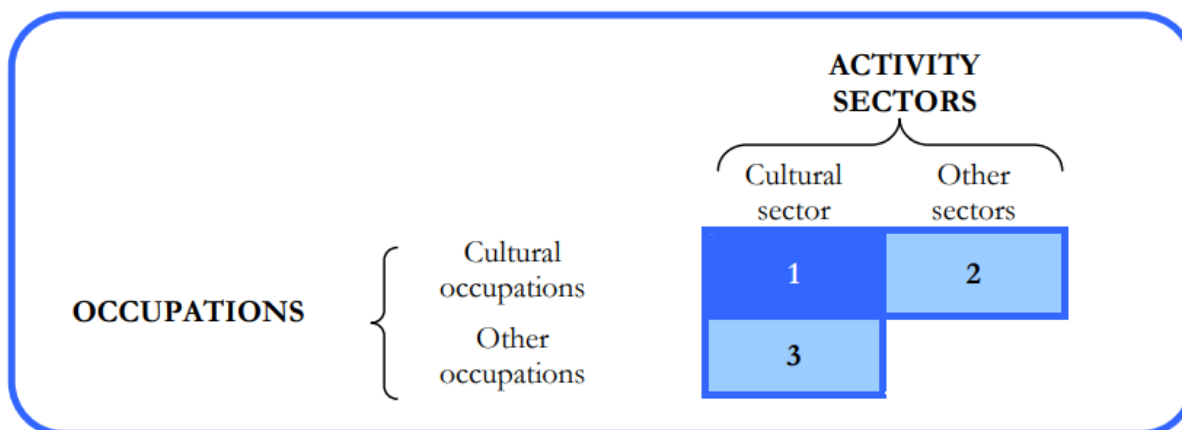
Takvo terminološko razgraničenje između kreativne ekonomije te kulturnih i kreativnih industrija koristi i Statistički ured Europske unije – Eurostat, koji pak ne pravi razliku između kulturnih i kreativnih industrija, odnosno, pod pojmom „kultura“ objedinjuje kulturne i kreativne industrije. Prema Eurostatu (2019: 63) zaposlenost u kulturi uključuje sve osobe koje

rade u gospodarskim djelatnostima koje se smatraju kulturnim, bez obzira je li ta osoba zaposlena u kulturnom zanimanju. Obuhvaća i osobe koje imaju kulturno zanimanje, bez obzira na to jesu li zaposlene u nekulturnoj gospodarskoj djelatnosti.

I drugi autori (Primorac, 2010, 2012; Conor, 2021) govoreći o zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama koriste termine poput *zaposlenost u kulturi*, *kulturna zaposlenost*, *kulturni djelatnici* ili *radnici u kulturi*. Sukladno tome, ovaj će rad također koristiti navedene pojmove kako bi opisao zaposlenost i u kulturnoj i u kreativnoj industriji. Drugim riječima, Eurostatova definicija kulturnog zaposlenja odnosi se na sve zaposlene osobe u kulturnim i kreativnim industrijama, ali i na osobe koje obavljaju neka kulturna ili kreativna zanimanja izvan kulturnih i kreativnih industrija. Dakle, zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama podrazumijeva tri različite situacije (Thorsby, 2003: 177, navedeno u Primorac, 2012: 15):

1. radnici u kulturi zaposleni u kulturnim i kreativnim industrijama (*npr. spisatelj/ica u izdavačkoj kući*)
2. radnici u kulturi zaposleni izvan kulturnih i kreativnih industrija (*npr. dizajner/ica u automobilskoj industriji*)
3. radnici drugih profesija zaposleni u kulturnim i kreativnim industrijama (*npr. tajnik/ca u glazbeno-produkcijskoj kući*).

Slika 2. Definicija kulturnog zaposlenja

Izvor: preuzeto u cijelosti (ESSnet-Culture Final Report, 2012: 141)

David Hesmondhalgh prepoznaje organizacijsku podjelu kreativnog rada u kulturnoj proizvodnji razlikujući pri tome četiri temeljne skupine radnika: *primarno kreativno osoblje* (što uključuje pisce, glumce, redatelje, glazbenike i sl.), *zanatske i tehničke djelatnike* (snimatelji, filmski montažeri, audio inženjeri), *kreativne menadžere* (televizijski producenti, urednici časopisa) te *vlasnike i rukovoditelje* (Hesmondhalgh, 2002: 52-53, navedeno u Primorac, 2010: 76; Hesmondhalgh i Baker, 2011: 9). Navedena podjela radnika u kulturi također upućuje na razlike između „kreativnih“ i „nekreativnih“ zanimanja, čime se ističe da u procesu kulturne proizvodnje input različitih skupina radnika u „kreativni“ output varira ovisno o zanimanju, sektoru kulturnih i kreativnih industrija, kao i uvjetima rada (Hesmondhalgh i Baker, 2011: 9; Primorac: 2010: 77). U tome kontekstu kao posebnu kategoriju radnika zaposlenih u kulturi važno je izdvojiti umjetnike. Towse objašnjava njihov položaj na sljedeći način: „umjetnici/e najčešće rade nekoliko poslova; dominiraju samostalni i freelance djelatnici/e, rad je neredovit, ugovori su kratkoročni, zaštita zaposlenja je mala; budućnost karijere je nesigurna; plaće su nejednake; umjetnici/e su mlađi od ostalih djelatnika/ca; i radna snaga je u porastu“ (Hesmondhalgh, 2007: 61, navedeno u Primorac, 2012: 15). Vidljivo je, dakle, da se zaposlenost u kulturi razlikuje od standardnog oblika zaposlenja te, kao takva, sadrži specifične karakteristike.

Zaposlenost u kulturi definira se kao atipična. Pod tim pojmom podrazumijeva se: „fleksibilnost, mobilnost, rad po projektima, kratkoročni ugovori, honorarni rad, volonterske i nisko plaćene aktivnosti, pseudozapošljavanje, pseudosamozapošljavanje/freelancing“ (MKW, 2001:25, navedeno u Primorac 2012:16). Kao takvo, kulturno zaposlenje predstavlja područje visokog rizika. Visoki rizik proizlazi iz orijentiranosti kulturnih i kreativnih industrija na simboličku proizvodnju. Simbolička proizvodnja, u kontekstu rizičnosti, podrazumijeva visoke troškove proizvodnje, dok su troškovi (ponovne) izvedbe niski. Nadalje, simbolična proizvodnja uvelike ovisi o trenutačnoj modi te rezultira polujavnim dobrima kao finalnim proizvodima što stvara potrebu umjetne nestašice. (Hesmondhalgh, 2002: 17, navedeno u Primorac, 2010: 72). Također, rad u kulturnim i kreativnim industrijama zahtijeva, prema Hesmondhalgh i Baker, komunikaciju iskustva putem simboličkih dobara, odnosno zadovoljavanje kreativnih potraživanja s jedne strane i tržišnih potraživanja s druge, a koja su često kontradiktorna (Hesmondhalgh i Baker, 2011, navedeno u Primorac, 2012:17). Visoka rizičnost poslovanja kulturnih i kreativnih industrija ključna je kada je u pitanju prekarnost, odnosno nesigurnost poslovnih pozicija kulturnih djelatnika (Primorac, 2012: 9).

Prekarnost predstavlja ključnu karakteristiku zaposlenosti u kulturi, a odnosi se na „radne okolnosti i taktike preživljavanja, (...) kompleksne promjene pozicioniranosti radnika i njihovog rada, okolnosti pod kojima su makroekonomske, proizvodno-produkcijske transformacije, dovele do situacije trajne radne i životne nesigurnosti sve većeg dijela populacije i porast strukturalne nezaposlenosti na mikrorazinama života“ (Hromadžić, 2008: 36, navedeno u Primorac, 2012: 22). U tome smislu, prekarnost u kulturnim i kreativnim industrijama podrazumijeva individualizaciju radnih mjesta i izgradnju portfolio karijere. Upravo kroz takvu individualizaciju kulturni radnici postaju „samostalne radne jedinice“ i premda im to omogućuje fleksibilnost u radu, istovremeno uvelike pridonosi poslovnoj nesigurnosti (Primorac, 2012: 10-22). Tome u prilog govori već naveden nezavidan položaj umjetnika koji posluju „od projekta do projekta“ u anonimnim poduzećima i na niskim plaćama (Primorac, 2010: 72-77), odnosno „vrlo niske nagrade idu većini onih koji rade u tim industrijama, a vrlo visoke nagrade nekolicini, koje danas nazivamo superzvijezdama“ (Towse, 2002, navedeno u Primorac, 2010: 72).

Specifične karakteristike zaposlenosti u kulturi uzrokovane su, između ostaloga, potrebom za visokoobrazovanim osobama, ali i za velikom radnom intenzivnosti (UNDP/UNCTAD, 2008:25, navedeno u Primorac, 2012:14). Pored zapošljavanja visokokvalificiranih stručnjaka, ističe se i visok stupanj inovativnosti potreban za rad u kulturnim i kreativnim industrijama (Primorac, 2012: 10). Karakteristike zaposlenosti u kulturi, dakle, podrazumijevaju:

1. visok rizik koji proizlazi iz proizvodnje simboličkih dobara, a odnosi se na visoke troškove proizvodnje te niske troškove (ponovne) izvedbe,
2. prekarnost, što podrazumijeva rad na određeno vrijeme te izgradnju portfolio karijere – „od projekta do projekta“,
3. zapošljavanje visokokvalificiranih osoba te
4. potraživanje visokog stupnja inovativnosti (Primorac, 2012: 9-10).

Kako ističe Međunarodna konfederacija društava autora i skladatelja⁴ – CISAC (CISAC i EY, 2015: 18), djelatnike u kulturi karakteriziraju četiri obilježja: *mladost* (kreativne aktivnosti značajno pridonose zaposlenosti mlađe populacije), *visoka produktivnost* (kulturne i kreativne industrije u pojedinim sektorima doprinose BDP-u više od prosjeka gospodarstva), *neovisnost*

⁴ eng. *International Confederation of Societies of Authors and Composers*

i poduzetništvo (Internet, digitalne tehnologije i masovna putovanja znatno olakšavaju pokretanje kulturnog ili kreativnog posla te stjecanje globalne publike i ugleda) te *viša razina obrazovanja*.

Nadalje, u odnosu na tradicionalne industrije, kulturne i kreativne industrije preferiraju zapošljavanje žena (CISAC i EY, 2015: 18) pa su tako žene bolje zastupljene u kulturnim i kreativnim industrijama, nego u ukupnoj zaposlenosti (OECD, 2022: 16). Unatoč velikoj zastupljenosti u cjelini postoje razlike ovisno o djelatnosti i zanimanju (CISAC i EY, 2015: 18), kao i značajne razlike vezane uz radni staž, plaću, zaposlenost na višim organizacijskim razinama te pristup tržištu (OECD, 2022: 112). Također, više žena unutar kulturne zaposlenosti zaposleno je na nepuno radno vrijeme (Conor, 2021: 15), što, pored čestog prekida karijere, negativno utječe na mirovine te posljedično povećava razinu siromaštva kod starijih žena (Menzel, 2021: 29).

Zaposlenost u kulturi, dakle, jedan je od načina mjerenja ekonomskih doprinosa kulturnih i kreativnih industrija, a promatra se u okvirima kreativne ekonomije, dominantne ekonomije 21. stoljeća čije su glavne nositeljice kulturne i kreativne industrije. Pod kulturnom zaposlenosti podrazumijevaju se sve osobe zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama bez obzira na to imaju li kulturna, odnosno kreativna zanimanja, ili ne, kao i sve osobe koje obavljaju kulturna ili kreativna zanimanja, a zaposlene su izvan kulturnih i kreativnih industrija. Iz svega navedenog vidljivo je da je zaposlenost u kulturi nestandardan oblik zaposlenja koji zahtijeva nove oblike rada poput rada na određeno vrijeme, s fleksibilnim radnim vremenom i koji je nestalan te sa sobom nosi visok stupanj rizičnosti. Također, naglasak u zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama stavlja se na kreativnost i inovativnost što u najviše slučajeva zahtijeva visoki stupanj naobrazbe. Pored visokog stupnja naobrazbe, kao i visoke produktivnosti, djelatnike u kulturi karakterizira i visoka stopa zaposlenosti mlađe populacije te neovisnost i poduzetnički duh, produkt digitalizacije i globalizacije. Važno je istaknuti i ulogu žena u kulturnim i kreativnim industrijama čiji je udio u zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama veći, nego li je to slučaj s udjelom u generalnoj zaposlenosti. Ipak, rodna nejednakost itekako je vidljiva i unutar kulturnih i kreativnih industrija, posebice kada je u pitanju plaća ili honorar, mogućnost napretka te zaposlenost na puno radno vrijeme.

4. MJERENJE EKONOMSKOG DOPRINOSA KULTURNE ZAPOSLENOSTI

Kulturne i kreativne industrije najbrže su rastući sektor te nositeljice nove, dominantne ekonomije 21. stoljeća. Važnost kulturnih i kreativnih industrija prepoznata je upravo kroz ekonomske učinke istaknute u prvim kulturnim politikama. Tako australska vlada 1994. godine iznosi tvrdnju da je oko 336.000 Australaca zaposleno u industrijama povezanima s kulturom (Trove, n.d.), dok DCMS 1998. godine procjenjuje da kulturne i kreativne industrije zapošljavaju 1,4 milijuna ljudi (Flew, 2012: 9). U Sjedinjenim Američkim Državama 2000. godine zaposlenost u kulturi iznosila je 2,9 % ukupne zaposlenosti, odnosno 2,9 milijuna radnika bilo je zaposleno u kulturi (Howkins, 2007), dok je EU 2006. godine imala 5,8 milijuna kulturnih radnika (KEA, 2006: 6).

Sama točnost navedenih podataka dovodi se u pitanje budući da ne postoji jasna klasifikacija kulturnih i kreativnih industrija, kao ni jasno definirani kulturni i kreativni sektori. Stoga se javlja potreba za kreiranjem pristupa mjerenja ekonomskih doprinosa kulturnih i kreativnih industrija, koji bi omogućio prikaz točnih i usporedivih podataka nužnih za mjerenje učinaka i značaja kulturnih i kreativnih industrija. Kako je navedeno u studiji „Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj“ (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 28), tri su najčešća pristupa korištena za mjerenje ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija:

1. pristup zasnovan na djelatnostima
2. pristup zasnovan na zanimanjima
3. pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja.

Pristup zasnovan na djelatnostima

Ovaj pristup za osnovu koristi Međunarodnu standardnu industrijsku klasifikaciju svih ekonomskih djelatnosti⁵ – ISIC, klasifikacijski sistem UN-a. Koristi se kako bi se prikupili, obradili i prikazali statistički podatci na svjetskoj razini. Na razini EU-a koristi se Statistička klasifikacija ekonomskih djelatnosti u Europskoj zajednici⁶ – NACE. Važno je napomenuti da

⁵ eng. *International Standard Industrial Classification of All Economic Activities*

⁶ eng. *Statistical classification of economic activities in the European Community*; akronim od fr. *Nomenclature statistique des Activités économiques dans la Communauté Européenne*

su ISIC i NACE klasifikacijski sustavi usklađeni kako bi omogućili usporedivost podataka. Nedostatci pristupa zasnovanog na djelatnostima vidljivi su upravo kada je riječ o zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama. S jedne strane, pristup precjenjuje doprinos zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama uzimajući u obzir sve zaposlene u određenoj industriji, bez obzira sudjeluje li u proizvodnji kreativnih proizvoda. Paradoksalno, pristup također podcjenjuje doprinos zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama ne računavši osobe koje obavljaju kreativna zanimanja izvan kulturnih i kreativnih industrija (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 28).

Pristup zasnovan na zanimanjima

Pristup zasnovan na zanimanjima razvio se kako bi se definirala i kvantificirala kreativna zaposlenost. Samim time, u fokusu ovoga pristupa nalaze se kreativna zanimanja, a ne ukupna zaposlenost u sektorima kulturnih i kreativnih industrija. Pristup koristi Međunarodnu standardnu klasifikaciju zanimanja⁷ – ISCO, na način da uključuje sva zanimanja koja se smatraju kreativnima, bez obzira na gospodarsku djelatnost. Na taj način omogućuje detaljnu analizu kulturne i kreativne zaposlenosti, kao i strukturiranje zanimanja po različitim kriterijima (npr. vremenski i/ili regionalno). Ipak, pitanje kriterija po kojemu je neko zanimanje kulturno ili kreativno predstavlja nedostatak u što točnijem izračunu doprinosa zaposlenosti ukupnoj ekonomiji (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 28-29)

Pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja

Ovaj pristup omogućuje najpreciznije procjene kada je u pitanju kulturna i kreativna zaposlenost. Uzrok tome analiza je kombinacije podataka vezanih uz kulturne i kreativne djelatnosti, kao i kulturna i kreativna zanimanja. Na taj način moguće je identificirati radnike u kulturi zaposlene izvan kulturnih i kreativnih industrija, kao i radnike drugih, nekulturnih zanimanja unutar kulturnih i kreativnih industrija. Pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja koriste brojni autori, kao i Eurostat (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 29). O tome, kao i o samome pristupu, reći će se nešto više u nastavku poglavlja.

⁷ eng. *International Standard Classification of Occupations*

4.1. Eurostatova metodologija mjerenja doprinosa kulturne zaposlenosti

Kao što je prethodno spomenuto, Eurostat se u svojim mjerenjima doprinosa kulturne zaposlenosti ekonomiji oslanja na pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja. Taj pristup prvi se puta pojavljuje 2005. godine u izvještaju „Kulturna zaposlenost u Europi u 2002.“⁸ Ministarstva kulture Francuske koje je koordiniralo Eurostatovu operativnu skupinu za kulturnu zaposlenost, nastalu iz radne skupine naziva „LEG-Culture“⁹ (KEA, 2006: 74).

Spomenuti izvještaj predstavlja jedan od najopsežnijih dokumenata vezanih za kulturnu zaposlenost, a po mnogočemu je zaslužan za bolje razumijevanje kulturnog zaposlenja. Kao prvo, dokument donosi široko prihvaćenu definiciju kulturne zaposlenosti, a koja uključuje sve zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama bez obzira imaju li kulturno/kreativno zanimanje ili ne, kao i sve radnike u kulturi zaposlene u drugim gospodarskim djelatnostima. Nadalje, izvještaj kao metodologiju koristi jedinstvenu matematičku formulu generiranu unakrsnim množenjem 13 ISCO-88 kulturnih zanimanja i 9 NACE Rev. 1 kulturnih djelatnosti (KEA, 2006: 75). Navedenu metodologiju preuzela je i KEA¹⁰ u studiji „Ekonomija kulture u Europi“¹¹ (KEA, 2006: 315).

„Ekonomija kulture u Europi“ predstavlja prvu studiju na razini EU koja prikazuje podatke o kulturnim i kreativnim industrijama zemalja EU unutar jasnog obuhvata kulturnih i kreativnih industrija (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 33). Prema studiji, prvi korak u procjeni kreativne ekonomije jest definiranje odgovarajućih sektora i aktivnosti. Studija pravi razliku između kulturnog i kreativnog sektora pri čemu kulturni sektor sadrži neindustrijske i industrijske sektore. Neindustrijski sektori podrazumijevaju proizvodnju dobara koje nije moguće reproducirati te se njihova konzumacija odvija na licu mjesta, a odnosi se na umjetnička područja. Industrijski sektori kulturnog sektora, s druge strane, odnose se na kulturne proizvode namijenjene masovnoj proizvodnji, širenju i izvozu, odnosno podrazumijevaju kulturne industrije. Kreativni sektor studija definira kao kulturu koja postaje „kreativni“ input u proizvodnji nekulturnih dobara. Kreativnost je, pri tome, shvaćena kao izvor inovacija (KEA, 2006: 2). Za opis sektora kulturnih i kreativnih industrija korišten je model koncentričnih

⁸ eng. *Cultural Employment in Europe in 2002*

⁹ eng. *Leadership Group Culture*

¹⁰ KEA European Affairs – belgijska konzultantska grupacija

¹¹ eng. *The Economy of Culture in Europe*

krugova¹², a sami sektori povezani su sa Statističkom klasifikacijom ekonomskih djelatnosti u Europskoj zajednici – NACE Rev. 1 (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 33-34).

Slika 3. Razgraničavanje kulturnih i kreativnih industrija prema studiji KEA

KRUGOVI	SEKTORI	POD-SEKTORI	OBILJEŽJA
KLJUČNA UMJETNIČKA PODRUČJA	Likovne umjetnosti	Zanati; slikarstvo, kiparstvo; fotografija.	Neindustrijske djelatnosti. Proizvodi su prototipovi i potencijalno se mogu zaštititi autorskim pravima.
	Izvedbene umjetnosti	Kazalište; ples; cirkus; festivali.	
	Baština	Muzeji, knjižnice, arheološka baština, arhivi.	
1. KRUG: KULTURNE INDUSTRIJE	Film i video		Djelatnosti namijenjene masovnoj reprodukciji. Proizvod je zasnovan na autorskim pravima.
	Televizija i radio		
	Video igrice		
	Glazba	Tržište snimanja zvuka; koncerti; prihodi koje prikupljaju društva u glazbenom sektoru.	
	Knjige i tisak	Izdavanje knjiga; časopisi i izdavaštvo.	
2. KRUG : KREATIVNE INDUSTRIJE I DJELATNOSTO	Dizajn	Modni dizajn, grafički dizajn, dizajn interijera, produkt dizajn (industrijski dizajn).	Aktivnosti nisu nužno industrijske i mogu biti prototipovi. Premda su proizvodi zasnovani na autorskim pravima, mogu uključiti i druge inpute intelektualnog vlasništva (n pr. trgovačke marke) . Korištenje kreativnosti je ključno za funkcioniranje ovih sektora.
	Arhitektura		
	Oglašavanje		
3. KRUG: POVEZANE INDUSTRIJE	Računalna industrija Proizvodnja MP3 uređaja, telekomunikacijskih uređaja (mobiteli, pametni telefoni, Iphone)		Ovu kategoriju je teško ograničiti pomoću jasnih kriterija, a uključuje sektore koji velikim dijelom ovise o prethodno opisanim krugovima, kao što je ICT sektor.

	„kulturni sektor“
	„kreativni sektor“

Izvor: preuzeto u cijelosti (KEA, 2006, navedeno u Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 34)

¹² Model koncentričnih krugova opisan je u prvom poglavlju ovoga rada.

Važno je napomenuti da od 1. siječnja 2008. godine vrijedi nova Statistička klasifikacija ekonomskih djelatnosti u Europskoj zajednici – NACE Rev. 2, s kojom je usklađena hrvatska nacionalna klasifikacija djelatnosti – NKD (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 28), dok se za klasifikaciju zanimanja koristi nova verzija Međunarodne standardne klasifikacije zanimanja – ISCO-08, usvojena u prosincu 2007. godine (Eurostat, 2013), a na snazi od 2011. godine (ESSnet-Culture Final Report, 2012: 139).

U skladu s time, 2009. godine EU osniva novu radnu skupinu naziva „ESSnet-Culture“¹³, dvogodišnji projekt između Eurostata i pet partnera, kako bi se nastavilo raditi na unaprjeđenju metodologije i osiguranju usporedivosti podataka za područje kulture (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 36). U finalnom izvještaju (ESSnet-Culture Final Report, 2012: 141-144) kulturna djelatnost definirana je kao ukupan broj zaposlenih čije djelatnosti spadaju u sferu kulture, bez obzira na to imaju li kulturna zanimanja ili ne, a detektirana su 22 sektora djelatnosti NACE Rev. 2 klasifikacije koja su potpuno kulturna te sedam sektora djelomično kulturnih djelatnosti NACE Rev. 2 klasifikacije. S druge strane, prepoznate su 32 skupine potpuno kulturnih zanimanja te 14 skupina djelomično kulturnih zanimanja ISCO-08 klasifikacije, a ta zanimanja se odnose na „zanimanja uključena u kreativni i umjetnički ekonomski ciklus, tj. stvaranje, proizvodnju, diseminaciju i trgovinu, očuvanje, obrazovanje, menadžment i regulaciju, kao i prikupljanje i očuvanje baštine“ (ESSnet-Culture Final Report, 2012: 143-144). „ESSnet-Culture Final Report“ predstavlja važan iskorak u odnosu na prethodno navedenu KEA studiju budući da sva područja koja obuhvaća tretira kao jednako važne, a prepoznaje deset kulturnih područja: baština, arhivi, knjižnice, knjige i tisak, vizualna umjetnost, izvedbena umjetnost, audiovizualno i multimedija, arhitektura, oglašavanje te umjetnički zanati (Rašić Bakarić, Bačić i Božić, 2015: 36).

Dakle, Eurostat u svojoj bazi podataka, kao i u publikacijama vezanima za kulturnu statistiku koristi pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja, a koji je detaljno razradila radna skupina „ESSnet-Culture“ (Eurostat, 2018: 8-22). Nadalje Eurostat razlikuje deset kulturnih sektora, odnosno djelatnosti kulturnih i kreativnih industrija, prikazanih zajedno s kulturnim zanimanjima u Tablici 2.

¹³ eng. *European Statistical System Network on Culture*

Tablica 2. Lista kulturnih sektora i zanimanja prema Eurostatu

KULTURNI SEKTORI (EKONOMSKE DJELATNOSTI) – NACE Rev 2.		KULTURNA ZANIMANJA – ISCO-08	
18	Tisak i reprodukcija snimljenih materijala	216	Arhitekti, projektanti, geodeti, dizajneri
32.2	Proizvodnja glazbenih instrumenata	2353	Ostali profesori jezika
58.1	Izdavaštvo knjiga, periodičnih publikacija i ostale izdavačke aktivnosti	2354	Ostali učitelji glazbe
59	Filmska, video i televizijska produkcija, snimanje zvuka i glazbeno izdavaštvo	2355	Ostali učitelji umjetnosti
60	Programiranje i radiodifuzne djelatnosti	262	Knjižničari, arhivisti i kustosi
74.1	Specijalizirane dizajnerske djelatnosti	264	Autori, novinari i jezikoslovci
74.2	Fotografske djelatnosti	265	Kreativni i izvedbeni umjetnici
74.3.	Prevođenje i tumačenje	3431	Fotografi
90	Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti	3432	Dizajneri i dekorateri interijera
91	Knjižnice, arhivi, muzeji i druge kulturne djelatnosti	3433	Galerijski, muzejski i knjižnični tehničari
		3435	Ostali profesionalni suradnici u umjetnosti i kulturi
		3521	Broadcasting i audio-vizualni tehničari
		4411	Knjižnični službenici
		7312	Proizvođači i ugađači glazbenih instrumenata
		7313	Obrada nakita i plemenitih metala
		7314	Keramičari i srodni radnici
		7315	Izrađivači, rezači, brusaci i završni obrađivači stakla
		7316	Pisci znakova, dekorativni slikari, graveri i bakroresci
		7317	Rukotvorine od drveta, košaraštvo i srodni materijali
		7318	Rukotvorine od tekstila, kože i srodnih materijala
		7319	Kreatori rukotvorina koji nisu drugdje klasificirani

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat, 2019: 77)

4.2. Zaposlenost u kulturi u Europskoj uniji

Europska unija (EU) politička je i gospodarska zajednica europskoga kontinenta, a od 31. siječnja 2020. godine ujedinjuje 27 zemalja članica. Prema Đoriću (2020: 157), u razdoblju od 2014. godine do 2019. godine EU 27 bilježi porast zaposlenosti sa 6,8 milijuna ljudi zaposlenih u kulturnim i kreativnim industrijama na 7,4 milijuna kulturnih radnika u 2019. godini. Taj porast od 8 % otkriva da je sama kulturna zaposlenost rasla brže od udjela kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti – 2014. godine udio kulturne zaposlenosti iznosio je 3,6 %, a 2019. godine porastao je tek na 3,7 % (Đorić, 2020: 157). S druge strane, u 2020. godini EU 27 imala je 7,2 milijuna kulturnih radnika s udjelom od 3,6 % u ukupnoj zaposlenosti. Primjetan je pad zaposlenosti u kulturi od 2,6 %, kao i pad ukupne zaposlenosti u EU 27 od 1,3 %, što bi se moglo pripisati COVID-19 pandemiji.¹⁴ Najveći pad kulturne zaposlenosti primjetan je u dva sektora: NACE 90 – Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti te NACE 59 – Filmska, video i televizijska produkcija, snimanje zvuka i glazbeno izdavaštvo (Eurostat, 2021).

Kada se promatra broj zaposlenih osoba u kulturi od 2015. do 2019. godine, prema istraživanjima Eurostata (2021) primjećuje se da je zaposleno više muških nego ženskih osoba. No, kada se uzme u obzir udio zaposlenih u kulturi u cjelokupnoj zaposlenosti u EU 27 vidljivo je da ženske osobe imaju veći udio. Također, u razdoblju od 2015. do 2019. godine broj ženskih djelatnica u kulturi rastao je brže od broja muških kulturnih djelatnika (Eurostat). Taj trend nastavio se i u 2020. godini pa su tako žene činile nešto niži udio od muškaraca u kulturnoj zaposlenosti EU 27 (48,1 %), no taj udio i dalje je bio viši od prosječnog udjela žena (46,0 %) u ukupnoj zaposlenosti EU. Nadalje, najviše osoba zaposlenih u kulturi u rasponu od 2015. do 2019. godine u EU 27 pripada rasponu životne dobi od 30 – 39 i 40 – 49 godina. Najmanja zaposlenost primjećuje se kod osoba starije životne dobi, odnosno u rasponu od 60 – 65 i više godina. Ipak, najveći udio zaposlenosti u kulturi u cjelokupnoj zaposlenosti EU ima skupina osoba životne dobi od 65 godina i stariji, s udjelom od 5,8 %. Ostale dobne skupine imaju udio zaposlenih u kulturi između 3 % i 4 % (Eurostat).

¹⁴ Pandemija COVID-19 virusom započela je u prosincu 2019. godine u Kini, a početkom 2020. godine proširila se na ostatak svijeta (Hrvatska enciklopedija, 2023a). Prema studiji koju je proveo EY (2021: 6) kulturne i kreativne industrije među najpogođenijim su industrijama (čak više od turizma), a kreativna ekonomija u 2020. godini zabilježila je pad prihoda od 31 %, dok je sama pandemija najviše pogodila kulturne i kreativne industrije srednje i istočne Europe.

Tablica 3. Pregled zaposlenosti u kulturi u EU

KULTURNA ZAPOSLENOST			
<i>Godina</i>	2014.	2019.	2020.
<i>Broj zaposlenih (mil.)</i>	6,8	7,4	7,2
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,6 %	3,7 %	3,6 %
KULTURNA ZAPOSLENOST MUŠKARACA			
<i>Godina</i>	2015.	2019.	2020.
<i>Broj zaposlenih (mil.)</i>	3.636,7	3.847,7	3.705,7
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,5 %	3,6 %	3,5 %
KULTURNA ZAPOSLENOST ŽENA			
<i>Godina</i>	2015.	2019.	2020.
<i>Broj zaposlenih (mil.)</i>	3199,9	3510,1	3.429,2
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,7 %	3,8 %	3,8 %
KULTURNA ZAPOSLENOST PREMA DOBI			
<i>Dob/godina</i>	2015.	2019.	2020.
<i>15-29 godina</i>	1.151,1	1.259,3	1.181,2
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,4 %	3,6 %	3,6 %
<i>30-39 godina</i>	1.840,3	1.887,6	1.803,9
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	4 %	4 %	3,9 %
<i>40-49 godina</i>	1.821,3	1.851,7	1.813,4
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,5 %	3,6 %	3,5 %
<i>50-59 godina</i>	1.430,0	1.595,2	1.569,9
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,2 %	3,3 %	3,2 %
<i>60-64 godina</i>	378,5	470,4	475,1
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	3,7 %	3,7 %	3,6 %
<i>65 godina i stariji</i>	212,3	293,6	291,5
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	5,4 %	5,8 %	5,7 %
KULTURNA ZAPOSLENOST PREMA OBRAZOVANJU			
<i>Razina obrazovanja/godina</i>	2015.	2019.	2020.
<i>0-2</i>	583,4	553,8	539,1
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	1,7 %	1,6 %	1,7 %
<i>3-4</i>	2.429,4	2.474,8	2.357,0
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	2,6 %	2,6 %	2,5 %
<i>5-8</i>	3.811,4	4.314,0	4.226,2
<i>Udio u ukupnoj zaposlenosti</i>	6,3 %	6,3 %	6,0 %
KULTURNA ZAPOSLENSOST PREMA KARAKTERISTIKAMA TRŽIŠTA RADA			
<i>Karakteristika/godina</i>	2015.	2019.	2020.
<i>Stalno zaposlenje</i>	82 %	82 %	83 %
<i>Samozaposlenost</i>	32 %	32 %	32 %
<i>Zaposleni na puno radno vrijeme</i>	75 %	75 %	76 %
<i>Zaposleni samo s jednim poslom</i>	92 %	92 %	93 %
KULTURNA ZAPOSLENOST UMJETNIKA I PISACA			
<i>Godina</i>	2015.	2019.	2020.
<i>Broj zaposlenih (mil.)</i>	1.573,5	1.699,6	1.664,2
<i>Stalno zaposlenje</i>	75 %	75 %	75 %
<i>Samozaposleni</i>	44 %	45 %	46 %
<i>Zaposleni na puno radno vrijeme</i>	71 %	70 %	71 %
<i>Zaposleni samo s jednim poslom</i>	89 %	89 %	90 %

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

U 2020. godini 1, 2 milijuna mladih ljudi u dobi od 15 do 29 godina radilo je u području kulture. Oni su predstavljali 16,4 % zaposlenih u kulturi, što je udio nešto niži od prosječnog udjela svih mladih ljudi koji rade u cijelom gospodarstvu (16,8 %), a u većini država članica postotak mladih zaposlenih ljudi nije premašio 20 % ukupne zaposlenosti u kulturi (Eurostat, 2021). Također, najviše zaposlenih osoba u kulturi u EU pripada skupini s višom razinom obrazovanja, što je ujedno i najveći udio zaposlenosti u kulturi s obzirom na cjelokupnu zaposlenost u EU – preko 6 % (Eurostat). U 2020. gotovo tri petine, odnosno 59 % radne snage EU-a u području kulture imalo je višu razinu obrazovanja (stručni studij, preddiplomsku, diplomsku ili doktorsku razinu obrazovanja), što je podrazumijevalo više od polovice svih kulturnih djelatnika u 26 od 27 zemalja članica. Samim time, udio ljudi u EU koji rade u području kulture s višom razinom obrazovanja bio je znatno viši od prosjeka od 36 % zabilježenog za cijelo gospodarstvo (Eurostat, 2021).

Kada je riječ o samozapošljavanju, 2019. godine kulturna zaposlenost u EU 27 imala je 32 % samozaposlenih kulturnih radnika, što je gotovo dvostruko više od udjela samozaposlenosti u cjelokupnoj zaposlenosti EU (14 %). Također, samozapošljavanje u kulturnim i kreativnim industrijama bilo je više od prosječne razine samozapošljavanja u gotovo svim zemljama članicama, točnije u 26 od 27 zemalja (Đorić, 2020: 159). U 2020. godini postotak samozaposlene kulturne radne snage porastao je na 33 %, čineći jednu trećinu kulturnih radnika diljem EU 27 (Eurostat, 2021).

Primjetan je i smanjen udio kulturnih radnika zaposlenih na puno radno vrijeme u odnosu na ukupnu zaposlenost EU 27. Tako je u 2019. godini 75 % kulturnih djelatnika bilo zaposleno na puno radno vrijeme, dok je u cjelokupnoj zaposlenosti EU 27 postotak djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme nešto veći te iznosi 81 %. Smanjen udio kulturnih radnika zaposlenih na puno vrijeme također je vidljiv kod gotovo svih država članica, odnosno kod 24 od 27 zemalja (Đorić, 2020: 159). U 2020. godini tri četvrtine, odnosno 76 % kulturnih djelatnika u EU 27 bilo je zaposleno na puno radno vrijeme. Oko 83 % muškaraca zaposlenih u kulturi radilo je s punim radnim vremenom u usporedbi s prosjekom od 91 % za cijelo gospodarstvo EU-a. Nasuprot tome, udio žena koje rade s punim radnim vremenom u području kulture bio je 68 % u usporedbi s prosjekom od 70 % za cijelo gospodarstvo EU-a. Prosječni rodni jaz kulturne zaposlenosti s punim radnim vremenom u EU 27 u 2020. godini iznosio je 15 postotnih bodova u korist muškaraca, što je manje od prosjeka ukupne zaposlenosti u EU koji iznosi 21 postotni

bod (Eurostat, 2021).

Ipak, kada se kulturna zaposlenost promatra kroz sve karakteristike tržišta rada, vidljivo je da su osobe zaposlene u kulturi u EU najčešće zaposlene samo s jednim poslom (96 %), imaju stalno zaposlenje (87 %) te su zaposlene na puno radno vrijeme (76 %) (Eurostat, 2021). Važno je napomenuti da kulturna zaposlenost u EU često uključuje sezonske poslove te zapošljavanje na pola radnoga vremena i kratkoročne ugovore, dok kulturni radnici sa sveučilišnom diplomom istovremeno obavljaju dva ili više posla (Đorić, 2020: 157). Tu se, kao specifična skupina zaposlenih u kulturi, izdvajaju umjetnici (kreativni umjetnici i izvođači) i pisci (autori, novinari i jezikoslovci) (Eurostat, 2021).

U 2020. godini u EU 27 bilo je gotovo 1,7 milijuna umjetnika i pisaca, a zajedno su činili gotovo jednu četvrtinu (23 %) zaposlenih u kulturi. Od toga je 46 % bilo samozaposleno, što je znatno više od prosjeka u ukupnoj zaposlenosti (14 %) te od prosjeka u kulturnoj zaposlenosti od 33 %. Oko 71 % umjetnika i pisaca radilo je s punim radnim vremenom, što je manje u odnosu na ostale radnike u kulturi (76 %), kao i u ukupnoj zaposlenosti (81 %). U cijeloj EU velika većina (96 %) ukupne radne snage 2020. godine imala je samo jedan posao, a taj je postotak bio manji za umjetnike i pisce te je iznosio 90 %. Nadalje, u 2020. godini je oko 87 % svih zaposlenih u EU 27 imalo stalni ugovor o radu, dok je među umjetnicima i piscima stalni ugovor imalo tri četvrtine zaposlenih, odnosno 75 % (Eurostat, 2021).

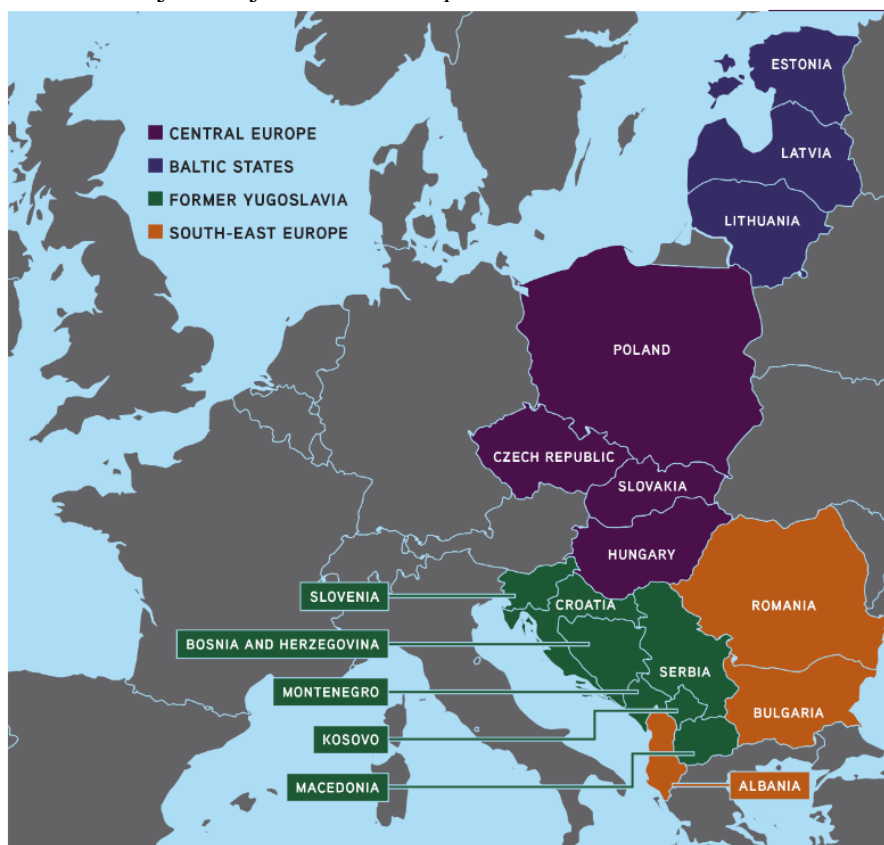
Eurostat, dakle, pri mjerenju doprinosa kulturne zaposlenosti ekonomiji koristi pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja kako bi obuhvatio sve djelatnike zaposlene u kulturi, bilo unutar kulturnih i kreativnih industrija ili u drugim gospodarskim područjima. Pri tome razlikuje deset kulturnih sektora, odnosno deset NACE Rev. 2 kulturnih djelatnosti promatranih u kombinaciji sa zanimanjima ISCO-08 klasifikacije, čime nastoji osigurati usporedivost podataka vezanih uz kulturne i kreativne industrije. Eurostatovi podatci o kulturnoj zaposlenosti također pružaju uvid u karakteristike tržišta rada kulturnih i kreativnih industrija na prostoru EU. Tako kulturna radna snaga EU-a najčešće ima jedan posao te je stalno zaposlena na puno radno vrijeme. Također, prosječni kulturni djelatnik star je između 30 i 49 godina te ima višu razinu obrazovanja. Iako je u kulturi zaposleno više muških djelatnika, kulturne i kreativne industrije više privlače osobe ženskoga spola. Ipak, rodni jaz primjetan je kada je u pitanju zaposlenost s punim radnim vremenom, pri čemu su osobe ženskoga spola

rjeđe zapošljavane na puno radno vrijeme. Kao posebna skupina kulturnih djelatnika izdvajaju se umjetnici i pisci, koji čine četvrtinu radnika u kulturi. Gotovo polovina umjetnika i pisaca jest samozaposleno te su, u usporedbi s ostalim kulturnim djelatnicima EU, češće zaposleni na nepuno radno vrijeme, rjeđe imaju stalno zaposlenje i obavljaju više od jednoga posla.

5. KULTURNE I KREATIVNE INDUSTRIJE U ZEMLJAMA SREDNJE I ISTOČNE EUROPE

Zemlje srednje i istočne Europe (CEECs¹⁵; CEE zemlje) objedinjeni je naziv za postsocijalističke zemlje europskog kontinenta. Prema određenim političkim i ekonomskim karakteristikama u tu skupinu moguće je uključiti širok spektar zemalja. Krajem 80-ih i početkom 90-ih godina prošloga stoljeća te zemlje obilježio je tranzicijski prijelaz iz socijalizma u kapitalizam, odnosno iz planskog u tržišno gospodarstvo. Paralelno s promjenama na europskoj političkoj sceni, dolazi do pojačanog razvoja tehnologije te sve veće osviještenosti o ekonomskim snagama kulturnih i kreativnih industrija, među kojima jest i zaposlenost (Tomić-Koludrović i Petrić, 2005: 7-20).

Slika 4. Zemlje srednje i istočne Europe

Izvor: Preuzeto u cijelosti (Huth, Rajčan i Kubica, 2014: 3).

¹⁵ eng. *Central and Eastern European Countries*

Za potrebe ovoga rada analizirat će se kulturna zaposlenost 11 zemalja srednje i istočne Europe, članica EU (EU 11): Bugarska, Hrvatska, Češka, Mađarska, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija te zemlje Baltika – Estonija, Litva i Latvija. No, prije same analize potrebno je prikazati ekonomske karakteristike navedenih zemalja, kao i opisati razvoj kulturnih i kreativnih industrija.

5.1. Ekonomske karakteristike zemalja srednje i istočne Europe

Ekonomske karakteristike zemalja srednje i istočne Europe moguće je prikazati kroz stopu inflacije i nezaposlenosti, BDP po glavi stanovnika, udio državnog duga u BDP-u te udio državnog deficita ili suficita u BDP-u. Svi ti podatci o EU 11 prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Ekonomske karakteristike zemalja srednje i istočne Europe u 2021. godini

<i>Zemlja</i>	<i>Stopa inflacije</i>	<i>Stopa nezaposlenosti 15-74 godina</i>	<i>Stopa nezaposlenosti osoba mlađih od 25 godina</i>	<i>BDP po stanovniku</i>	<i>Udio državnog duga u BDP-u</i>	<i>Udio državnog deficita/suficita u BDP-u</i>
<i>EU 27</i>	2,9 %	7,0 %	16,6 %	27.840 €	88,1 %	-4,7 %
<i>Bugarska</i>	2,8 %	5,3 %	15,8 %	6.690 €	25,1 %	-4,1 %
<i>Hrvatska</i>	2,7 %	7,6 %	21,9 %	13.460 €	79,8 %	-2,9 %
<i>Češka</i>	3,3 %	2,8 %	8,2 %	18.020 €	41,9 %	-5,9 %
<i>Estonija</i>	4,5 %	6,2 %	16,7 %	15.750 €	18,1 %	-2,4 %
<i>Mađarska</i>	5,2 %	4,1 %	13,5 %	13.660 €	76,8 %	-6,8 %
<i>Latvija</i>	3,2 %	7,6 %	14,8 %	12.800 €	44,8 %	-7,3 %
<i>Litva</i>	4,6 %	7,1 %	14,3 %	14.690 €	44,3 %	-1,0 %
<i>Poljska</i>	5,2 %	3,4 %	11,9 %	13.580 €	53,8 %	-1,9 %
<i>Rumunjska</i>	4,1 %	5,6 %	21,0 %	9.380 €	48,8 %	-7,1 %
<i>Slovačka</i>	2,8 %	6,8 %	20,6 %	15.660 €	63,1 %	-6,2 %
<i>Slovenija</i>	2,0 %	4,8 %	12,8 %	21.310 €	74,7 %	-5,2 %

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat; Country Facts)

Stopa inflacije

Sukladno podacima s Eurostata (2021) prosječna stopa inflacije na razini EU u 2021. godini, u odnosu na prethodnu 2020. godinu, iznosila je 2,8 %, što prema Hrvatskoj enciklopediji (2023b) predstavlja nisku inflaciju.¹⁶ CEE zemlje pretežno imaju zabilježenu višu stopu inflacije od prosjeka EU, točnije kod sedam od 11 zemalja stopa inflacije bila je veća od 2,8 %. Kod dvije zemlje, Mađarske i Poljske, stopa inflacije iznosila je 5,2 %, što označava umjerenu inflaciju. U tri CEE zemlje – Bugarskoj, Hrvatskoj i Slovačkoj, stopa inflacije bila je nešto manja od prosjeka, dok je Slovenija u 2021. godini imala najnižu stopu inflacije (2 %).

Stopa nezaposlenosti

Stopa nezaposlenosti aktivne populacije između 15 i 74 godine u EU 27 2021. godine iznosila je 7 %. Većina CEE zemalja, njih osam od 11, imala je nižu stopu nezaposlenosti od prosječne stope nezaposlenosti u EU. Tu se ističe Mađarska s gotovo upola manjom stopom nezaposlenosti u odnosu na prosječnu nezaposlenost EU (4,1 %) te dvije države s više od upola manjom stopom nezaposlenosti od prosjeka EU 27 – Poljska (3,4 %) i Češka (2,8 %). Samo tri CEE zemlje imale su 2021. godine nešto višu stopu nezaposlenosti od 7 % – Litva (7,1 %) te Hrvatska i Latvija (7,8 %). S druge strane, primjećuje se gotovo dvostruko veća stopa nezaposlenosti osoba mlađih od 25 godina na razini cijele EU pa je tako prosječna stopa nezaposlenosti EU 27 iznosila 16,6 %. U ovome slučaju zemlje CEE imale su nižu stopu nezaposlenosti u sedam od 11 država. Češka je također imala i upola manju stopu nezaposlenosti mladih mlađih od 25 godina (8,2 %) u odnosu na prosječnu stopu nezaposlenosti u EU. Stopa nezaposlenosti osoba mlađih od 25 godina viša je od prosječne stope nezaposlenosti EU 27 u četiri od 11 zemalja – jedva primjetno u Estoniji (16,7 %), zatim u Slovačkoj (20,6 %) i Rumunjskoj (21 %) te je najviša u Hrvatskoj (21,9 %).

BDP po glavi stanovnika

Prosječni BDP po glavi stanovnika u EU 27 u 2021. godini iznosio je 27.840 €. U svih 11 analiziranih zemalja srednje i istočne Europe taj je iznos manji, u osam od 11 zemalja gotovo upola. Oko dvije trećine manji BDP po glavi stanovnika od prosjeka EU ima Rumunjska (9.380

¹⁶ Prema Hrvatskoj enciklopediji (2023b) niska inflacija je na razini nižoj od 5 % godišnje, umjerena na razini od 5 % do 10 % te galopirajuća na razini iznad 10 % godišnje.

€), dok je BDP po glavi stanovnika Bugarske još niži (6.690 €). Najviši BDP po glavi stanovnika među promatranim CEE zemljama ima Slovenija (21.310 €).

Udio državnog duga u BDP-u

Javni dug svih zemalja srednje i istočne Europe u 2021. godini bio je manji od prosječnog javnog duga EU 27 koji je činio 88,1 % BDP-a. Najniži udio javnoga duga u BDP-u zabilježen je u Estoniji (18,1 %) i Bugarskoj (25,1 %), dok je u Češkoj, Latviji, Litvi i Rumunjskoj udio javnog duga u BDP-u gotovo upola manji od prosječnog udjela javnoga duga EU. S druge strane, najbliže prosjeku EU, te ujedno i CEE zemlje s najvećim udjelom javnoga duga u BDP-u jesu Slovenija (74,7 %), Mađarska (76,8 %) te Hrvatska (79,8 %).

Udio državnog deficita/suficita u BDP-u

Prosječni udio državnog deficita u BDP-u EU 27 u 2021. godini iznosio je 4,7 %. Više od polovice zemalja EU 11, točnije 6 od 11 država, imalo je veći udio državnog deficita u BDP-u u odnosu na prosječan udio EU. Tako je udio državnog deficita u tri CEE zemlje (Mađarska – 6,8 %, Rumunjska – 7,1 %, Latvija – 7,3 %) bio gotovo upola veći od prosjeka EU 27. Nasuprot tome, pet zemalja EU 11 imalo je udio deficita u BDP-u manji od 4,7 %. Tu se ističe Estonija s gotovo upola manjim udjelom državnog deficita u BDP-u (2,4 %), zatim Poljska s državnim deficitom koji je činio 1,9 % BDP-a te Litva čiji je državni deficit iznosio 1 % BDP-a.

5.2. Razvoj kulturnih i kreativnih industrija u zemljama srednje i istočne Europe

U zemljama srednje i istočne Europe moguće je primijetiti početke „industrijalizacije“ kulture tijekom njihovog socijalističkog razdoblja. Ipak, pravi rast i razvoj kulturnih i kreativnih industrija u CEE zemljama nastupio je padom socijalizma i razvojem „različitih varijanti kapitalizma“. Unatoč tome, socijalistički začetci kulturnih i kreativnih industrija, kao i dio procesa modernizacije provedenih tijekom razdoblja socijalizma, rezultirali su drugačijim razvojnim okvirima kulturnih i kreativnih industrija u odnosu na „zemlje zapada“ (Primorac, 2014: 48-49).

Globalizacija se u zemljama srednje i istočne Europe, kao postsocijalističkim društvima, manifestirala u obliku tranzicije i društvene transformacije (Švob-Đokić, 2005, navedeno u Primorac, 2014: 49). Pri tome treba obratiti pažnju na često zapostavljenu kulturnu tranziciju,

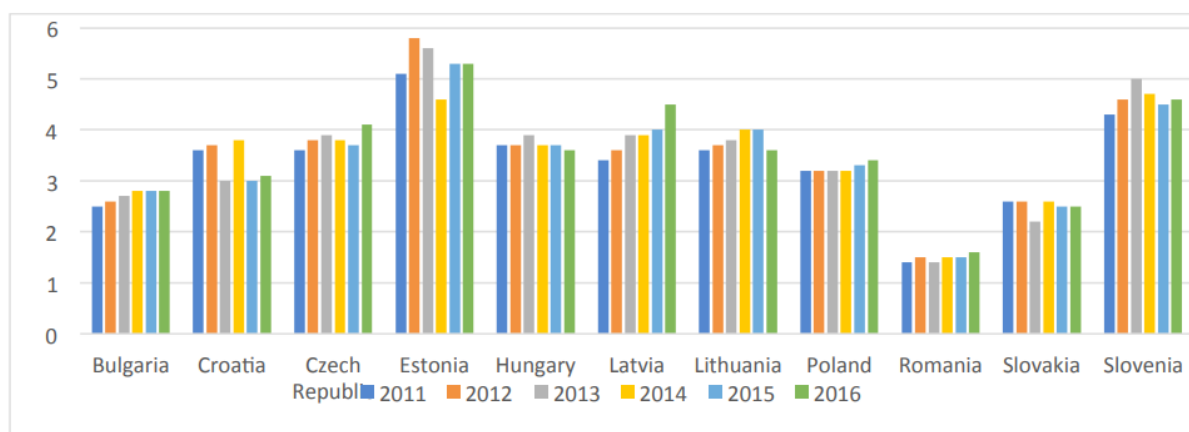
a koja podrazumijeva: „radikalne promjene u kulturnom stvaralaštvu i kulturnoj proizvodnji; u organizaciji kulturnih djelatnosti i ukupne kulturne infrastrukture, u promjeni kulturnih institucija i u dinamiziranju promjene kulturnih vrijednosti i kulturnih identiteta“ (Švob-Đokić, 2008: 37, navedeno u Primorac, 2010: 99-100). Specifična situacija zemalja srednje i istočne Europe, nastala padom socijalizma, dovela je do provedbe kulturne tranzicije kroz dvije faze. Prva faza kulturne tranzicije je „obilježena općom liberalizacijom, djelomičnom privatizacijom kulturne infrastrukture, djelomičnom orijentacijom na tržište i reinterpretacijom kulturnih identiteta“, dok u drugoj fazi „dolazi do jakog utjecaja novih tehnologija i kulturna se potrošnja usmjerava na intenzivni uvoz proizvoda globaliziranih kulturnih industrija“ (Švob-Đokić, 2008: 38-39, navedeno u Primorac, 2010: 102).

U drugoj fazi kulturne tranzicije, dakle, inozemne kulturne i kreativne industrije uspostavile su dominaciju na tržištu kulturnih i kreativnih industrija zemalja srednje i istočne Europe. Kao primjer može se uzeti nastala dominacija američke filmske produkcije i globalnih medijskih poduzeća. Na distribucijskoj razini pojavila se pojačana prisutnost američke filmske industrije u CEE zemljama, veća nego prisutnost u pojedinim zemljama srednje i istočne Europe prije pada socijalizma. Nadalje, kada je riječ o infrastrukturnoj razini filmske industrije, multipleksi i digitalna kina potisnuli su klasična kina. Posljedično, američka filmska produkcija uspostavila je dominaciju i na sadržajnoj razini. S druge strane, govoreći o medijskim kućama, u zemljama srednje i istočne Europe pojavile su se svjetske agencije kreativnog marketinga i dizajna te PR agencije, zauzevši pri tome veći dio tržišta. Ipak, navedene promjene nisu karakteristične samo za CEE zemlje, već su posljedica praćenja trenda prisutnog diljem Europe (Primorac, 2014: 51-52).

Važno je istaknuti da, pored pojačanog uvoza globalnih kulturnih i kreativnih industrija, u drugoj fazi kulturne tranzicije dolazi i do razvoja lokalnih kulturnih i kreativnih industrija, kao i do sve većeg utjecaja novih tehnologija u području informacijskih i komunikacijskih znanosti, kako na proizvodnju, tako i na distribuciju i potrošnju kulturnih i kreativnih dobara i usluga (Primorac, 2010: 101-102). Kako navode Suciú, Násuela i Násuela (2018: 56), razvoj kulturnih i kreativnih industrija uvjetovan je gospodarskim razvojem, kulturnom zaposlenošću te sudjelovanjem u kulturi. To troje čini neodvojivu cjelinu budući da sudjelovanje u kulturi i interes za kulturne aktivnosti potiče više ljudi da se uključe u kulturne i kreativne industrije te individualni talent pretvore u gospodarske aktivnosti (Suciú, Násuela i Násuela, 2018: 56).

Kulturna je zaposlenost stoga korisno mjerilo veličine kulturnih i kreativnih industrija i uključenosti pojedinaca u kulturne i kreativne sektore, s ciljem shvaćanja doprinosa kulture društveno-ekonomskom razvoju (Suciu, Năsuela i Năsuela, 2018: 53).

Grafikon 1. Zaposlenost u kulturi (% ukupne zaposlenosti) 2011. – 2016. godine

Izvor: preuzeto u cijelosti (Suciu, Năsuela i Năsuela, 2018: 53)

U 2016. godini kulturna zaposlenost na razini EU uključivala je više od osam milijuna radnih mjesta, odnosno 3,7 % ukupne zaposlenosti EU 28¹⁷. Od toga je gotovo 1,5 % kulturnih djelatnika locirano u zemljama srednje i istočne Europe, međutim, distribucija po CEE zemljama daleko je od ravnomjerne autora (Suciu, Năsuela i Năsuela, 2018: 53). Sukladno istraživanju autora Suciu, Năsuela i Năsuela (2018: 53), Estonija i Slovenija su u razdoblju od 2011. do 2016. godine predstavljale vodeće zemlje srednje i istočne Europe s obzirom na kulturnu zaposlenost, koja je 2016. godine iznosila 5,3 % i 4,6 % ukupne zaposlenosti na nacionalnoj razini. S druge strane, kulturna zaposlenost u Rumunjskoj u navedenom razdoblju od 2011. do 2016. godine ispod je prosjeka, kako EU, tako i srednje i istočne Europe – 2016. godine Rumunjska je imala 1,6 % ljudi zaposlenih u kulturi. Nadalje, tijekom petogodišnjeg razdoblja od 2011. do 2016. godine broj kulturnih djelatnika imao je relativno visok porast udjela u Latviji (s 3,4 % na 4,5 %). Bugarska je također imala mali, ali stabilan porast s 2,5 % na 2,8 %, kao i Češka, dok je povećanje udjela u Rumunjskoj bilo malo te je iznosilo samo 0,2

¹⁷ Rezultati uključuju i kulturnu zaposlenost Ujedinjenog Kraljevstva, članice EU do 31. siječnja 2020. godine.

% u razdoblju od šest godina (Suciu, Násuela i Násuela, 2018: 53).

Istraživanja također pokazuju da su 2019. godine zemlje srednje i istočne Europe imale najveći rast kulturnih i kreativnih industrija na prostoru EU. U Češkoj i Rumunjskoj tri specifična sektora – oglašavanje, arhitektura i videoigre, doživjela su dinamičan rast (EY, 2021: 16). Kada je riječ o kulturnoj zaposlenosti, jedan od najvećih porasta na razini EU zabilježen je u Estoniji – porast udjela za kulturne zaposlenosti povećao se s 4,6 % 2014. godine na 5,1 % 2019. godine. Nadalje, 2019. godine u svim promatranim zemljama srednje i istočne Europe (EU 11) razina samozaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama bila je veća od prosječne samozaposlenosti, izuzev Rumunjske. Rumunjska se također isticala kada je riječ o udjelu kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme, odnosno njihov udio u kulturnoj zaposlenosti bio je veći od prosječnog udjela zaposlenih na puno radno vrijeme. (Đorić, 2020: 157-159).

Razvoj zemalja srednje i istočne Europe, kako gospodarski, tako i kulturni, obilježila je, dakle, tranzicija iz socijalizma na kapitalizam. Kada se promatraju ekonomska obilježja odabranih zemalja srednje i istočne Europe vidljivo je da ona ne odstupaju previše od prosjeka EU. Stoga, unatoč turbulentnim začetima, ne čudi uspješnost kulturnih i kreativnih industrija u pojedinim zemljama srednje i istočne Europe, uzme li se u obzir pretpostavka da je razvoj kulturnih i kreativnih industrija uvjetovan, između ostaloga, gospodarskim razvojem. Kao drugi uvjet razvoja kulturnih i kreativnih industrija podrazumijeva se kulturna zaposlenost. Prema dosadašnjim istraživanjima, premda različita od države do države, generalna slika kulturne zaposlenosti u srednjoj i istočnoj Europi pozitivna je. Ipak, nedostatak istraživanja kulturne zaposlenosti srednje i istočne Europe, ali i kulturne zaposlenosti općenito, onemogućuje detaljniji pregled stanja zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama. Stoga će se u sljedećem poglavlju ovoga rada prikazati detaljna slika kulturne zaposlenosti u 11 zemalja srednje i istočne Europe, ali i u usporedbi s cjelokupnom EU.

6. KULTURNA ZAPOSLENOST U ZEMLJAMA SREDNJE I ISTOČNE EUROPE

Kao što je već navedeno, empirijski dio ovoga rada analizirat će kulturnu zaposlenost 11 zemalja srednje i istočne Europe, EU članica (EU 11): Bugarske, Hrvatske, Češke, Mađarske, Poljske, Rumunjske, Slovačke, Slovenije te tri zemlje Baltika – Estonije, Litve i Latvije, kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine. Svi podaci preuzeti su s Eurostata, a prikazuju opće stanje zaposlenosti u kulturi u odabranim CEE zemljama, ali i stanje zaposlenosti u kulturi uzimajući u obzir spol, dob i razinu obrazovanja, kao i karakteristike tržišta rada. Također, rad će se osvrnuti i na zaposlenost izvedbenih umjetnika, autora, novinara i lingvistica, izdvojenih od strane Eurostata kao posebna skupina zaposlenih u kulturi.

6.1. Problem i cilj istraživanja

Istraživanjem se nastoji prikazati stanje kulturne zaposlenosti prvenstveno u zemljama srednje i istočne Europe, članicama EU, ali i na razini EU općenito. Prikaz kulturne zaposlenosti omogućava međusobnu usporedbu podataka, čime je moguće odrediti uspješnost kulturnih i kreativnih industrija, kao i detektirati trendove vezane uz kulturnu zaposlenost. Cilj istraživanja je, osim prikaza kulturne zaposlenosti u zemljama srednje i istočne Europe, prikazati i njihovu razvijenost, uzme li se u obzir da je kulturna zaposlenost korisno mjerilo veličine i razine razvoja kulturnih i kreativnih industrija pojedine zemlje i/ili regije. Sukladno tome, svrha istraživanja osvijestiti je važnost kulturne zaposlenosti, kao i sustavno i kontinuirano istraživanje ekonomskih učinaka te doprinosa kulturne zaposlenosti kreativnoj ekonomiji.

6.2. Metodologija istraživanja

Metodološki okvir istraživanja podrazumijeva analizu statističkih podataka o kulturnoj zaposlenosti preuzetih sa službenih stranica Statističkog ureda Europske unije - Eurostata. Na taj način omogućena je usporedivost podataka budući da su svi podaci unaprijed klasificirani prema metodološkim kriterijima postavljenima od strane Eurostata. Uzorak istraživanja obuhvaća sve osobe unutar EU zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama ili s

kulturnim/kreativnim zanimanjem, a koje Eurostat svrstava među kulturne djelatnike, s posebnim naglaskom na 11 zemalja – Bugarsku, Češku, Estoniju, Hrvatsku, Latviju, Litvu, Mađarsku, Poljsku, Rumunjsku, Slovačku i Sloveniju (tzv. EU 11) u razdoblju od 2016. do 2021. godine. S obzirom da analiza uključuje veliku količinu podataka, korištena je metoda deskriptivne statistike, što podrazumijeva izračun stope promjene izražene baznim i verižnim indeksima te opisivanje dobivenih rezultata pomoću tablica i grafikona. Verižni, odnosno lančani indeksi (V_t), koriste se kako bi se prikazala promjena u kulturnoj zaposlenosti određene godine u odnosu na prethodnu godinu. S druge strane, bazni indeksi (I) koriste se za prikaz promjene kulturne zaposlenosti u određenom vremenskom periodu (2016. – 2021. godine) u odnosu na jednu, baznu godinu, odnosno korištenje bazne godine omogućuje standardizaciju analize tijekom vremena kako bi se pratio rast ili pad kulturne zaposlenosti. Za potrebe ovoga istraživanja 2016. godina uzeta je kao bazna, a 2021. godina kao posljednja promatrana budući da za vrijeme pisanja ovoga rada nisu bili dostupni podaci za 2022. godinu. Za izračun indeksa korištene su sljedeće formule gdje je:

- V_t verižni indeks
- y_t promatrana godina
- y_{t-1} prethodna godina
- I bazni indeks
- Y promatrana godina
- Y_b bazna godina (Šimundić i Boban, 2003).

IZRAČUN VERIŽNOG INDEKSA

$$V_t = \frac{y_t}{y_{t-1}} * 100$$

IZRAČUN BAZNOG INDEKSA

$$I = \frac{Y}{Y_b} * 100$$

6.3. Kulturna zaposlenost

U šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine, kao što je prikazano u Tablicama 5. i 6., u EU 27 vidljiv je konstantan porast zaposlenosti u kulturi u svim godinama, izuzev već navedene 2020. godine, godine početka COVID-19 pandemije, kada je zaposlenost u kulturi pala za 3,02 %. Također, 2021. godina bilježi najveći porast zaposlenosti od 5,76 % u odnosu na baznu 2016. godinu. Ipak, najveći porast zaposlenosti u EU 27 dogodio se 2017. godine, kada je zaposlenost u kulturi porasla za 3,21 % u odnosu na prethodnu godinu. S druge strane, zaposlenost u kulturi u EU 11 daje nešto drugačiju sliku. Tako je pad kulturne zaposlenosti u EU 11 zabilježen 2019. i 2021. godine (-1,78 % i -1,12 %; vidljivo u Tablici 6.). Zanimljivo je da je 2020. godine, u jeku pandemije korona virusom, zaposlenost u kulturi porasla u čak 7 zemalja EU 11 (Bugarskoj, Češkoj, Hrvatskoj, Latviji, Litvi, Mađarskoj i Sloveniji; prikazano u Tablici 5.).

Tablica 5. Broj osoba zaposlenih u kulturi (u tisućama) 2016. – 2021. godine

	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
EU 27	6.962,0	7.185,5	7.270,0	7.357,3	7.135,0	7.363,2
EU 11	1.406,8	1.445,3	1.457,0	1.431,0	1.435,0	1.418,9
Bugarska	84,6	85,8	84,8	88,5	92,1	91,3
Češka	210,2	204,3	197,5	192,7	203,0	209,7
Estonija	34,2	35,9	37,2	33,5	33,3	32,2
Hrvatska	48,7	57,5	54,2	60,4	64,2	55,9
Latvija	40,6	36,6	32,7	32,0	33,4	36,3
Litva	48,9	49,8	55,5	53,7	53,9	54,2
Mađarska	157,1	147,1	150,1	164,0	174,7	166,2
Poljska	544,4	569,2	586,0	548,1	538,1	541,6
Rumunjska	133,7	141,1	141,0	135,7	120,4	111,2
Slovenija	42,3	45,4	46,4	48,6	50,5	45,5
Slovačka	62,1	72,6	71,6	73,8	71,4	74,8

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Dakle, kao što je vidljivo u Tablici 6., najveći porast kulturne zaposlenosti u EU 11 zabilježen je 2017. godine, kada je kulturna zaposlenost porasla za 2,74 % u odnosu na prethodnu 2016. godinu. U usporedbi s baznom 2016. godinom, vidljiv je i porast zaposlenosti u svim drugim promatranim godinama, ali kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine kulturna zaposlenost u EU 11 porasla je tek za 0,86 %. Važno je istaknuti da je i većina EU 11, odnosno šest od 11 zemalja (Bugarska, Hrvatska, Litva, Mađarska, Slovenija i Slovačka), zabilježila porast zaposlenosti u kulturi kroz šest godina, dok je kod pet zemalja (Češka, Estonija, Latvija, Poljska i Rumunjska) primjetan pad kulturne zaposlenosti od 2016. do 2021. godine.

Tablica 6. Stopa promjene broja osoba zaposlenih u kulturi

	VERIŽNI INDEKS (V _t ; %)					BAZNI INDEKS (I ₂₀₁₆ ; %)					
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
EU 27	3,21	1,18	1,20	-3,02	3,20	EU 27	3,21	4,42	5,68	2,48	5,76
EU 11	2,74	0,81	-1,78	0,28	-1,12	EU 11	2,74	3,57	1,72	2,00	0,86
Bugarska	1,42	-1,17	4,36	4,07	-0,87	Bugarska	1,42	0,24	4,61	8,82	7,79
Češka	-2,81	-3,33	-2,43	5,35	3,30	Češka	-2,81	-6,04	-8,33	-3,43	-0,24
Estonija	4,97	3,62	-9,95	-0,60	-3,30	Estonija	4,97	8,77	-2,05	-2,63	-5,85
Hrvatska	18,07	-5,74	11,44	6,29	-12,93	Hrvatska	18,07	11,29	24,02	31,83	14,78
Latvija	-9,85	-10,66	-2,14	4,38	8,68	Latvija	-9,85	-19,46	-21,18	-17,73	-10,59
Litva	1,84	11,45	-3,24	0,37	0,56	Litva	1,84	13,50	9,82	10,22	10,84
Mađarska	-6,37	2,04	9,26	6,52	-4,87	Mađarska	-6,37	-4,46	4,39	11,20	5,79
Poljska	4,56	2,95	-6,47	-1,82	0,65	Poljska	4,56	7,64	0,68	-1,16	-0,51
Rumunjska	5,53	-0,07	-3,76	-11,27	-7,64	Rumunjska	5,53	5,46	1,50	-9,95	-16,83
Slovenija	7,33	2,20	4,74	3,91	-9,90	Slovenija	7,33	9,69	14,89	19,36	7,57
Slovačka	16,91	-1,38	3,07	-3,25	4,76	Slovačka	16,91	15,30	18,84	14,98	20,45

Izvor: izrada autora

Promatra li se udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 27, prikazan Grafikonom 2., vidljivo je da zaposlenost u kulturi čini 3,7 % ukupne zaposlenosti, osim 2016. i 2020.

godine, kada je udio kulturne zaposlenosti iznosio 3,6 %. Udio kulturne zaposlenosti u EU 11 nešto je manji te iznosi 3,1 % ukupne zaposlenosti, dok je samo u 2018. godini zaposlenost u kulturi činila 3,2 % ukupne zaposlenosti EU 11. Udio zaposlenosti u kulturi također se razlikuje od države do države, no većina zemalja EU 11 tijekom šestogodišnjeg razdoblja imala je manji udio kulturne zaposlenosti od EU 27, pri čemu se samo dvije države ističu s jednakim ili većim udjelom kulturne zaposlenosti od 3,7 % tijekom svih šest promatranih godina (Estonija i Slovenija).

Grafikon 2. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 11 2016. – 2021. godine

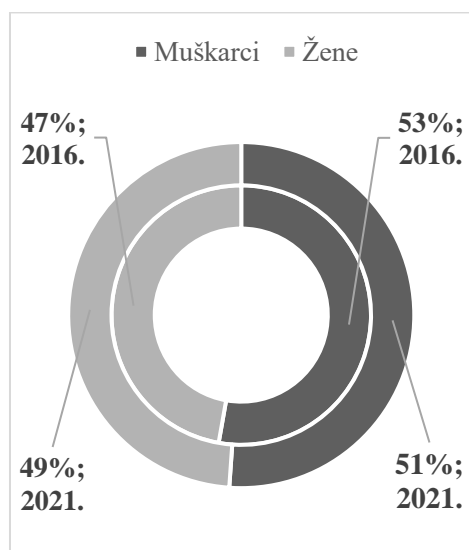

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

6.4. Kulturna zaposlenost prema spolu

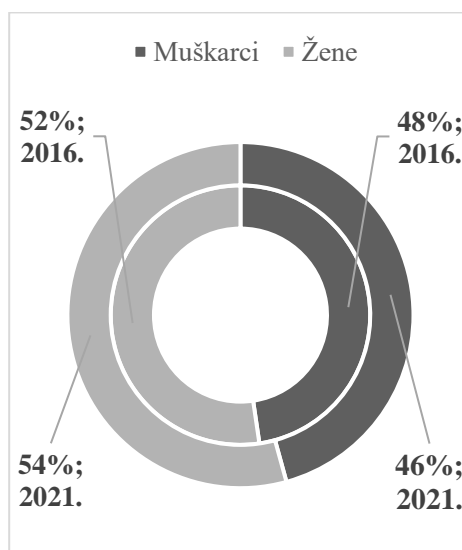
Promatra li se zaposlenost u kulturi prema spolu, vidljivo je da je u EU 27 zaposleno više muškaraca nego žena (vidljivo u Tablici 7.). Bitno je istaknuti da je broj ženskih osoba zaposlenih u kulturi u EU kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine porastao za dva postotna boda, odnosno s 47 % na 49 % (prikazano Grafikonom 3.). S druge strane, u EU 11 taj se omjer bitno razlikuje. Tako je u EU 11 kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine u svim godinama bilo zaposleno više ženskih nego muških osoba (vidljivo u Tablici 7.). Kroz šestogodišnje razdoblje udio ženskih osoba zaposlenih u kulturi također se povećao za dva postotna boda, točnije s 52 % žena zaposlenih u kulturi 2016. godine na 54 % zaposlenih u kulturi u 2021. godini, čime se udio muških osoba zaposlenih u kulturi dodatno smanjio (vidljivo u Grafikonu 4.).

Grafikon 3. Omjer muškaraca i žena zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 27

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Grafikon 4. Omjer muškaraca i žena zaposlenih u kulturi u 2016. i 2021. godine u EU 11

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Nadalje, u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine u EU 27 primjetan je konstantan rast kulturne zaposlenosti kod oba spola (osim već navedene 2020. godine). No, situacija u EU 11 i tu je nešto drugačija. Tako je zaposlenost muških osoba u kulturi u konstantnome padu posljednje tri godine, odnosno od 2019. do 2021. godine, dok je kulturna zaposlenost ženskih osoba u EU 11 u šestogodišnjem razdoblju imala zabilježen pad samo 2019. godine, u odnosu

na prethodnu 2018. godinu (prikazano u Tablici 7.).

Tablica 7. Broj osoba zaposlenih u kulturi (u tisućama) 2016. – 2021. godine prema spolu

	<i>Muškarci</i>						<i>Žene</i>						
	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
<i>EU 27</i>	3.675,4	3.794,8	3.842,7	3.845,9	3.705,7	3.763,2	<i>EU 27</i>	3.286,6	3.390,7	3.427,3	3.511,4	3.429,2	3.600,0
<i>EU 11</i>	670,6	687,3	696,6	684,6	680,5	648,7	<i>EU 11</i>	736,2	758,3	760,4	746,3	754,6	770,3
<i>Bugarska</i>	38,4	38,3	36,0	40,6	43,1	42,7	<i>Bugarska</i>	46,2	47,5	48,9	47,9	49,0	48,6
<i>Češka</i>	108,0	103,8	99,5	91,6	99,1	107,6	<i>Češka</i>	102,2	100,5	98,0	101,2	103,9	102,1
<i>Estonija</i>	13,0	13,2	15,2	13,9	13,0	12,0	<i>Estonija</i>	21,2	22,7	22,0	19,6	20,3	20,2
<i>Hrvatska</i>	25,0	31,6	27,8	29,5	32,0	28,0	<i>Hrvatska</i>	23,7	25,9	26,5	30,9	32,2	27,9
<i>Latvija</i>	14,3	12,9	10,2	11,2	12,7	15,3	<i>Latvija</i>	26,4	23,7	22,6	20,9	20,7	21,0
<i>Litva</i>	16,2	19,1	21,6	20,9	21,6	21,3	<i>Litva</i>	32,7	30,8	33,9	32,8	32,4	32,9
<i>Mađarska</i>	77,2	72,5	74,3	87,0	95,1	75,0	<i>Mađarska</i>	79,8	74,7	75,7	76,9	79,6	91,2
<i>Poljska</i>	258,9	267,2	277,5	260,7	245,3	233,7	<i>Poljska</i>	285,5	302,1	308,4	287,3	292,9	307,9
<i>Rumunjska</i>	67,2	68,4	72,5	65,8	56,4	54,0	<i>Rumunjska</i>	66,5	72,7	68,5	69,8	64,0	57,2
<i>Slovenija</i>	21,6	23,4	25,2	25,1	26,6	21,8	<i>Slovenija</i>	20,7	22,0	21,1	23,5	23,8	23,7
<i>Slovačka</i>	30,8	36,9	36,8	38,3	35,6	37,3	<i>Slovačka</i>	31,3	35,7	34,8	35,5	35,8	37,6

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Tablica 8. Stopa promjene broja muških osoba zaposlenih u kulturi

	VERIŽNI INDEKS (V_t ; %)					BAZNI INDEKS (I_{2016} ; %)					
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
<i>EU 27</i>	3,25	1,26	0,08	-3,65	1,55	<i>EU 27</i>	3,25	4,55	4,64	0,82	2,39
<i>EU 11</i>	2,49	1,35	-1,72	-0,60	-4,67	<i>EU 11</i>	2,49	3,88	2,09	1,48	-3,27
<i>Bugarska</i>	-0,26	-6,01	12,78	6,16	-0,93	<i>Bugarska</i>	-0,26	-6,25	5,73	12,24	11,20
<i>Češka</i>	-3,89	-4,14	-7,94	8,19	8,58	<i>Češka</i>	-3,89	-7,87	-15,19	-8,24	-0,37
<i>Estonija</i>	1,54	15,15	-8,55	-6,47	-7,69	<i>Estonija</i>	1,54	16,92	6,92	0,00	-7,69
<i>Hrvatska</i>	26,40	-12,03	6,12	8,47	-12,50	<i>Hrvatska</i>	26,40	11,20	18,00	28,00	12,00
<i>Latvija</i>	-9,79	-20,93	9,80	13,39	20,47	<i>Latvija</i>	-9,79	-28,67	-21,68	-11,19	6,99
<i>Litva</i>	17,90	13,09	-3,24	3,35	-1,39	<i>Litva</i>	17,90	33,33	29,01	33,33	31,48
<i>Mađarska</i>	-6,09	2,48	17,09	9,31	-21,14	<i>Mađarska</i>	-6,09	-3,76	12,69	23,19	-2,87
<i>Poljska</i>	3,21	3,85	-6,05	-5,91	-4,73	<i>Poljska</i>	3,21	7,18	0,70	-5,25	-9,73
<i>Rumunjska</i>	1,79	5,99	-9,24	-14,29	-4,26	<i>Rumunjska</i>	1,79	7,89	-2,08	-16,07	-19,64
<i>Slovenija</i>	8,33	7,69	-0,40	5,98	-18,05	<i>Slovenija</i>	8,33	16,67	16,20	23,15	0,93
<i>Slovačka</i>	19,81	-0,27	4,08	-7,05	4,78	<i>Slovačka</i>	19,81	19,48	24,35	15,58	21,10

Izvor: izrada autora

Dakle, kao što je vidljivo u Tablici 8., kada se promatra zaposlenost muških osoba u kulturi u EU 27 kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine, primjetan je pad broja zaposlenih muških osoba samo 2020. godine od 3,65 % u odnosu na prethodnu 2019. godinu, dok je najveći porast zaposlenosti muških osoba u kulturi od 3,25 % zabilježen 2017. godine. Također, od 2016. do 2021. godine kulturna zaposlenost muškaraca u EU 27 porasla je za 2,39 %. U EU 11 pak zaposlenost u kulturi osoba muškoga spola ima silaznu putanju, a najveći pad zaposlenosti od 4,67 % zabilježen je u 2021. godini u odnosu na prethodnu 2020. godinu. Nadalje, u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine zaposlenost u kulturi muških osoba u EU 11 pala je za 3,27 % te su negativne promjene vidljive u pet zemalja – Češkoj, Estoniji, Mađarskoj, Poljskoj i Rumunjskoj.

Tablica 9. Stopa promjene broja ženskih osoba zaposlenih u kulturi

	VERIŽNI INDEKS (V _t ; %)					BAZNI INDEKS (I ₂₀₁₆ ; %)					
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
<i>EU 27</i>	3,17	1,08	2,45	-2,34	4,98	<i>EU 27</i>	3,17	4,28	6,84	4,34	9,54
<i>EU 11</i>	3,00	0,28	-1,85	1,11	2,08	<i>EU 11</i>	3,00	3,29	1,37	2,50	4,63
<i>Bugarska</i>	2,81	2,95	-2,04	2,30	-0,82	<i>Bugarska</i>	2,81	5,84	3,68	6,06	5,19
<i>Češka</i>	-1,66	-2,49	3,27	2,67	-1,73	<i>Češka</i>	-1,66	-4,11	-0,98	1,66	-0,10
<i>Estonija</i>	7,08	-3,08	-10,91	3,57	-0,49	<i>Estonija</i>	7,08	3,77	-7,55	-4,25	-4,72
<i>Hrvatska</i>	9,28	2,32	16,60	4,21	-13,35	<i>Hrvatska</i>	9,28	11,81	30,38	35,86	17,72
<i>Latvija</i>	-10,23	-4,64	-7,52	-0,96	1,45	<i>Latvija</i>	-10,23	-14,39	-20,83	-21,59	-20,45
<i>Litva</i>	-5,81	10,06	-3,24	-1,22	1,54	<i>Litva</i>	-5,81	3,67	0,31	-0,92	0,61
<i>Mađarska</i>	-6,39	1,34	1,59	3,51	14,57	<i>Mađarska</i>	-6,39	-5,14	-3,63	-0,25	14,29
<i>Poljska</i>	5,81	2,09	-6,84	1,95	5,12	<i>Poljska</i>	5,81	8,02	0,63	2,59	7,85
<i>Rumunjska</i>	9,32	-5,78	1,90	-8,31	-10,63	<i>Rumunjska</i>	9,32	3,01	4,96	-3,76	-13,98
<i>Slovenija</i>	6,28	-4,09	11,37	1,28	-0,42	<i>Slovenija</i>	6,28	1,93	13,53	14,98	14,49
<i>Slovačka</i>	14,06	-2,52	2,01	0,85	5,03	<i>Slovačka</i>	14,06	11,18	13,42	14,38	20,13

Izvor: izrada autora

S druge strane, kao što je prikazano u Tablici 9., unatoč padu zaposlenosti ženskih osoba u kulturi u EU 27 od 2,34 % u 2020. godini u odnosu na prethodnu 2019. godinu, taj broj već se 2021. godine povećao čak za 4,98 %, čineći također najveći porast kulturne zaposlenosti

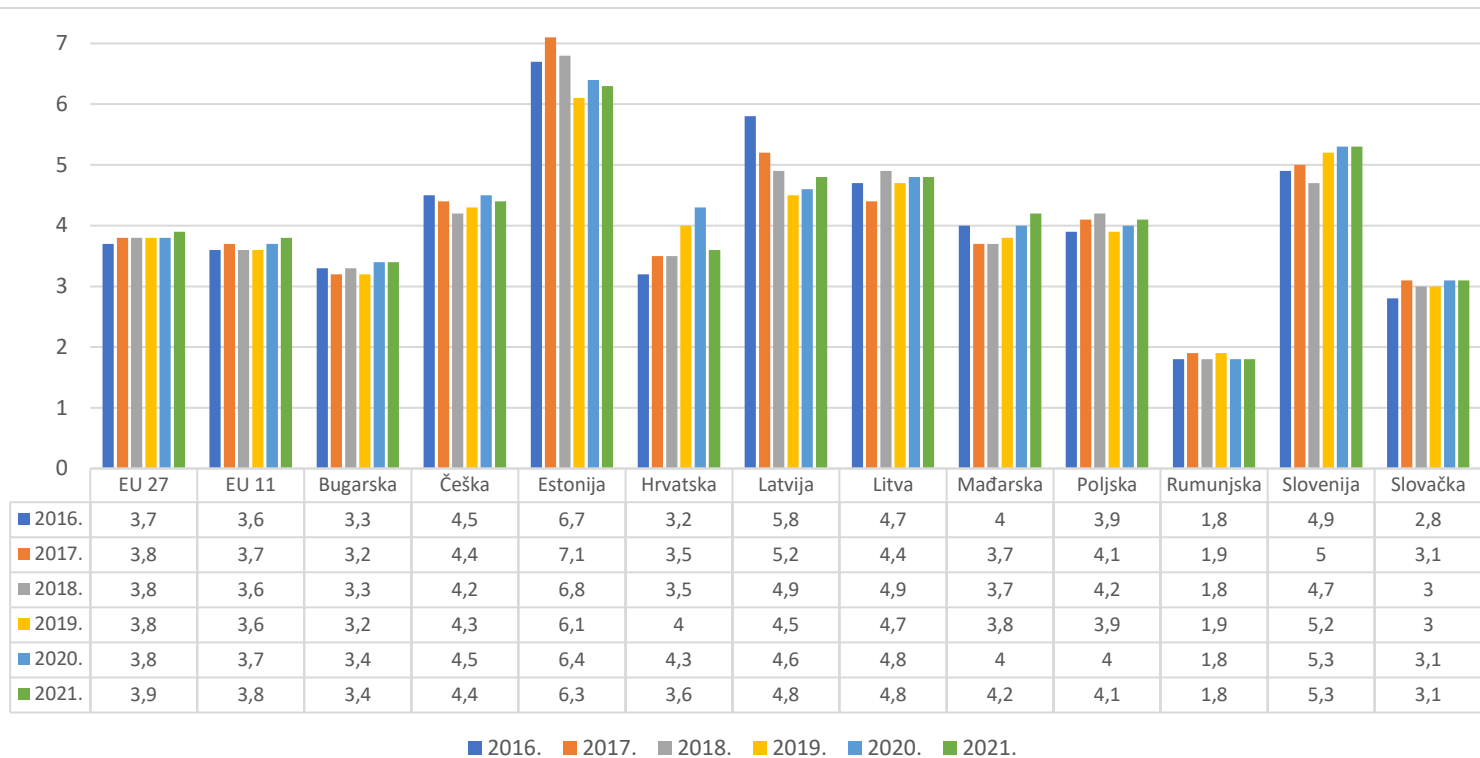
ženskih osoba od 2016. do 2021. godine. Također, usporedi li se promjena zaposlenosti ženskih osoba u kulturi kroz šestogodišnje razdoblje s baznom 2016. godinom, vidljivo je da kulturna zaposlenost ženskih osoba ne bilježi negativne trendove, odnosno, unatoč padu kulturne zaposlenosti 2020. godine, i dalje je moguće primijetiti konstantan porast broja zaposlenih osoba ženskoga spola u odnosu na baznu 2016. godinu. Tako je od 2016. godine do 2021. godine zaposlenost ženskih osoba u kulturi porasla gotovo 10 %, točnije 9,54 %. Slična situacija vidljiva je i u promatranim zemljama EU 11. Iako je najveći porast zaposlenosti ženskih osoba u kulturi u EU 11 od 3 % zabilježen u 2017. godini u odnosu na prethodnu 2016. godinu, vidljiv je i značajan porast zaposlenosti od 2,08 % u 2021. godini, unatoč negativnoj promjeni u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 11. Zaposlenost žena u kulturi u EU 11 također je 2021. godine porasla za 4,63 % u usporedbi s baznom 2016. godinom, iako je pad kulturne zaposlenosti ženskih osoba u promatranome razdoblju vidljiv kod četiri zemlje (Češke, Estonije, Latvije i Rumunjske).

Grafikon 5. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti muških osoba 2016. – 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Grafikon 6. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti ženskih osoba 2016. – 2021. godine

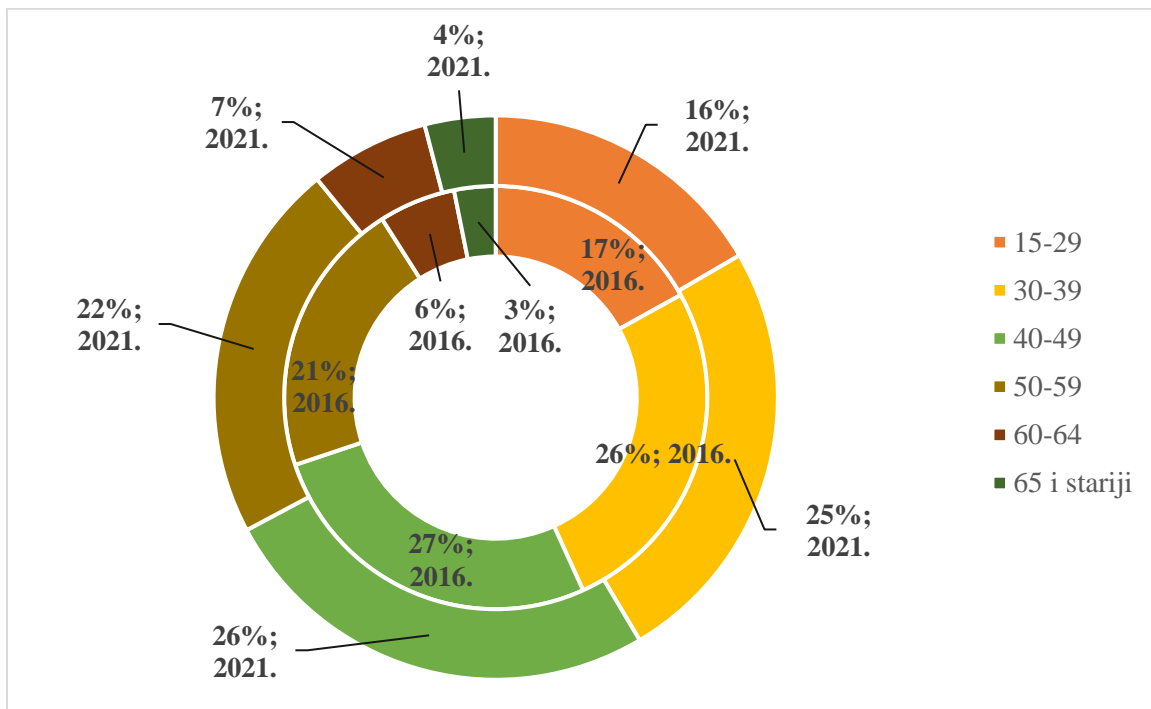
Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Kada se promatra broj zaposlenih osoba u kulturi u EU 27, primjećuje se da je zaposleno više muških nego ženskih osoba. No, kada se uzme u obzir udio zaposlenih u kulturi u cjelokupnoj zaposlenosti u EU, u Grafikonima 5. i 6. vidljivo je da ženske osobe čine veći udio. Dok udio zaposlenih osoba muškoga spola u kulturi varira između 3,6 % i 3,5 %, od 2016. do 2021. godine vidljivo je da udio kulturne zaposlenosti osoba ženskoga spola u EU 27 ima uzlaznu putanju te se 2021. godine povećao na 3,9 %. U promatranim zemljama EU 11 ta je razlika još veća. Udio kulturne zaposlenosti muškaraca u EU 11 bio je konstantan te je iznosio 2,7 % sve do 2021. godine kada je pao na 2,6 %. S druge strane, udio kulturne zaposlenosti žena varirao je između 3,6 % i 3,7 % sve do 2021. godine, kada se, za razliku od kulturne zaposlenosti muškaraca, povećao na 3,8 %.

6.5. Kulturna zaposlenost prema dobi

Kada se u obzir uzme životna dob kulturnih djelatnika, kao što je prikazano Grafikonom 7., vidljivo je da je u EU 27 u kulturi zaposleno najviše osoba u starosti između 30 – 39 i 40 – 49 godina. Ipak, kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine udio zaposlenosti u kulturi te dvije dobne skupine smanjio se za jedan postotni bod (s 26 % i 27 % 2016. godine na 25 % i 26 % 2021. godine), kao i udio mladih osoba zaposlenih u kulturi između 15 i 29 godina, čiji se udio u kulturnoj zaposlenosti smanjio sa 17 % 2016. godine, na 16 % 2021. godine. Zanimljivo je da se udio kulturne zaposlenosti osoba starijih od 49 godina u EU 27 povećao za jedan postotni bod tijekom šestogodišnjeg razdoblja od 2016. do 2021. godine (s 21 %, 6 % i 3 % 2016. godine, na 22 %, 7 % i 4 % 2021. godine).

Grafikon 7. Omjer starosti osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 27

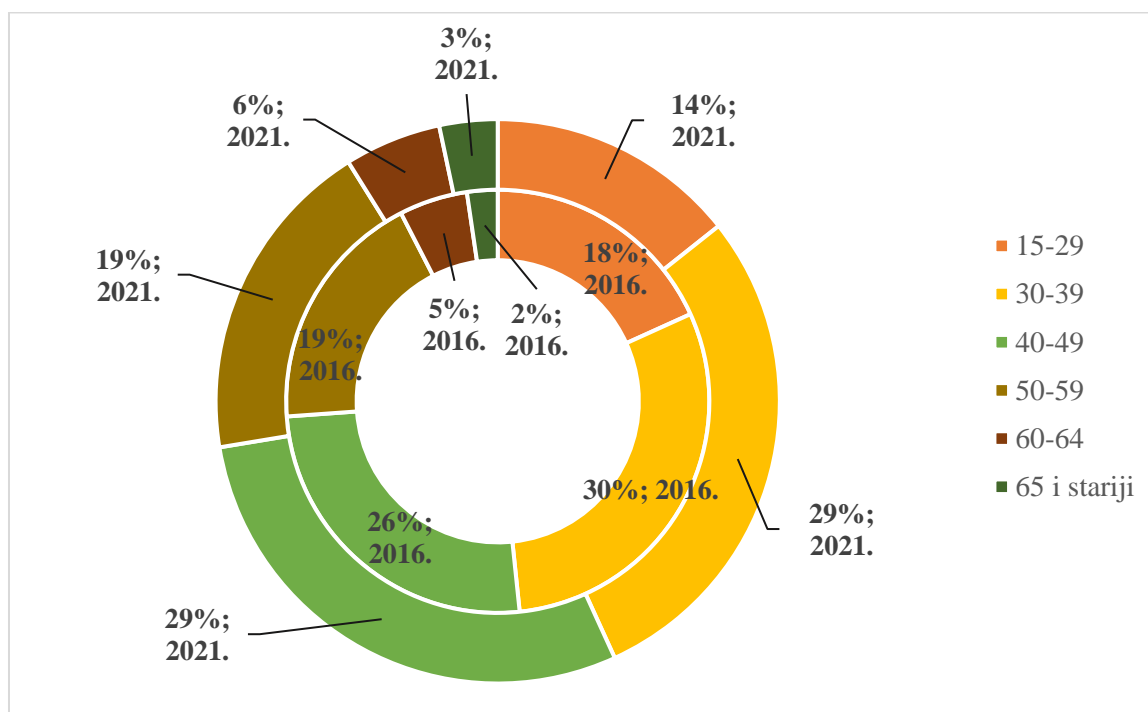

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Slična situacija vidljiva je u EU 11, a prikazana je Grafikonom 8. Najveći udio zaposlenih u kulturi u EU 11 čine osobe životne dobi 30 – 39 godina, a taj udio kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine smanjio se za jedan postotni bod, odnosno s 30 % 2016. godine na

29 % 2021. godine. S druge strane, udio osoba zaposlenih u kulturi od 40 do 49 godina povećao se s 26 % 2016. godine na 29 % 2021. godine. Udio osoba životne dobi od 50 do 59 godina ostao je isti (19 %), dok se udio osoba od 60 godina i starijih povećao za jedan postotni bod u šestogodišnjem razdoblju (s 5 % i 2 % 2016. godine na 6 % i 3 % 2021. godine). Veliki pad udjela kulturnih djelatnika u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti vidljiv je kod mladih osoba od 15 do 29 godina. Taj udio smanjio se za četiri postotna boda, odnosno s 18 % 2016. godine pao je na 14 % 2021. godine.

Grafikon 8. Omjer starosti osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 11

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Unatoč promjenama u omjeru starosti osoba zaposlenih u kulturi, EU 27 bilježi porast kulturne zaposlenosti kroz šestogodišnje razdoblje u svim dobnim skupinama, kao što je vidljivo u Tablici 10. Najveći porast zaposlenosti u kulturi od 2016. do 2021. godine zabilježen je kod osoba starije životne dobi – broj kulturnih djelatnika u dobi od 50 do 59 godina porastao je za 9,45 %, broj djelatnika zaposlenih u kulturi starosti 60 – 64 godine veći je za 23,79 %, dok se broj zaposlenih kulturnih radnika od 65 godina ili starijih povećao za 35,68 %. Blagi porast zaposlenosti od 3,61 % primjetan je i kod osoba mlađe životne dobi (15 – 29 godina), kao i kod

dobne skupine od 40 do 49 godina, a iznosi 2,26 %. Jedva primjetan porast od 0,11 % zabilježen je u dobnoj skupino do 30 do 39 godina.

Tablica 10. Stopa promjene broja kulturnih djelatnika s obzirom na životnu dob

	<i>EU 27</i>			<i>EU 11</i>			
	<i>2016.</i>	<i>2021.</i>	<i>I₂₀₁₆ (%)</i>	<i>2016.</i>	<i>2021.</i>	<i>I₂₀₁₆ (%)</i>	
<i>15-29</i>	1.179,2	1.221,8	3,61	<i>15-29</i>	254,9	201,1	-21,11
<i>30-39</i>	1.830,2	1.832,2	0,11	<i>30-39</i>	420,6	405,2	-3,66
<i>40-49</i>	1.853,3	1.895,2	2,26	<i>40-49</i>	356,5	409,9	14,98
<i>50-59</i>	1.471,3	1.610,4	9,45	<i>50-59</i>	259,7	262,9	1,23
<i>60-64</i>	407,7	504,7	23,79	<i>60-64</i>	73,0	77,9	6,71
<i>65 i stariji</i>	220,3	298,9	35,68	<i>65 i stariji</i>	32,6	46,8	43,56

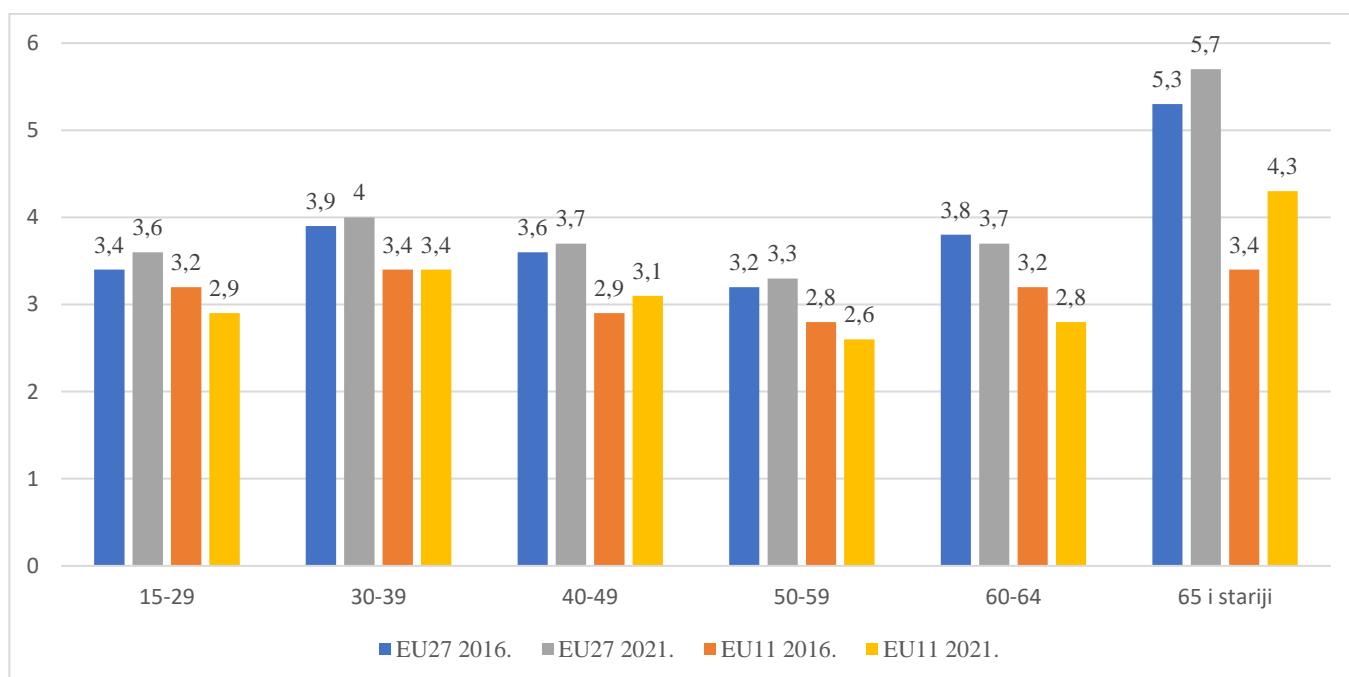
Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

S druge strane, zemlje EU 11 prikazuju nešto drugačiju sliku. Kao što je vidljivo u Tablici 10., najveći porast zaposlenosti u EU 11 također je zabilježen kod osoba starije životne dobi (65 godina i stariji) te se taj broj od 2016. do 2021. godine povećao za čak 43,56 %, a značajan porast zaposlenosti od 14,98 % vidljiv je kod dobne skupine od 40 do 49 godina. Nadalje, broj kulturnih djelatnika od 60 do 64 godine porastao je za 6,71 %, dok je zaposlenih kulturnih djelatnika u životnoj dobi od 50 do 59 godina 1,23 % više u 2021. godini, u odnosu na baznu 2016. godinu. Pad kulturne zaposlenosti primjetan je kod dvije dobne skupine kulturnih djelatnika. Broj osoba zaposlenih u kulturi starosti 30 – 39 godina pao je za 3,66 %, dok je najveći pad kulturne zaposlenosti primjetan kod mladih osoba od 15 do 29 godina, a taj broj se smanjio za čak 21,11 %.

Kada se promatra udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti, prikazan Grafikonom 9., vidljivo je da je udio kulturne zaposlenosti svih dobnih skupina u EU 11 manji od prosječnog udjela kulturne zaposlenosti EU 27. Najveći udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti u EU 11, kao i na razini EU 27, je kod osoba starosti 65 godina ili starijih, a taj se udio kroz

šestogodišnje razdoblje dodatno povećao. I dok se udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti u EU 27 povećao u svim dobnim skupinama, osim dobne skupine 60 – 64 godina, povećanje udjela kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 11 vidljivo je i u dobnoj skupini od 40 do 49 godina, dok je udio kulturne zaposlenosti skupine 30 – 39 godina ostao jednak. U svim drugim dobnim skupinama primjetan je pad udjela kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 11 od 2016. do 2021. godine.

Grafikon 9. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti 2016. – 2021. godine s obzirom na dob

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

6.5.1. Kulturna zaposlenost osoba mlađe životne dobi

Promatra li se zaposlenost u kulturi mladih osoba od 15 do 29 godina prikazana u Tablici 11., kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine u EU 27, primjetno je povećanje kulturne zaposlenosti od 6,78 % 2017. godine u odnosu na prethodnu 2016. godinu te blago povećanje kulturne zaposlenosti (0,06 %) 2018. godine. Blagi pad zaposlenosti od 0,07 % vidljiv je 2019. godine u odnosu na prethodnu 2018. godinu. Već iduće 2020. godine kulturna zaposlenost mladih osoba pala je za 6,18 %, da bi se 2021. godine povećala za 3,44 %. Unatoč padu kulturne zaposlenosti osoba mlađe životne dobi 2019. i 2020. godine, u EU 27 primjećuje

se konstantan porast zaposlenosti s obzirom na baznu 2016. godinu te je od 2016. do 2021. godine zaposlenost u kulturi mladih osoba porasla za 3,61 %.

Tablica 11. Stopa promjene kulturne zaposlenosti mladih osoba

	VERIŽNI INDEKS (V _t ; %)					BAZNI INDEKS (I ₂₀₁₆ ; %)					
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
EU 27	6,78	0,06	-0,07	-6,18	3,44	EU 27	6,78	6,84	6,77	0,17	3,61
EU 11	1,69	0,62	-8,21	-8,48	-8,22	EU 11	1,69	2,31	-6,08	-14,04	-21,11
Bugarska	-21,68	-5,36	34,91	1,40	-0,69	Bugarska	-21,68	-25,87	0,00	1,40	0,70
Češka	9,33	-16,77	-5,49	-1,55	-11,81	Češka	9,33	-9,00	-14,00	-15,33	-25,33
Estonija	5,63	25,33	-29,79	-12,12	-5,17	Estonija	5,63	32,39	-7,04	-18,31	-22,54
Hrvatska	34,67	-21,78	-3,80	-5,26	-34,72	Hrvatska	34,67	5,33	1,33	-4,00	-37,33
Latvija	-13,33	-21,98	-9,86	-26,56	17,02	Latvija	-13,33	-32,38	-39,05	-55,24	-47,62
Litva	-5,95	36,71	-12,96	-20,21	-24,00	Litva	-5,95	28,57	11,90	-10,71	-32,14
Mađarska	-2,65	15,95	-14,09	3,52	-2,64	Mađarska	-2,65	12,88	-3,03	0,38	-2,27
Poljska	4,21	4,75	-11,47	-8,90	-7,86	Poljska	4,21	9,16	-3,36	-11,96	-18,88
Rumunjska	-10,92	-15,81	1,41	-25,46	-16,15	Rumunjska	-10,92	-25,00	-23,94	-43,31	-52,46
Slovenija	32,65	23,08	-1,25	-17,72	-3,08	Slovenija	32,65	63,27	61,22	32,65	28,57
Slovačka	11,54	1,72	-8,47	-0,93	-1,87	Slovačka	11,54	13,46	3,85	2,88	0,96

Izvor: izrada autora

S druge strane, kao što je prikazano u Tablici 11. i 12., u EU 11 od 2019. godine primjećuje se konstantan pad broja kulturnih djelatnika mlađe životne dobi. U 2017. godini kulturna zaposlenost u EU 11 porasla je tek za 1,69 %, a 2018. godine taj se broj povećao za 0,62 %. Od 2019. do 2021. godine zaposlenost u kulturi mladih osoba EU 11 bilježila je pad od preko 8 % u svakoj godini. Tako je 2019. godine kulturna zaposlenost pala za 8,21 % te 2020. godine za 8,48 %, što je ujedno i najveći pad broja mladih zaposlenih u kulturi s obzirom na prethodnu godinu. U 2021. godini kulturna zaposlenost pala je za 8,22 %, a čak 10 od 11 promatranih zemalja srednje i istočne Europe zabilježilo je pad kulturne zaposlenosti osoba mlađe životne dobi (jedino Latvija bilježi porast od 17,02 %). Kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021.

godine kulturna zaposlenost u EU 11 pala je za 21,11 %, dok je značajan porast kulturne zaposlenosti primjetan samo u Sloveniji (28,57 %).

Tablica 12. Broj osoba zaposlenih u kulturi mlađe životne dobi 2016. – 2021. godine

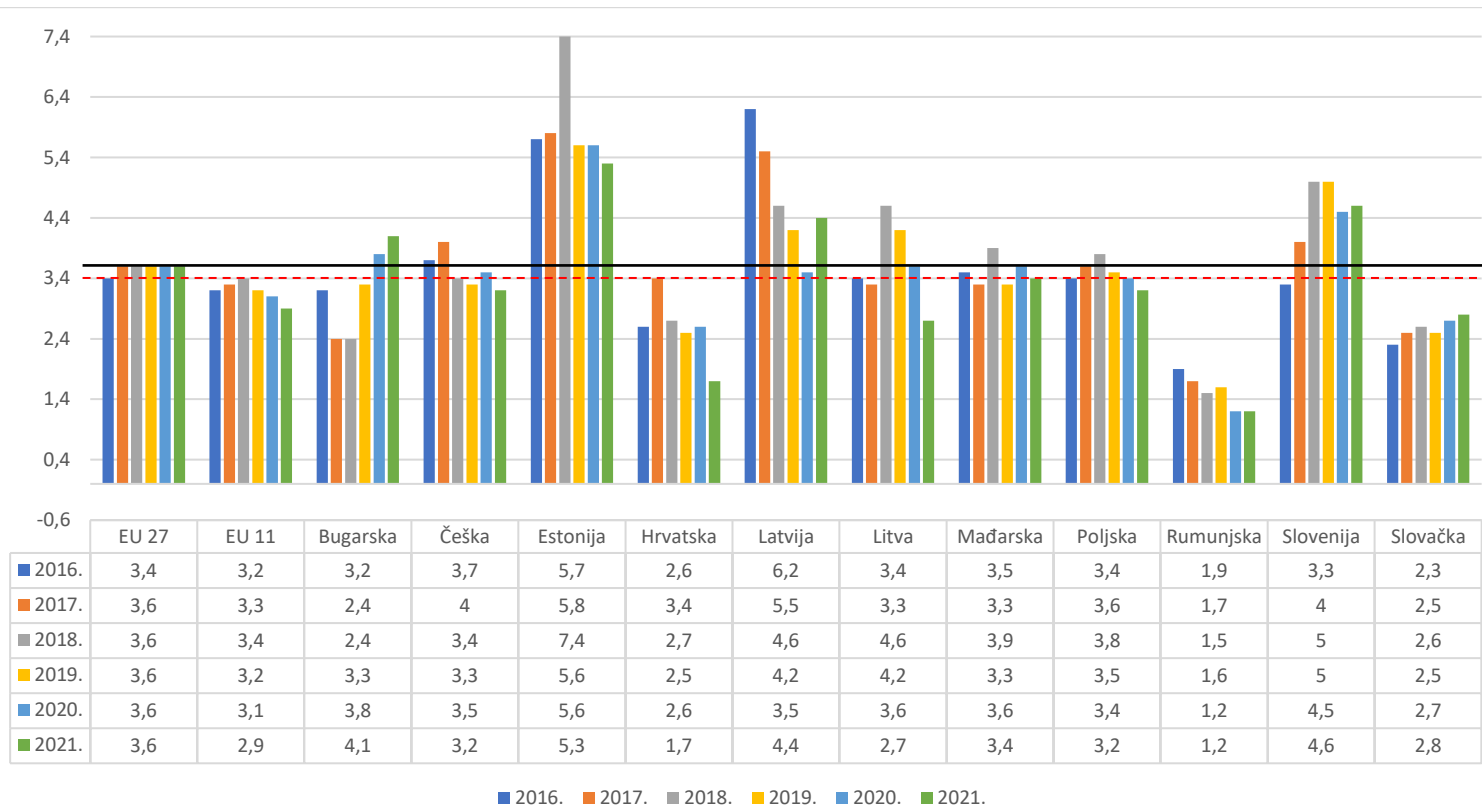
	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
EU 27	1.179,2	1.259,1	1.259,9	1.259,0	1.181,2	1.221,8
EU 11	254,9	259,2	260,8	239,4	219,1	201,1
Bugarska	14,3	11,2	10,6	14,3	14,5	14,4
Češka	30,0	32,8	27,3	25,8	25,4	22,4
Estonija	7,1	7,5	9,4	6,6	5,8	5,5
Hrvatska	7,5	10,1	7,9	7,6	7,2	4,7
Latvija	10,5	9,1	7,1	6,4	4,7	5,5
Litva	8,4	7,9	10,8	9,4	7,5	5,7
Mađarska	26,4	25,7	29,8	25,6	26,5	25,8
Poljska	107,0	111,5	116,8	103,4	94,2	86,8
Rumunjska	28,4	25,3	21,3	21,6	16,1	13,5
Slovenija	4,9	6,5	8,0	7,9	6,5	6,3
Slovačka	10,4	11,6	11,8	10,8	10,7	10,5

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Promatra li se udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti, prikazan Grafikonom 10., primjetno je da je u EU 11 taj udio manji od prosjeka EU 27. I dok se udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 27 povećao 2017. godine s 3,4 % na 3,6 % te ostao konstantan do 2021. godine, u EU 11 udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti ima uzlazno-silaznu putanju. Tako se udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 11 povećavao od 2016. godine s 3,2 % i 3,3 % 2017. godine do 2018. godine, kada je udio kulturne zaposlenosti bio najveći te iznosio 3,4 %. Od 2019. do 2021. godine taj udio se ponovno smanjio – 2019. godine iznosio je 3,2 %, 2020. godine 3,1 % te 2021. godine 2,9 %. Udio kulturne zaposlenosti mladih osoba u ukupnoj zaposlenosti EU 11 2021. godine ujedno je i najmanji zabilježen u šestogodišnjem razdoblju. Tek 3 od 11 promatranih zemalja srednje i istočne Europe (Estonija,

Latvija i Slovenija) ističu se s većim udjelom kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti mladih osoba od prosječnog udjela kulturne zaposlenosti EU 27.

Grafikon 10. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti mladih osoba 2016. – 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

6.6. Kulturna zaposlenost prema razini obrazovanja

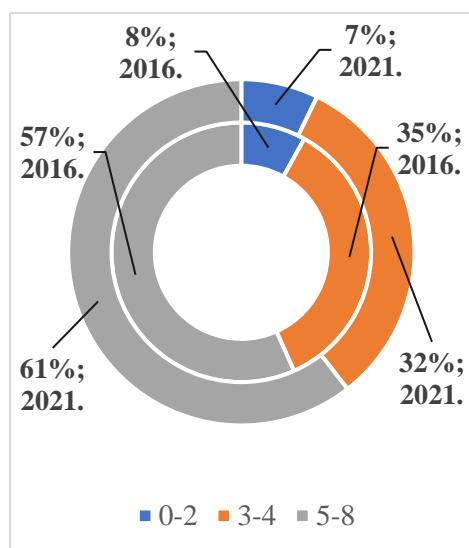
Prema Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji obrazovanja (ISCED) postoji devet razina obrazovanja, a to su:

- 0 – rani odgoj i obrazovanje
- 1 – primarno obrazovanje (4 razreda osnovne škole)
- 2 – niže sekundarno obrazovanje (viši razredi osnovne škole)
- 3 – više sekundarno obrazovanje (srednja škola)
- 4 – obrazovanje poslije sekundarnog koje nije tercijarno obrazovanje (stjecanje manje složenih znanja, vještina i kompetencija za nastavak obrazovanja ili tržište rada)

- 5 – kratki stručni studij (manje od 180 ECTS-a, u trajanju manjem od 3 godine)
- 6 – preddiplomska ili ekvivalentna razina
- 7 – diplomatska ili ekvivalentna razina
- 8 – doktorska ili ekvivalentna razina (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, n. d.).

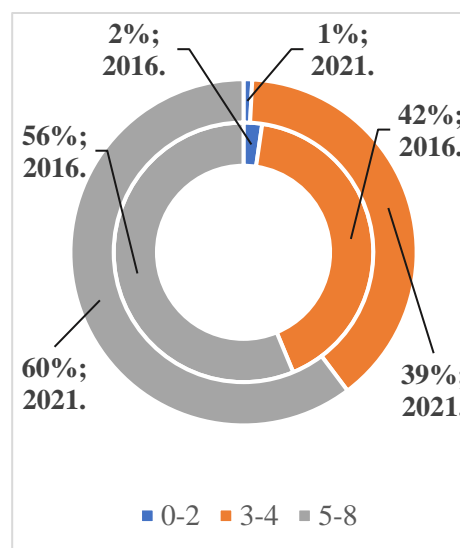
Te razine obrazovanja podijeljene su u tri skupine: 1) *niža razina obrazovanja* - od nulte do druge razine obrazovanja (razina 0-3), 2) *srednja razina obrazovanja* - treća i četvrta razina obrazovanja (razina 3-4) te 3) *viša razina obrazovanja* - od pete do osme razine obrazovanja (razina 5-8).

Grafikon 11. Omjer razine obrazovanja osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 27

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Grafikon 12. Omjer razine obrazovanja osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 11

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Kako je prikazano Grafikonom 11., u EU 27 najviše djelatnika u kulturi ima višu razinu obrazovanja, dok je udio kulturnih djelatnika s nižom razinom obrazovanja u kulturnoj zaposlenosti najmanji. U šestogodišnjem razdoblju udio kulturnih djelatnika s višom razinom obrazovanja porastao je za četiri postotna boda (s 57 % 2016. godine na 61 % 2021. godine), dok se udio osoba sa srednjom razinom obrazovanja u kulturnoj zaposlenosti smanjio za tri postotna boda (s 35 % 2016. godine na 32 % 2021. godine). Smanjenje udjela kulturnih djelatnika od jednog postotnog boda primjetno je i kod osoba s nižom razinom obrazovanja (s

8 % 2016. godine na 7 % 2021. godine). Isti trendovi vidljivi su i u EU 11, prikazani Grafikonom 12. Tako je udio kulturnih djelatnika više razine obrazovanja u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti od 2016. do 2021. godine porastao s 56 % na 60 %. Udio djelatnika srednje razine obrazovanja smanjio se sa 42 % 2016. godine na 39 % 2017. godine, dok se udio kulturnih djelatnika niže razine obrazovanja smanjio s 2 % 2016. godine na 1 % 2021. godine.

Tablica 13. Stopa promjene broja kulturnih djelatnika s obzirom na obrazovanje

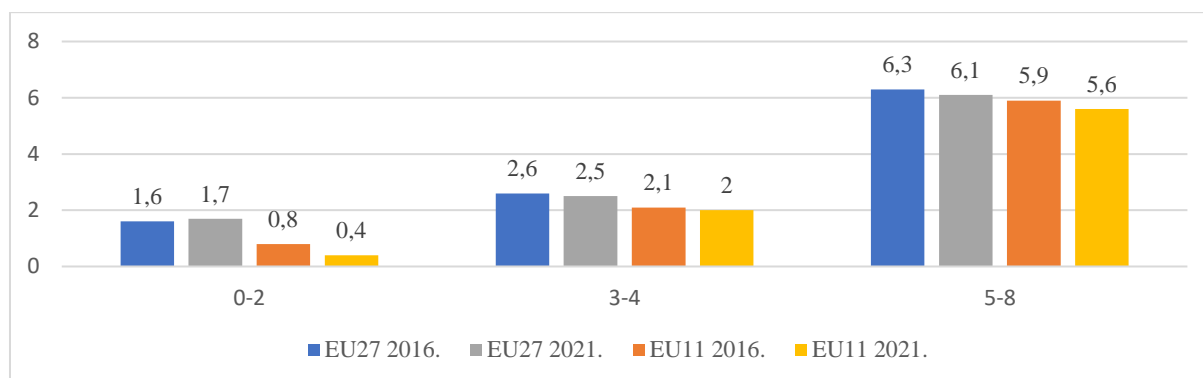
	<i>EU 27</i>			<i>EU 11</i>			
	<i>2016.</i>	<i>2021.</i>	<i>I₂₀₁₆ (%)</i>	<i>2016.</i>	<i>2021.</i>	<i>I₂₀₁₆ (%)</i>	
0-2	560,7	530,5	-5,39	0-2	32,4	11,3	-65,12
3-4	2.452,4	2.371,3	-3,31	3-4	581,2	545,9	-6,07
5-8	3.938,2	4.447,4	12,93	5-8	789,0	845,0	7,10

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Vidljivo je, dakle, da se u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine smanjio broj zaposlenih osoba s nižom razinom obrazovanja, kako na razini EU 27, tako i u EU 11, kao što je prikazano Tablicom 12. Dok je u EU 27 taj broj pao za 5,39 %, u EU 11 broj zaposlenih osoba s nižom razinom obrazovanja manji je čak za 65,12%. Pad kulturne zaposlenosti primjetan je i kod osoba srednje razine obrazovanja, od 3,31 % u EU 27 te 6,07 % EU 11. S druge strane, zaposlenost kulturnih djelatnika s višom razinom obrazovanja još se povećala te je od 2016. do 2021. godine u EU 27 veća za 12,93 %, a u EU 11 za 7,10 %.

Kada se promatra udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti s obzirom na razinu obrazovanja, prikazan Grafikonom 13., vidljivo je da je na razini EU 27 porastao udio kulturnih djelatnika niže razine obrazovanja (s 1,6 % 2016. godine na 1,7 % 2021. godine), dok se od 2016. do 2021. godine udio niže i više razine obrazovanja smanjio (s 2,6 % i 6,3 % 2016. godine na 2,5 % i 6,1 % 2021. godine). U EU 11 primjetan je pad udjela kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti za sve razine obrazovanja. Tako je udio osoba s nižom razinom obrazovanja pao s 0,8 % 2016. godine na 0,4 % 2021. godine. Blagi pad udjela kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti vidljiv je i kod osoba sa srednjom razinom obrazovanja (s 2,1 % 2016. godine na 2,0 % 2021. godine), dok je udio osoba s višom razinom obrazovanja od 2016. do 2021. godine pao s 5,9 % na 5,6 %.

Grafikon 13. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti 2016. – 2021. godine s obzirom na razinu obrazovanja

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

6.6.1. Kulturna zaposlenost osoba s višom razinom obrazovanja

Kao što je prikazano u Tablici 14., zaposlenost u kulturi osoba s višom razinom obrazovanja u EU 27 od 2016. do 2021. godine bila je u konstantnom porastu svih godina, osim 2020. godine.

Tablica 14. Broj osoba zaposlenih u kulturi s višom razinom obrazovanja 2016. – 2021. godine

	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
EU 27	3.938,2	4.105,9	4.208,1	4.317,1	4.226,2	4.447,4
EU 11	789,0	826,7	829,7	824,1	865,2	845,0
Bugarska	50,6	53,0	49,2	50,2	55,9	60,9
Češka	99,9	100,5	95,5	93,5	108,5	108,3
Estonija	21,7	23,7	21,9	20,9	20,1	20,1
Hrvatska	27,9	28,8	30,7	35,0	34,2	28,5
Latvija	24,5	21,7	19,0	18,7	20,6	23,2
Litva	34,4	32,5	37,3	36,7	37,2	38,1
Mađarska	83,8	80,1	85,5	97,0	108,6	103,3
Poljska	327,2	352,4	357,6	334,5	341,3	333,3
Rumunjska	66,2	69,9	69,7	69,6	65,5	61,0
Slovenija	23,3	25,7	24,9	29,9	33,0	28,5
Slovačka	29,5	38,4	38,4	38,1	40,3	39,8

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

S druge strane, promatra li se kulturna zaposlenost djelatnika s višom razinom obrazovanja u EU 11, primjećuje se pad zaposlenosti u kulturi 2019. i 2021. godine, kada je broj zaposlenih osoba pao u većini promatranih zemlja. Nadalje, unatoč generalnom porastu kulturne zaposlenosti u EU 11 2018. godine, također je moguće zamijetiti pad broja kulturnih djelatnika više razine obrazovanja u većini zemalja – pad broja kulturnih djelatnika zabilježen je u šest od 11 promatranih zemalja (Bugarskoj, Češkoj, Estoniji, Latviji, Rumunjskoj i Sloveniji). Najuspješnije godine kulturne zaposlenosti u EU 11 jesu 2017. i 2020. godina kada je pad broja kulturnih djelatnika s višom razinom obrazovanja zabilježen samo u tri zemlje (2017. godine u Latviji, Litvi i Mađarskoj te 2020. godine u Estoniji, Hrvatskoj i Rumunjskoj).

Tablica 15. Stopa promjene kulturne zaposlenosti osoba s višom razinom obrazovanja

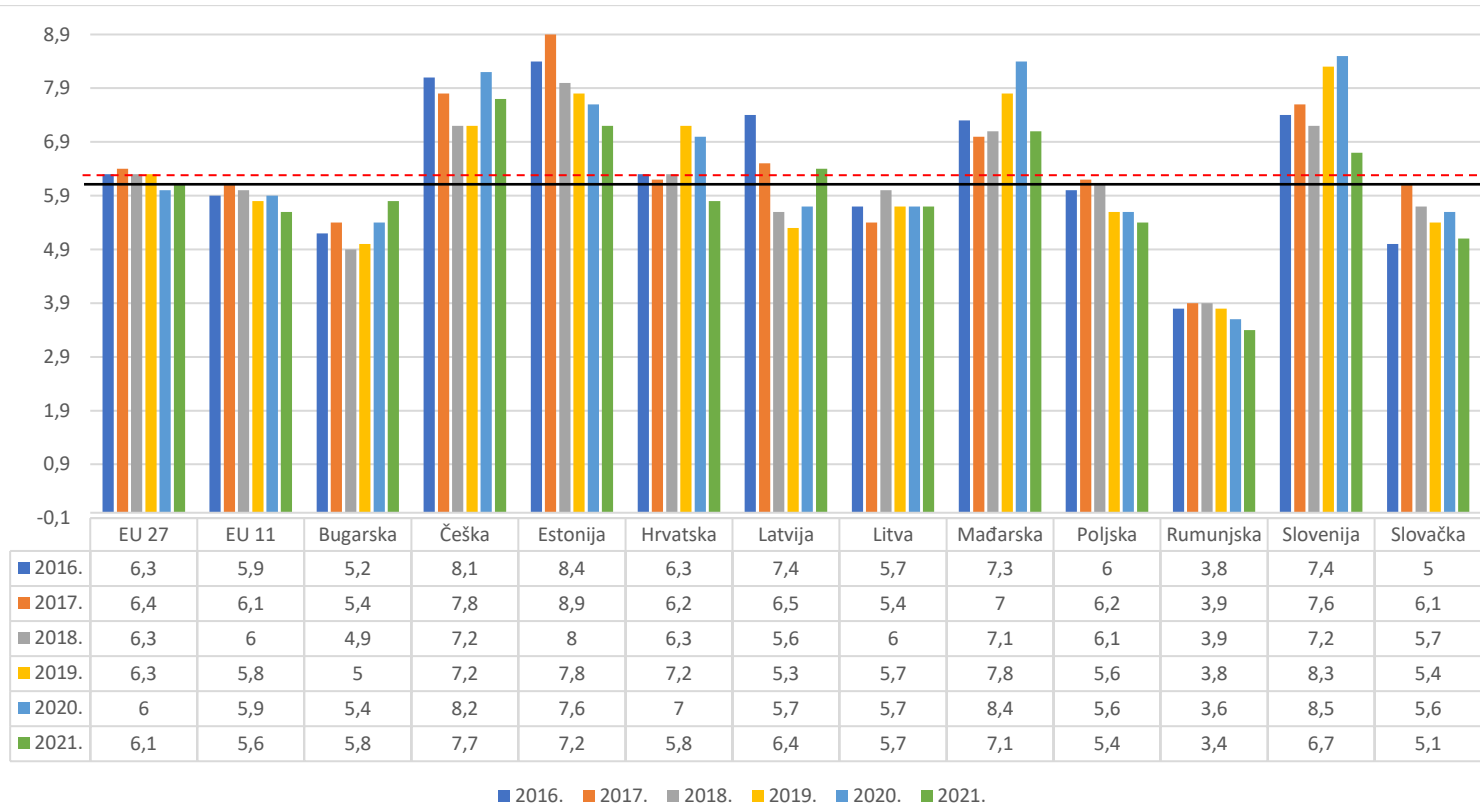
	VERIŽNI INDEKS (V _t ; %)					BAZNI INDEKS (I ₂₀₁₆ ; %)					
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
<i>EU 27</i>	4,26	2,49	2,59	-2,11	5,23	<i>EU 27</i>	4,26	6,85	9,62	7,31	12,93
<i>EU 11</i>	4,78	0,36	-0,67	4,99	-2,33	<i>EU 11</i>	4,78	5,16	4,45	9,66	7,10
<i>Bugarska</i>	4,74	-7,17	2,03	11,35	8,94	<i>Bugarska</i>	4,74	-2,77	-0,79	10,47	20,36
<i>Češka</i>	0,60	-4,98	-2,09	16,04	-0,18	<i>Češka</i>	0,60	-4,40	-6,41	8,61	8,41
<i>Estonija</i>	9,22	-7,59	-4,57	-3,83	0,00	<i>Estonija</i>	9,22	0,92	-3,69	-7,37	-7,37
<i>Hrvatska</i>	3,23	6,60	14,01	-2,29	-16,67	<i>Hrvatska</i>	3,23	10,04	25,45	22,58	2,15
<i>Latvija</i>	-11,43	-12,44	-1,58	10,16	12,62	<i>Latvija</i>	-11,43	-22,45	-23,67	-15,92	-5,31
<i>Litva</i>	-5,52	14,77	-1,61	1,36	2,42	<i>Litva</i>	-5,52	8,43	6,69	8,14	10,76
<i>Mađarska</i>	-4,42	6,74	13,45	11,96	-4,88	<i>Mađarska</i>	-4,42	2,03	15,75	29,59	23,27
<i>Poljska</i>	7,70	1,48	-6,46	2,03	-2,34	<i>Poljska</i>	7,70	9,29	2,23	4,31	1,86
<i>Rumunjska</i>	5,59	-0,29	-0,14	-5,89	-6,87	<i>Rumunjska</i>	5,59	5,29	5,14	-1,06	-7,85
<i>Slovenija</i>	10,30	-3,11	20,08	10,37	-13,64	<i>Slovenija</i>	10,30	6,87	28,33	41,63	22,32
<i>Slovačka</i>	30,17	0,00	-0,78	5,77	-1,24	<i>Slovačka</i>	30,17	30,17	29,15	36,61	34,92

Izvor: izrada autora

Dakle, kao što je prikazano u Tablici 15., kulturna zaposlenost osoba s višom razinom obrazovanja u EU 27 2020. godine pala je za 2,11 % u odnosu na prethodnu 2019. godinu. Već iduće 2021. godine kulturna zaposlenost porasla je za 5,23 %, što je ujedno i najveći porast zaposlenosti osoba više razine obrazovanja u šestogodišnjem razdoblju. Unatoč padu kulturne

zaposlenosti 2020. godine, od 2016. do 2021. godine broj zaposlenih osoba s višom razinom obrazovanja porastao je za 12,93 %. U EU 11 primjetno je povećanje zaposlenosti 2017. godine od 4,78 % i blagi porast od 0,36 % 2018. godine. U 2019. godini zaposlenost je pala za 0,67 % da bi se 2020. godine ponovno povećala za 4,99 %. Međutim, 2021. godine kulturna zaposlenost osoba s višom razinom obrazovanja pala je 2,33 % u odnosu na prethodnu godinu. Ipak, u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine broj kulturnih djelatnika više obrazovne razine porastao je za 7,10 %, a pad kulturne zaposlenosti primjetan je tek u tri promatrane zemlje srednje i istočne Europe (Estoniji, Latviji i Rumunjskoj).

Grafikon 14. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti osoba više razine obrazovanja 2016. – 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

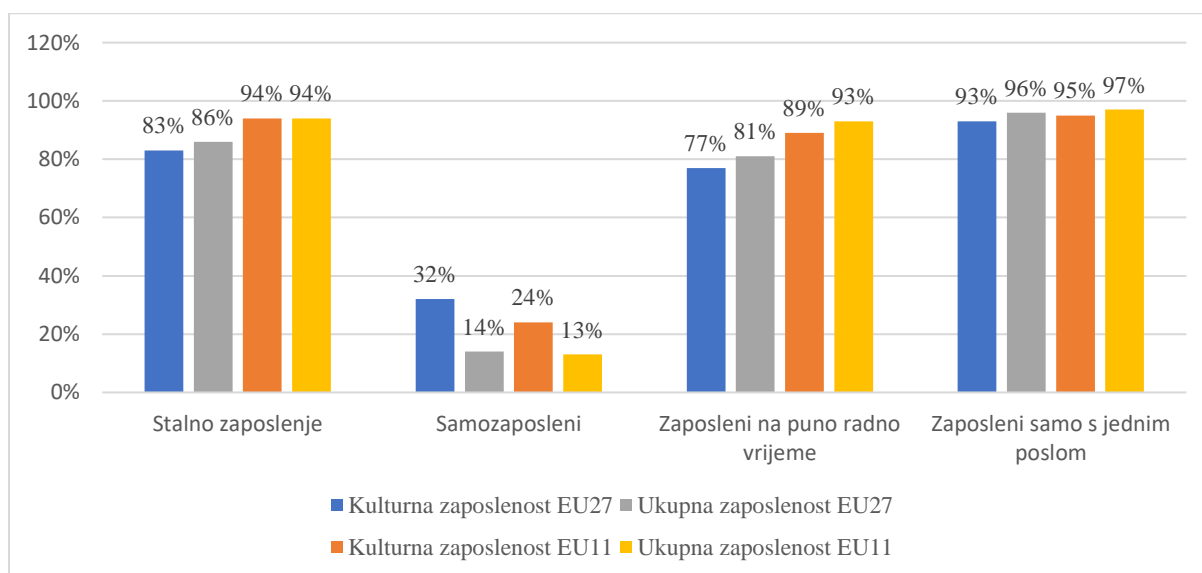
Kada je riječ o udjelu kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti osoba više obrazovne razine, prikazanom Grafikonom 14., primjetno je da je EU 11 imala svake godine nešto niži udio od prosjeka EU 27. Najveći udio u ukupnoj zaposlenosti zabilježen je 2017. godine, kada

je prosječan udio kulturne zaposlenosti u EU 27 iznosio 6,4 % te u EU 11 6,1 %. Ipak, od 2016. do 2021. godine primjetan je pad udjela visokoobrazovanih kulturnih djelatnika u ukupnoj zaposlenosti – u EU 27 taj udio pao je s 6,3 % 2016. godine na 6,1 % 2021. godine, dok je prosječan udio zaposlenosti u kulturi EU 11 pao s 5,9 % 2016. godine na 5,6 % 2021. godine. Nadalje, tek četiri od 11 promatranih zemlja EU 11 imale su veći udio kulturnih djelatnika u ukupnoj zaposlenosti od prosjeka udjela kulturne zaposlenosti EU 27 (Češka, Estonija, Mađarska i Slovenija).

6.7. Kulturna zaposlenost prema karakteristikama tržišta rada

Kulturnu zaposlenost moguće je promotriti i kroz karakteristike tržišta rada kao što su: stalno zaposlenje, samozaposlenost, zaposlenje na puno radno vrijeme te zaposlenje u samo jednome poslu. Usporedba kulturne i ukupne zaposlenosti prema navedenim karakteristikama tržišta rada prikazana je Grafikonom 15.

Grafikon 15. Usporedba udjela djelatnika u kulturnoj i ukupnoj zaposlenosti s obzirom na karakteristike tržišta rada 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Vidljivo je da je na razini EU 27 u 2021. godini udio kulturnih djelatnika sa stalnim zaposlenjem bio za tri postotna boda manji od udjela stalnozaposlenih u ukupnoj zaposlenosti – 83 % kulturnih djelatnika imalo je stalno zaposlenje, dok je u ukupnoj zaposlenosti EU 27 86 % osoba bilo stalnozaposleno. S druge strane, u EU 11 djelatnici sa stalnim zaposlenjem činili su jednak udio kako u kulturnoj, tako i u ukupnoj zaposlenosti (94 %), a taj udio bio je veći od udjela na razini EU 27.

Nadalje, primjetan je veći udio kulturnih djelatnika koji su samozaposleni. Tako je u EU 27 2021. godine 32 % radnika u kulturi bilo samozaposleno, što je za 18 postotnih bodova više (14 %) od udjela samozaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 27. U EU 11 udio samozaposlenih djelatnika manji je i u kulturnoj i u ukupnoj zaposlenosti od prosjeka EU 27. Ipak, udio kulturne samozaposlenosti veći je za 11 postotnih bodova od udjela samozaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 11 – 24 % kulturnih radnika bilo je samozaposleno, u odnosu na 13 % samozaposlenih djelatnika u ukupnoj zaposlenosti EU 11.

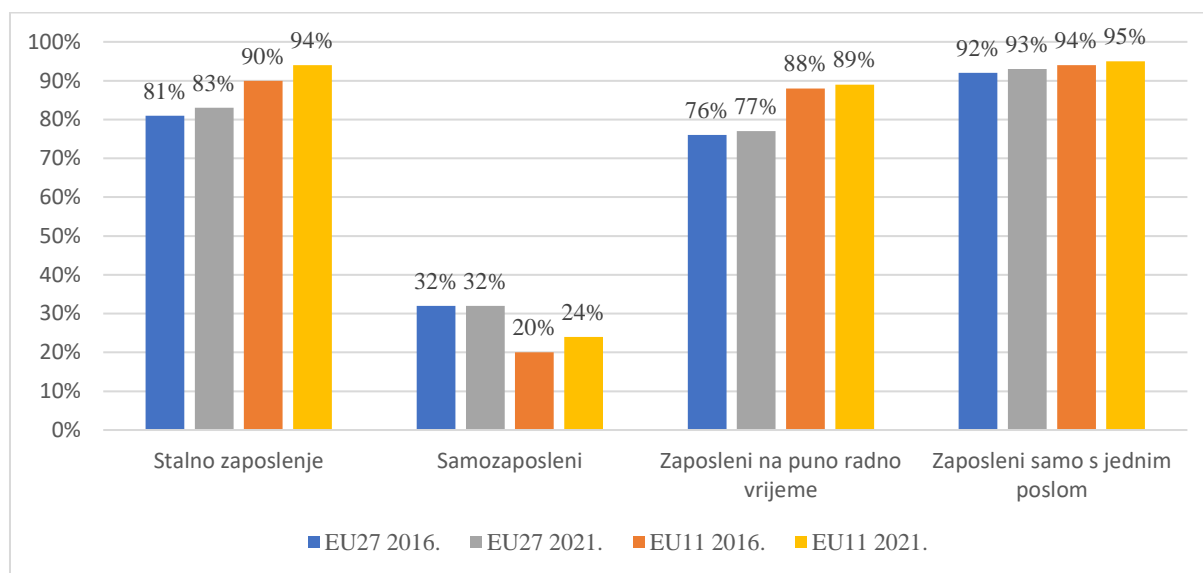
S druge strane, primjetan je manji broj kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme 2021. godine, kako na razini EU 27, tako i u EU 11, točnije udio kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme manji je za četiri postotna boda. Dok je udio kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme u EU 27 iznosio 77 %, udio kulturnih djelatnika EU 11 zaposlenih na puno radno vrijeme bio je nešto viši te je iznosio 89 %.

Manji udio kulturnih djelatnika od udjela u ukupnoj zaposlenosti primjetan je i kod zaposlenosti osoba samo s jednim poslom. Na razini EU 27 2021. godine 93 % osoba zaposlenih u kulturi imalo je samo jedan posao, dok je u ukupnom zaposlenju EU 27 taj udio iznosio 96 %. U EU 11 udio kulturnih djelatnika koji su zaposleni samo s jednim poslom bio je nešto veći od prosjeka EU 27. Ipak, u usporedbi s udjelom osoba zaposlenih samo s jednim poslom u ukupnoj zaposlenosti EU 11, udio kulturnih djelatnika zaposlenih samo s jednim poslom manji je za dva postotna boda – njihov udio u kulturnoj zaposlenosti iznosi 95 %, dok je udio u ukupnoj zaposlenosti 97 %.

Usporede li se podaci iz 2021. godine sa situacijom na tržištu rada 2016. godine, vidljivo je da je da je porastao udio kulturnih djelatnika sa stalnim zaposlenjem, kako na razini EU 27, tako i u EU 11 (prikazano u Grafikonu 16. i Tablici 16.). Tako je u EU 27 udio stalnozaposlenih kulturnih djelatnika porastao za dva postotna boda (s 81 % 2016. godine na 83 % 2021. godine). Udio stalnozaposlenih djelatnika u kulturi u EU 11 porastao je s 90 % 2016. godine na 94 %

2021. godine, a čak devet od 11 promatranih zemalja imalo je veći udio stalnozaposlenih kulturnih radnika od prosjeka EU 27 (sve zemlje osim Slovenije i Poljske), za razliku od 2016. godine kada je osam promatranih zemalja imalo veći udio stalnozaposlenih kulturnih djelatnika (sve zemlje izuzev Hrvatske, Slovenije i Poljske).

Grafikon 16. Udio osoba zaposlenih u kulturi prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

S druge strane, udio samozaposlenih kulturnih djelatnika u EU 27 ostao je jednak 2021. godine kao 2016. godine kada je iznosio 32 %. Promjena u udjelu samozaposlenih radnika u kulturi je bila vidljiva u EU 11 te se taj udio povećao za četiri postotna boda – s 20 % 2016. godine na 24 % 2021. godine. Također, tek su dvije zemlje EU 11 imale veći udio samozaposlenih kulturnih djelatnika od 32 %, udjela samozaposlenih radnika u kulturi u kulturnoj zaposlenosti EU 27 (Češka i Slovačka), dok je 2016. godine samo jedna zemlja imala veći udio samozaposlenih (Češka).

Porast udjela u kulturnoj zaposlenosti od 2016. do 2021. godine vidljiv je i kod kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme, a i u EU 27 i u EU 11 taj se udio povećao za jedan postotni bod – sa 76 % na 77 % u EU 27 te s 88 % na 89 % u EU 11. Zanimljivo je da su sve promatrane zemlje EU 11 imale veći udio kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme od prosjeka EU 27, kako 2016. godine, tako i 2021. godine.

Tablica 16. Udio kulturne i ukupne zaposlenosti prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine (%)

OBLIK ZAPOSLENJA	KULTURNA ZAPOSLENOST				UKUPNA ZAPOSLENOST			
	DRŽAVA		2016.	2021.	DRŽAVA		2016.	2021.
<i>Stalno zaposlenje</i>	<i>EU 27</i>		81	83	<i>EU 27</i>		84	86
	<i>EU 11</i>		90	94	<i>EU 11</i>		90	94
	1.	Rumunjska	100	100	1.	Estonija	96	98
	2.	Litva	99	99	2.	Litva	98	98
	3.	Estonija	97	99	3.	Rumunjska	99	98
	4.	Latvija	96	99	4.	Bugarska	96	97
	5.	Slovačka	93	97	5.	Latvija	96	97
	6.	Mađarska	92	96	6.	Slovačka	90	96
	7.	Bugarska	97	95	7.	Mađarska	90	94
	8.	Češka	89	92	8.	Češka	90	93
	9.	Hrvatska	81	84	9.	Slovenija	83	88
	10.	Slovenija	81	83	10.	Hrvatska	78	86
11.	Poljska	72	82	11.	Poljska	73	85	
<i>Samozaposleni</i>	<i>EU 27</i>		32	32	<i>EU 27</i>		15	14
	<i>EU 11</i>		20	24	<i>EU 11</i>		13	13
	1.	Češka	36	38	1.	Poljska	18	19
	2.	Slovačka	25	34	2.	Češka	17	16
	3.	Slovenija	25	31	3.	Slovačka	15	15
	4.	Mađarska	23	30	4.	Hrvatska	13	12
	5.	Latvija	24	24	5.	Latvija	12	12
	6.	Poljska	23	23	6.	Mađarska	10	12
	7.	Bugarska	17	21	7.	Rumunjska	18	12
	8.	Estonija	12	19	8.	Slovenija	12	12
	9.	Litva	15	19	9.	Estonija	9	11
	10.	Hrvatska	11	16	10.	Litva	11	11
11.	Rumunjska	13	13	11.	Bugarska	11	10	
<i>Zaposleni na puno radno vrijeme</i>	<i>EU 27</i>		76	77	<i>EU 27</i>		81	81
	<i>EU 11</i>		88	89	<i>EU 11</i>		93	93
	1.	Rumunjska	97	98	1.	Bugarska	98	98
	2.	Slovačka	92	95	2.	Rumunjska	91	96
	3.	Bugarska	91	94	3.	Slovačka	94	96
	4.	Hrvatska	86	92	4.	Mađarska	95	95
	5.	Mađarska	92	92	5.	Hrvatska	93	94
	6.	Poljska	87	90	6.	Poljska	93	94
	7.	Litva	86	88	7.	Češka	93	93
	8.	Češka	88	87	8.	Litva	92	93
	9.	Latvija	84	84	9.	Latvija	91	91
	10.	Slovenija	84	83	10.	Slovenija	90	90
11.	Estonija	82	79	11.	Estonija	89	86	
<i>Zaposleni samo s jednim poslom</i>	<i>EU 27</i>		92	93	<i>EU 27</i>		96	96
	<i>EU 11</i>		94	95	<i>EU 11</i>		97	97
	1.	Rumunjska	99	100	1.	Bugarska	100	100
	2.	Bugarska	98	99	2.	Mađarska	99	99
	3.	Mađarska	97	98	3.	Rumunjska	99	99
	4.	Slovačka	94	98	4.	Slovačka	99	99
	5.	Hrvatska	97	96	6.	Hrvatska	99	98
	6.	Poljska	92	95	6.	Češka	98	97
	7.	Slovenija	97	95	7.	Latvija	94	96
	8.	Češka	96	94	8.	Slovenija	97	96
	9.	Latvija	90	92	9.	Litva	95	95
	10.	Litva	91	91	10.	Poljska	95	95
11.	Estonija	85	90	11.	Estonija	95	94	

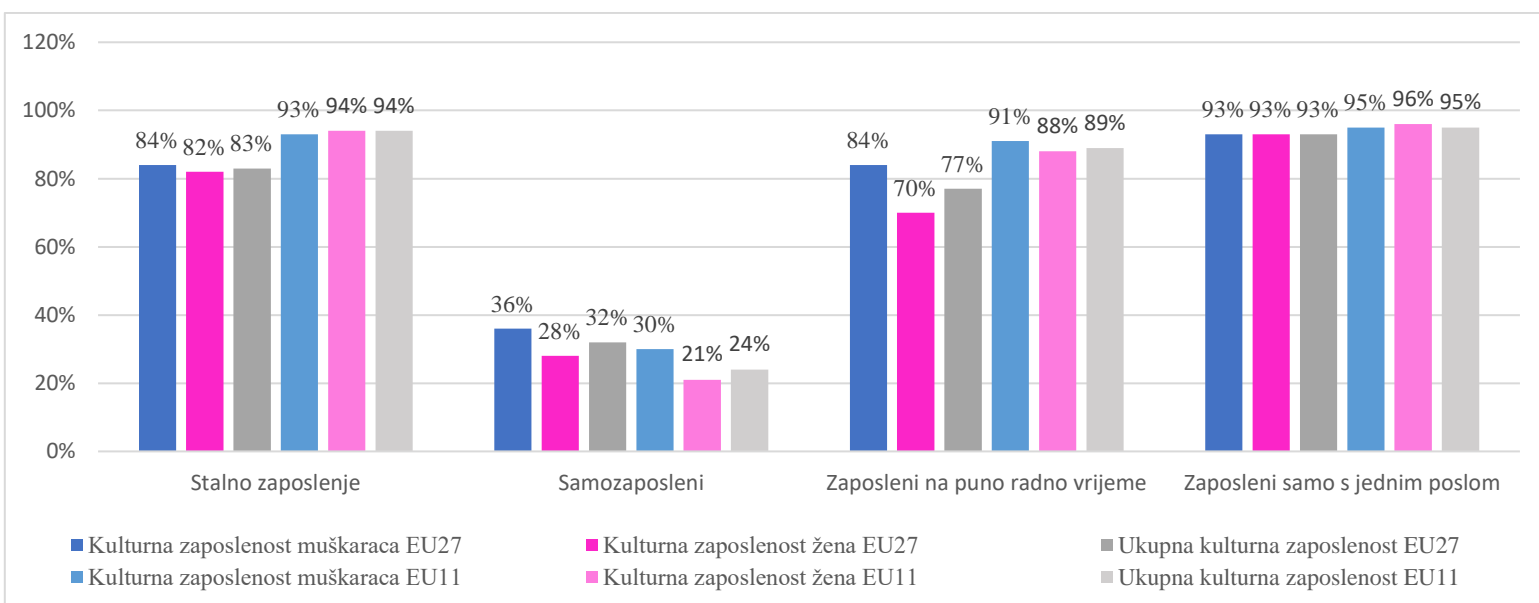
Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Nadalje, kada se promatra udio kulturnih djelatnika zaposlenih samo s jednim poslom u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti, također se može vidjeti povećanje za jedan postotni bod od 2016. do 2021. godine i na razini EU 27 i na razini EU 11. Tako je udio kulturnih djelatnika samo s jednim poslom u EU 27 porastao s 92 % 2016. godine na 93 % 2021. godine, dok je u EU 11 porastao s 94 % 2016. na 95 % 2021. godine. Tek tri zemlje imale su udio zaposlenih u kulturi samo s jednim poslom manji od udjela EU 27, kako 2016. tako i 2021. godine (Latvija, Litva i Estonija).

6.7.1. Kulturna zaposlenost prema karakteristikama tržišta rada i spolu

Kada se kulturna zaposlenost promatra kroz karakteristike tržišta rada i spol kulturnih djelatnika, kao što je prikazano Grafikonom 17., moguće je primijetiti kako je na razini EU 27 2021. godine bio manji postotak ženskih osoba sa stalnim zaposlenjem, točnije 82 % kulturnih djelatnica imalo je stalno zaposlenje što je manje od prosjeka EU 27 (83 %). S druge strane, 84 % osoba muškoga spola bilo je stalno zaposleno. U EU 11 postotak žena sa stalnim zaposlenjem u kulturi iznosio je 94 %, što je za jedan postotni bod više od postotka muških stalnih zaposlenika (93 %).

Grafikon 17. Udio djelatnika u kulturnoj zaposlenosti s obzirom na karakteristike tržišta rada i spol 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Na razini EU 27 vidljiv je i manji udio samozaposlenih ženskih osoba. Tako je 2021. godine 28 % žena bilo samozaposleno u kulturi, odnosno četiri postotna boda manje od udjela u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 27 (32 %), dok je kod muškaraca taj udio iznosio 36 %, tj. četiri postotna boda više od udjela u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti u EU 27. Takav trend vidljiv je i u EU 11. Prosječan udio samozaposlenih kulturnih djelatnica u EU 11 iznosio je 21 %, što je tri postotna boda manje od udjela samozaposlenih osoba u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 11 (24 %). S druge strane, udio samozaposlenih muškaraca bio je veći za šest postotnih bodova od udjela u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 11 te je iznosio 30 %.

Kada se promatra kulturna zaposlenost osoba zaposlenih na puno radno vrijeme, također se primjećuje smanjeni udio ženskih zaposlenih osoba, kako na razini EU 27, tako i na razini EU 11. U EU 27 2021. godine udio žena zaposlenih na puno radno vrijeme iznosio je 70 %, dok je udio muškaraca iznosio 84 %, što u oba slučaja čini razliku od sedam postotnih bodova u odnosu na udio u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 27. Taj rodni jaz nešto je manje primjetan u EU 11. Međutim, i u EU 11 moguće je primijetiti manji postotak zaposlenih žena u kulturi na puno radno vrijeme. Postotak kulturnih djelatnica zaposlenih na puno radno vrijeme u EU 11 iznosio je 88 %, odnosno tek jedan postotni bod manje od postotka zaposlenih na puno radno vrijeme u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti (89 %). S druge strane, udio muškaraca zaposlenih u kulturi na puno radno vrijeme iznosio je 91 %, odnosno dva postotna boda više od prosječnog udjela u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 11 te tri postotna boda više od prosječnog udjela ženskih osoba zaposlenih na puno radno vrijeme u EU 11.

Promatra li se udio zaposlenih kulturnih djelatnika samo s jednim poslom, vidljivo je da je na razini EU 27 taj udio jednak i za muške i za ženske osobe te iznosi 93 %, jednako kao i udio zaposlenih samo s jednim poslom u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 27. Međutim, u EU 11 situacija je nešto drugačija. Dok je udio zaposlenih muških kulturnih djelatnika samo s jednim poslom jednak prosjeku EU 11 (95 %), udio žena zaposlenih u kulturi samo s jednim poslom veći je za jedan postotni bod te iznosi 96 %.

Kao što je prikazano u Tablici 17., kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine moguće je primijetiti povećanje udjela stalnozaposlenih muških i ženskih kulturnih djelatnika na razini EU27, ali i EU 11. U EU 27 2021. godine povećao se udio muških i ženskih radnika u kulturi za dva postotna boda s obzirom na 2016. godinu – s 82 % i 80 % 2016. godine na 84 % i 82 % 2021. godine.

Tablica 17. Udio kulturne zaposlenosti prema karakteristikama tržišta rada i spolu 2016. i 2021. godine (%)

OBLIK ZAPOSLENJA	KULTURNA ZAPOSLENOST				KULTURNA ZAPOSLENOST			
	MUŠKARCI		2016.	2021.	ŽENE		2016.	2021.
<i>Stalno zaposlenje</i>	<i>EU 27</i>		82	84	<i>EU 27</i>		80	82
	<i>EU 11</i>		91	93	<i>EU 11</i>		89	94
	1.	Estonija	97	99	1.	Latvija	96	100
	2.	Litva	99	99	2.	Rumunjska	100	100
	3.	Rumunjska	100	98	3.	Litva	99	99
	4.	Latvija	96	98	4.	Estonija	97	98
	5.	Mađarska	94	98	5.	Slovačka	92	97
	6.	Slovačka	94	97	6.	Bugarska	97	96
	7.	Bugarska	98	93	7.	Mađarska	90	95
	8.	Češka	92	93	8.	Hrvatska	72	92
	9.	Hrvatska	71	84	9.	Češka	86	91
	10.	Slovenija	82	84	10.	Slovenija	81	83
11.	Poljska	73	83	11.	Poljska	72	82	
<i>Samozaposleni</i>	<i>EU 27</i>		36	36	<i>EU 27</i>		27	28
	<i>EU 11</i>		25	30	<i>EU 11</i>		18	21
	1.	Slovačka	34	44	1.	Češka	33	32
	2.	Češka	39	43	2.	Mađarska	20	27
	3.	Slovenija	29	36	3.	Slovenija	22	27
	4.	Mađarska	25	33	4.	Slovačka	17	24
	5.	Poljska	29	29	5.	Latvija	19	23
	6.	Bugarska	20	26	6.	Poljska	17	18
	7.	Estonija	15	25	7.	Bugarska	15	17
	8.	Latvija	32	25	8.	Litva	12	16
	9.	Litva	23	25	9.	Estonija	10	15
	10.	Hrvatska	10	24	10.	Hrvatska	12	8
11.	Rumunjska	18	17	11.	Rumunjska	:	:	
<i>Zaposleni na puno radno vrijeme</i>	<i>EU 27</i>		83	84	<i>EU 27</i>		68	70
	<i>EU 11</i>		90	91	<i>EU 11</i>		86	88
	1.	Rumunjska	96	97	1.	Rumunjska	98	99
	2.	Slovačka	97	97	2.	Hrvatska	87	93
	3.	Bugarska	91	95	3.	Slovačka	87	93
	4.	Mađarska	93	95	4.	Bugarska	91	92
	5.	Poljska	91	93	5.	Litva	86	91
	6.	Češka	93	92	6.	Mađarska	90	89
	7.	Hrvatska	85	92	7.	Poljska	83	88
	8.	Latvija	88	89	8.	Češka	82	81
	9.	Slovenija	88	85	9.	Latvija	82	80
	10.	Litva	86	84	10.	Slovenija	81	80
11.	Estonija	83	79	11.	Estonija	81	79	
<i>Zaposleni samo s jednim poslom</i>	<i>EU 27</i>		92	93	<i>EU 27</i>		92	93
	<i>EU 11</i>		94	95	<i>EU 11</i>		95	96
	1.	Bugarska	99	100	1.	Bugarska	98	99
	2.	Rumunjska	99	99	2.	Slovačka	96	99
	3.	Mađarska	96	98	3.	Mađarska	98	98
	4.	Slovačka	93	98	4.	Češka	96	97
	5.	Hrvatska	98	96	6.	Hrvatska	96	96
	6.	Latvija	90	94	6.	Slovenija	98	96
	7.	Poljska	92	94	7.	Poljska	93	95
	8.	Slovenija	95	93	8.	Litva	91	94
	9.	Češka	95	91	9.	Latvija	90	91
	10.	Estonija	83	90	10.	Estonija	86	90
11.	Litva	89	87	11.	Rumunjska	99	:	

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

U EU 11, s druge strane, primjetan je veći porast udjela ženskih osoba zaposlenih za stalno u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti. Tako je postotak stalnozaposlenih muškaraca porastao s 91 % 2016. godine na 93 % 2021. godine, odnosno za dva postotna boda, dok je udio stalnozaposlenih žena porastao za pet postotnih bodova, tj. s 89 % 2016. godine na 94 % 2021. godine.

Dok je udio samozaposlenih muških djelatnika u kulturi 2021. godine ostao isti kao i 2016. godine (36 %), u EU 27 je primjetan porast udjela samozaposlenih ženskih osoba od jednog postotnog boda, odnosno s 27 % 2016. godine na 28 % 2021. godine. U EU 11 pak dolazi do značajnijih promjena udjela samozaposlenih kulturnih djelatnika. Od 2016. do 2021. godine primjetno je povećanje udjela samozaposlenih muškaraca od pet postotnih bodova, odnosno s 25 % na 30 %. Nešto manje povećanje od tri postotna boda zabilježeno je i u udjelu samozaposlenih žena u kulturi te je taj udio porastao 2021. godine na 21 %, u odnosu na udio od 18 % 2016. godine.

Povećanje udjela zaposlenih kulturnih djelatnika primjetno je i kod kulturne zaposlenosti na puno radno vrijeme. U EU 27 povećao se udio zaposlenih muškaraca na puno radno vrijeme za jedan postotni bod, odnosno s 83 % 2016. godine na 84 % 2021. godine. Na razini EU 27 primjetan je i povećan udio zaposlenih ženskih osoba na puno radno vrijeme pa je tako taj udio porastao s 68 % na 70 %, odnosno za dva postotna boda. Isti trend zabilježen je i u EU 11 – udio muškaraca zaposlenih u kulturi na puno radno vrijeme povećao se od 2016. do 2021. godine s 90 % na 91 %, dok se udio ženskih kulturnih radnica povećao s 86 % na 88 %.

U kulturnoj zaposlenosti zabilježeno je i povećanje udjela osoba zaposlenih samo s jednim poslom. Tako je u EU 27 udio muških i ženskih kulturnih djelatnika koji imaju samo jedan posao porastao za jedan postotni bod od 2016. do 2021. godine, odnosno s 92 % na 93 %. Udio muških djelatnika zaposlenih samo s jednim poslom porastao je za jedan postotni bod i u EU 11 – s 94 % 2016. godine na 95 % 2021. godine. Također, primjetno je i povećanje udjela ženskih djelatnica u kulturi koje obavljaju samo jedan posao/projekt. Od 2016. do 2021. godine taj udio povećao se za jedan postotni bod, odnosno s 95 % 2016. godine na 96 % 2021. godine. Ipak, takav rezultat moguće je pripisati nedostatku statističkih podataka za EU 11.

6.8. Osobe zaposlene u kulturi kao izvedbeni umjetnici, autori, novinari i lingvisti

Na Eurostatu kao posebna skupina zaposlenih u kulturi izdvojene su osobe zaposlene kao izvedbeni umjetnici, autori, novinari i lingvisti. Te kulturne djelatnike moguće je razvrstati u dvije skupine – umjetnike i pisce.

Tablica 18. Broj osoba zaposlenih u kulturi kao umjetnici i pisci (u tisućama) 2016. – 2021. godine

	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
EU 27	1.595,1	1.637,3	1.631,0	1.700,2	1.664,2	1.607,9
EU 11	290,6	272,4	281,2	300,7	313,4	293,8
Bugarska	24,2	24,5	24,6	25,0	29,3	28,1
Češka	53,1	44,3	47,7	47,0	56,8	59,3
Estonija	7,9	7,9	7,9	6,4	6,1	6,8
Hrvatska	12,5	10,1	12,7	14,7	14,1	9,4
Latvija	9,3	7,2	5,9	6,7	6,0	5,4
Litva	8,7	6,8	10,5	12,3	11,3	11,5
Mađarska	38,3	31,2	29,0	38,9	39,3	36,5
Poljska	87,5	88,3	87,4	95,6	95,1	85,4
Rumunjska	28,2	31,3	32,7	28,0	29,3	26,5
Slovenija	9,7	9,3	9,8	12,0	11,2	10,8
Slovačka	11,2	11,5	13,0	14,1	14,9	14,1

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Kako je vidljivo u Tablici 19., na razini EU 27 moguće je primijetiti blagi pad broja umjetnika i pisaca 2018. godine od 0,38 % te pad 2020. i 2021. godine od 2,12 % i 3,38 %. Ipak, u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine broj umjetnika i pisaca u EU 27 povećao se tek za 0,80 %. S druge strane, u EU 11 od 2017. do 2021. godine vidljiv je konstantan porast broja osoba zaposlenih kao umjetnici i pisci, pri čemu je najveći porast broja zaposlenih od 6,93 % zabilježen 2019. godine u odnosu na prethodnu 2020. godinu. Ipak, 2021. godine broj zaposlenih umjetnika i pisaca pao je za 6,25 % u odnosu na 2020. godinu, a taj pad zabilježen je u čak osam promatranih zemalja (osim Češke, Estonije i Litve). Unatoč padu broja pisaca i umjetnika 2021. godine, u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine taj broj povećao

se za 1,10 %. Ipak, većina EU 11 zemalja od 2016. do 2021. godine bilježi pad broja osoba zaposlenih kao umjetnici i pisci, točnije šest od 11 promatranih zemalja imala je manji broj zaposlenih umjetnika i pisaca 2021. godine u odnosu na baznu 2016. godinu (Estonija, Hrvatska, Latvija, Mađarska, Poljska i Rumunjska).

Tablica 19. Stopa promjene broja zaposlenih umjetnika i pisaca

	VERIŽNI INDEKS (V _t ; %)					BAZNI INDEKS (I ₂₀₁₆ ; %)					
	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	
<i>EU 27</i>	2,65	-0,38	4,24	-2,12	-3,38	<i>EU 27</i>	2,65	2,25	6,59	4,33	0,80
<i>EU 11</i>	-6,26	3,23	6,93	4,22	-6,25	<i>EU 11</i>	-6,26	-3,23	3,48	7,85	1,10
<i>Bugarska</i>	1,24	0,41	1,63	17,20	-4,10	<i>Bugarska</i>	1,24	1,65	3,31	21,07	16,12
<i>Češka</i>	-16,57	7,67	-1,47	20,85	4,40	<i>Češka</i>	-16,57	-10,17	-11,49	6,97	11,68
<i>Estonija</i>	0	0	-18,99	-4,69	11,48	<i>Estonija</i>	0	0	-18,99	-22,78	-13,92
<i>Hrvatska</i>	-19,20	25,74	15,75	-4,08	-33,33	<i>Hrvatska</i>	-19,20	1,60	17,60	12,80	-24,80
<i>Latvija</i>	-22,58	-18,06	13,56	-10,45	-10,00	<i>Latvija</i>	-22,58	-36,56	-27,96	-35,48	-41,94
<i>Litva</i>	-21,84	54,51	17,14	-8,13	1,77	<i>Litva</i>	-21,84	20,69	41,38	29,89	32,18
<i>Mađarska</i>	-18,54	-7,05	34,14	1,03	-7,12	<i>Mađarska</i>	-18,54	-24,28	1,57	2,61	-4,70
<i>Poljska</i>	0,91	-1,02	9,38	-0,52	-10,20	<i>Poljska</i>	0,91	-0,11	9,26	8,69	-2,40
<i>Rumunjska</i>	10,99	4,47	-14,37	4,64	-9,56	<i>Rumunjska</i>	10,99	15,96	-0,71	3,90	-6,03
<i>Slovenija</i>	-4,12	5,38	22,45	-6,67	-3,57	<i>Slovenija</i>	-4,12	1,03	23,71	15,46	11,34
<i>Slovačka</i>	2,68	13,04	8,46	5,67	-5,37	<i>Slovačka</i>	2,68	16,07	25,89	33,04	25,89

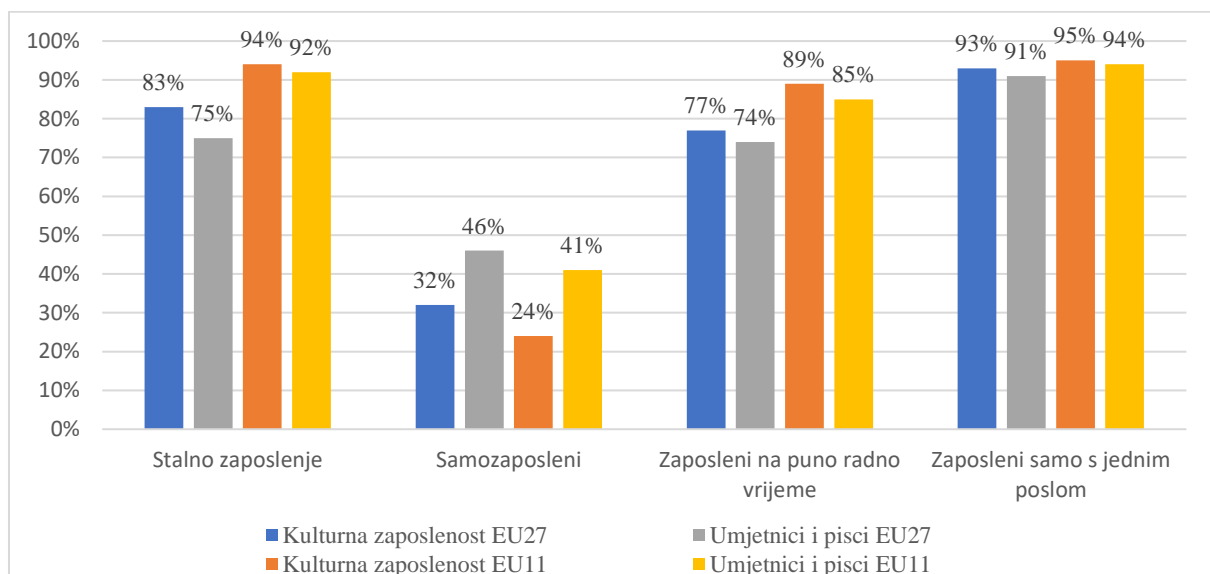
Izvor: izrada autora

6.8.1. Kulturna zaposlenost umjetnika i pisaca prema karakteristikama tržišta rada

Promatra li se zaposlenost umjetnika i pisaca kroz karakteristike tržišta rada, prikazana Grafikonom 18., vidljiv je manji udio stalnozaposlenih umjetnika i pisaca od udjela stalnozaposlenih kulturnih djelatnika, kako na razini EU 27, tako i na razini EU 11. Tako je u EU 27 2021. godine udio stalnozaposlenih umjetnika i pisaca iznosio 75 %, što je osam postotnih bodova manje od udjela stalnozaposlenih kulturnih djelatnika u kulturnoj zaposlenosti (83 %). U EU 11 pak udio stalnozaposlenih umjetnika i pisaca iznosio je 92 %, što

je dva postotna boda manje (94 %) od udjela kulturnih djelatnika sa stalnim zaposlenjem u EU 11. S druge strane, moguće je primijetiti veći postotak samozaposlenih umjetnika i pisaca. U EU 27 taj je postotak 2021. godine iznosio 46 %, dok je udio samozaposlenih u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 27 bio 32 %. Veći udio samozaposlenih umjetnika i pisaca zabilježen je i u EU 11 pa je tako 2021. godine 41 % umjetnika i pisaca bio samozaposlen, dok je na razini EU 11 samozaposlenost u kulturi iznosila 24 %.

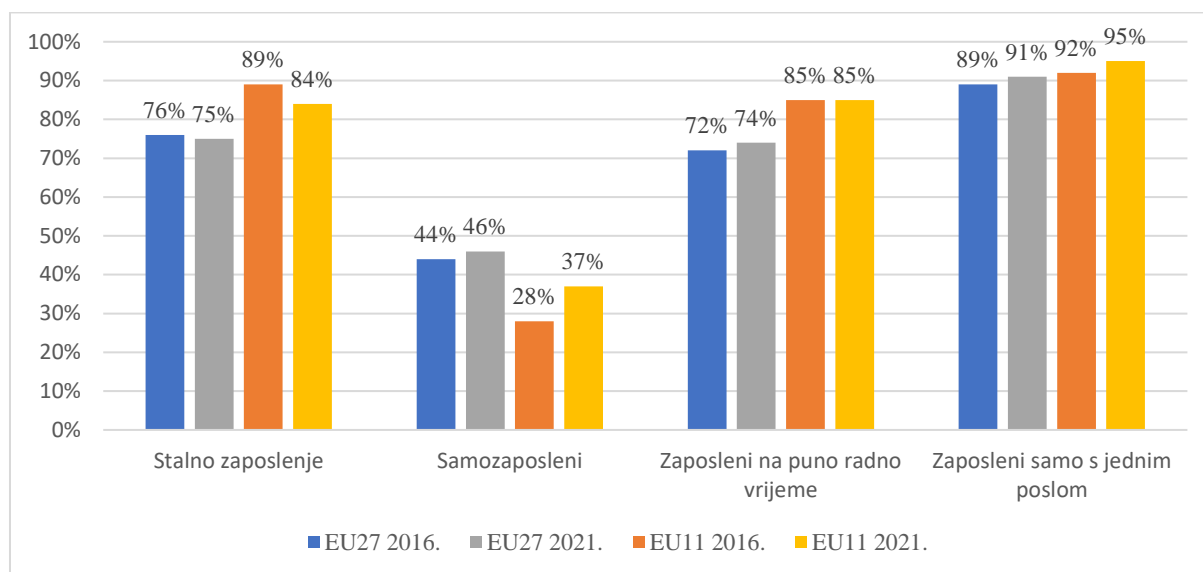
Grafikon 18. Usporedba udjela djelatnika u kulturnoj zaposlenosti te umjetnika i pisaca s obzirom na karakteristike tržišta rada 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Umjetnici i pisci 2021. godine također su bili manje zapošljavani na puno radno vrijeme. U EU 27 tako je 74 % umjetnika i pisaca radilo na puno radno vrijeme u odnosu na ukupnu kulturnu zaposlenost gdje je udio zaposlenih na puno radno vrijeme iznosio 77 %. U EU 11 89 % kulturnih djelatnika bilo je zaposleno na puno radno vrijeme, dok je na puno radno vrijeme radilo 85 % umjetnika i pisaca. Nadalje, na razini EU 27 91 % umjetnika i pisaca imalo je samo jedan posao, što je manje od prosjeka EU 27 kada je u pitanju ukupna kulturna zaposlenost (93 %). U EU 11 94 % umjetnika i pisaca imalo je samo jedan posao, što je za jedan postotni bod manje od prosjeka EU 11 (95 %).

Grafikon 19. Udio umjetnika i pisaca prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Usporede li se podatci iz 2021. godine s onima iz 2016. godine, prikazani Grafikonom 19. i u Tablici 20., vidljivo je da se kroz šestogodišnje razdoblje na razini EU 27 smanjio postotak stalnozaposlenih umjetnika i pisaca za jedan postotni bod – sa 76 % 2016. godine na 75 % 2021. godine. U EU 11 pak vidljivo je povećanje udjela stalnozaposlenih umjetnika i pisaca za tri postotna boda. Tako je 2016. godine 89 % umjetnika i pisaca bilo stalno zaposleno, dok je 2021. godine taj udio iznosio 92 %.

Udio samozaposlenih umjetnika i pisaca, s druge strane, u šestogodišnjem razdoblju povećao se kako na razini EU 27, tako i na razini EU 11. U EU 27 2016. godine 44 % autora i pisaca bilo je samozaposleno, a 2021. godine taj se udio povećao za dva postotna boda te iznosi 46 %. U EU 11 u šestogodišnjem razdoblju došlo je do povećanja udjela samozaposlenih umjetnika i pisaca od sedam postotnih bodova, odnosno taj postotak se povećao s 34 % 2016. godine na 41 % 2021. godine.

Udio umjetnika i pisaca zaposlenih na puno radno vrijeme od 2016. do 2021. godine na razini EU 27 povećao se sa 72 % 2016. godine na 74 % 2021. godine, dok je na razini EU 11 taj udio ostao isti – 85 %. S druge strane, primjetno je povećanje udjela zaposlenih umjetnika i pisaca samo s jednim poslom od dva postotna boda i u EU 27, ali i u EU 11. Tako se u EU 27 taj postotak povećao s 89 % 2016. godine na 91 % 2021. godine, dok se u EU 11 udio umjetnika i pisaca samo s jednim poslom povećao se s 92 % 2016. godine na 94 % 2021. godine,

Tablica 20. Udio kulturne zaposlenosti te umjetnika i pisaca prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine

OBLIK ZAPOSLIENJA	KULTURNA ZAPOSLIENOST				UMJETNICI I PISCI			
	DRŽAVA	2016.	2021.	DRŽAVA	2016.	2021.		
<i>Stalno zaposlenje</i>	<i>EU 27</i>		81	83	<i>EU 27</i>		76	75
	<i>EU 11</i>		90	94	<i>EU 11</i>		89	92
	1.	Rumunjska	100	100	1.	Rumunjska	99	100
	2.	Litva	99	99	2.	Latvija	87	98
	3.	Estonija	97	99	3.	Mađarska	95	98
	4.	Latvija	96	99	4.	Estonija	96	97
	5.	Slovačka	93	97	5.	Litva	99	97
	6.	Mađarska	92	96	6.	Češka	91	95
	7.	Bugarska	97	95	7.	Bugarska	98	91
	8.	Češka	89	92	8.	Hrvatska	68	90
	9.	Hrvatska	81	84	9.	Slovenija	81	80
	10.	Slovenija	81	83	10.	Poljska	71	77
11.	Poljska	72	82	11.	Slovačka	94	:	
<i>Samozaposleni</i>	<i>EU 27</i>		32	32	<i>EU 27</i>		44	46
	<i>EU 11</i>		20	24	<i>EU 11</i>		34	41
	1.	Češka	36	38	1.	Slovačka	33	55
	2.	Slovačka	25	34	2.	Češka	47	53
	3.	Slovenija	25	31	3.	Latvija	49	46
	4.	Mađarska	23	30	4.	Slovenija	35	46
	5.	Latvija	24	24	5.	Mađarska	33	45
	6.	Poljska	23	23	6.	Bugarska	34	37
	7.	Bugarska	17	21	7.	Litva	28	35
	8.	Estonija	12	19	8.	Poljska	33	35
	9.	Litva	15	19	9.	Estonija	14	29
	10.	Hrvatska	11	16	10.	Hrvatska	:	25
11.	Rumunjska	13	13	11.	Rumunjska	:	:	
<i>Zaposleni na puno radno vrijeme</i>	<i>EU 27</i>		76	77	<i>EU 27</i>		72	74
	<i>EU 11</i>		88	89	<i>EU 11</i>		85	85
	1.	Rumunjska	97	98	1.	Rumunjska	94	96
	2.	Slovačka	92	95	2.	Slovačka	93	93
	3.	Bugarska	91	94	3.	Bugarska	82	91
	4.	Hrvatska	86	92	4.	Mađarska	91	90
	5.	Mađarska	92	92	5.	Češka	88	88
	6.	Poljska	87	90	6.	Poljska	84	84
	7.	Litva	86	88	7.	Hrvatska	70	82
	8.	Češka	88	87	8.	Slovenija	84	80
	9.	Latvija	84	84	9.	Litva	86	79
	10.	Slovenija	84	83	10.	Estonija	90	78
11.	Estonija	82	79	11.	Latvija	69	76	
<i>Zaposleni samo s jednim poslom</i>	<i>EU 27</i>		92	93	<i>EU 27</i>		89	91
	<i>EU 11</i>		94	95	<i>EU 11</i>		92	94
	1.	Rumunjska	99	100	1.	Bugarska	96	99
	2.	Bugarska	98	99	2.	Mađarska	96	98
	3.	Mađarska	97	98	3.	Rumunjska	100	98
	4.	Slovačka	94	98	4.	Slovačka	91	97
	5.	Hrvatska	97	96	5.	Hrvatska	96	95
	6.	Poljska	92	95	6.	Latvija	84	92
	7.	Slovenija	97	95	7.	Poljska	87	92
	8.	Češka	96	94	8.	Slovenija	96	92
	9.	Latvija	90	92	9.	Češka	96	91
	10.	Litva	91	91	10.	Estonija	77	89
11.	Estonija	85	90	11.	Litva	91	86	

Izvor: izrada autora (prema: Eurostat)

Analizom podataka o kulturnoj zaposlenosti EU 27 te zemalja srednje i istočne Europe, vidljivo je kako su kulturne i kreativne industrije još uvijek nedovoljno razvijene na području srednje i istočne Europe. Promatra li se udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti, srednja i istočna Europa ispod je prosjeka EU 27, posebno kada je u pitanju zaposlenost osoba mlađe životne dobi (15 – 29 godina), gdje je primjetan veliki pad zaposlenosti u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine. S druge strane, srednja i istočna Europa nude povoljnije uvjete rada promatra li se kulturna zaposlenost kroz karakteristike tržišta rada. Tako kulturni djelatnici srednje i istočne Europe, uključujući autore i pisce, češće imaju stalno zaposlenje, zaposleni su na puno radno vrijeme te obavljaju samo jedan posao ili projekt, dok je udio samozaposlenih kulturnih djelatnika manji, što povećava stabilnost i sigurnost. Srednja i istočna Europa povoljnija je i za ženske osobe zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama u svim navedenim segmentima, osim zaposlenosti na puno radno vrijeme. Unatoč tome, kulturne i kreativne industrije sve su privlačnije ženskim osobama, čija zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama srednje i istočne Europe konstantno raste.

7. RASPRAVA

Analizom kulturne zaposlenosti Europske unije (EU 27) te srednje i istočne Europe (EU 11) u razdoblju od 2016. do 2021. godine moguće je primijetiti određene trendove, ali i odstupanja od istih kada je u pitanju zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama. Međutim, slika kulturne zaposlenosti srednje i istočne Europe uvelike se razlikuje od države do države.

Kada je riječ o ukupnoj kulturnoj zaposlenosti EU 27, primjećuje se konstantan porast sve do 2020. godine, godine obilježene pandemijom COVID-19. Pad zaposlenosti u kulturi ne iznenađuje uzme li se u obzir dinamika cjelokupnog tržišta rada. Prema Cvjetičanin i Katunarić (1998: 106, navedeno u Primorac 2021: 49): “kad raste ukupna zaposlenost, raste i zaposlenost u kulturi, a kad pada ukupna zaposlenost, zaposlenost u kulturi i umjetnosti pada još i više”. No, već iduće godine kulturne i kreativne industrije EU 27 značajno jačaju. S druge strane, EU 11 doživljava porast zaposlenosti 2020. godine, da bi 2021. godine zaposlenost u kulturi doživjela nagli pad. Takav rezultat ne čudi s obzirom na to da, prema istraživanjima utjecaja COVID-19 krize na kulturne i kreativne industrije (EY, 2021: 35), zemlje srednje i istočne Europe bivaju među najpogođenijima. Unatoč padu, kulturna zaposlenost EU 11 u promatranom razdoblju od 2016. do 2021. godine ipak bilježi blagi porast (0,86 %). Promatraju li se zemlje EU 11 pojedinačno (prikazano u Tablici 5., p. 35), najveći porast kulturne zaposlenosti u razdoblju od 2016. do 2021. godine primjećuje se kod Slovačke, gdje je zaposlenost u kulturi porasla za čak 20,45 %. Ističu se još i Hrvatska s porastom kulturne zaposlenosti kroz šestogodišnje razdoblje od 14,78 % te Litva s porastom od 10,84 %. S druge strane, Rumunjska je od 2016. do 2021. godine zabilježila pad zaposlenosti u kulturi od čak 16,83 %. Među zemljama EU 11 koje bilježe pad kulturne zaposlenosti u šestogodišnjem razdoblju ističe se još i Latvija s padom od 10,59 %. Zanimljivo je da se Estonija, unatoč padu zaposlenosti u kulturi od 5,85 %, ističe kada je u pitanju njen udio u ukupnoj zaposlenosti (Grafikon 2., p. 37). Značajno veći udio u kulturnoj zaposlenosti od prosjeka EU 27 i EU 11 kroz šestogodišnje razdoblje primjećuje se i u Sloveniji. Uzmu li se u obzir rezultati prijašnjeg istraživanja kulturne zaposlenosti u EU 11 (Suci, Násuela i Násuela, 2018), Estonija i Slovenija nastavljaju biti vodeće zemlje zaposlenosti u kulturi, s udjelom kulturne zaposlenosti od 4,9 % i 4,7 %. S druge strane, zaposlenost u kulturi Rumunjske i u ovom je šestogodišnjem razdoblju ispod prosjeka EU 27 i EU 11, a primjetan je i dodatan pad od 0,2 postotna boda u udjelu ukupne zaposlenosti, što ju čini najlošijom zemljom EU 11 kada je u pitanju kulturna zaposlenost.

Kao jedna odlika zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama ističe se i zaposlenost mlade radne snage. Tako CISAC (2014) i EY (2015) navode kako kulturne i kreativne industrije značajno pridonose zaposlenosti mladih osoba mlađih od 30 godina. Prema studiji provedenoj od strane EY-a (2014: 17) taj trend 2013. godine posebno je bio izražen u zemljama srednje i istočne Europe gdje su u prosjeku mlade osobe zauzimale za 1,3 postotna boda više radnih mjesta u kreativnoj ekonomiji nego u ekonomiji u cijelosti. Ipak, u zemljama EU 11 u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine vidljivo je odstupanje od ove karakteristike zaposlenosti u kulturi (Tablica 11., p. 47). Tako je, za razliku od EU 27, u šestogodišnjem razdoblju primjetan pad kulturne zaposlenosti osoba mlađe životne dobi (15 – 29 godina) od 21,11 %, a taj negativan trend kulturne zaposlenosti primjećuje se od 2019. godine. Promatraju li se zemlje EU 11 pojedinačno, samo u Sloveniji primjetan je značajan porast kulturne zaposlenosti mladih osoba od 28,57 % u razdoblju od 2016. do 2021. godine. S druge strane, kao zemlja s najvećim padom zaposlenosti mladih kulturnih djelatnika ističe se Rumunjska, gdje je kulturna zaposlenost u šestogodišnjem razdoblju pala za preko 50 %, točnije 52,46 %. Iza Rumunjske slijedi Latvija, također s padom zaposlenosti od gotovo 50 %, odnosno padom od 47,62 %. U Hrvatskoj i Litvi vidljiv je pad zaposlenosti od preko 30 % (37,33 % i 32,14 %), dok Češka bilježi pad od 25,33 %. Nadalje, Estonija i Poljska zabilježile su pad kulturne zaposlenosti mladih osoba od oko 20 %, točnije 22,54 % i 18,88 %. No, zanimljivo je da se, unatoč velikom padu kulturne zaposlenosti mladih djelatnika, Estonija i dalje ističe kada je u pitanju njihov udio u ukupnoj zaposlenosti (Grafikon 10, p. 49) te iznosi 5,3 %, što je iznad prosjeka EU 11, ali i iznad prosjeka EU 27.

Kada je u pitanju razina obrazovanja, primjetan je porast zaposlenosti osoba s višom razinom obrazovanja, kako na razini EU 27, tako i u EU 11. Navedeni rezultati potvrđuju već prije ustanovljenu tezu o visokokvalificiranim osobama kao djelatnicima kulturnih i kreativnih industrija, a koju spominju, između ostalih, i Eurostat (2021), UNCTAD i UNDP (2008) te CISAC i EY (2015). Najveći porast zaposlenosti visokoobrazovanih osoba primjetan je u Slovačkoj, gdje je u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine zaposlenost porasla za 34,92 % (Tablica 13., p. 51). U još tri zemlje EU 11 zamjećuje se porast kulturne zaposlenosti osoba s visokim obrazovanjem veći od 20 %, i to u Mađarskoj (23,27 %), Sloveniji (22,32 %) i Bugarskoj (20,36 %). Tek u tri zemlje EU 11 primjetan je pad zaposlenosti u kulturi visokokvalificiranih osoba. Tako je u razdoblju od 2016. do 2021. godine kulturna zaposlenost pala u Latviji (-5,31 %), Estoniji (-7,37 %) te Rumunjskoj (-7,85 %). Estonija se ipak nastavlja isticati kada je u pitanju udio visokoobrazovanih kulturnih djelatnika u ukupnoj zaposlenosti

(7,2 %; prikazano Grafikonom 14., p. 54), zajedno s Češkom (7,7 %), Mađarskom (7,1 %) te Slovenijom (6,7 %), čiji je udio kulturnih djelatnika u ukupnoj zaposlenosti iznad prosjeka EU 11 i EU 27.

Nadalje, promatra li se omjer muških i ženskih kulturnih djelatnika, vidljiv je porast udjela djelatnika u kulturi ženskoga spola, kako u EU 11, tako i na razini EU 27. Tome u prilog govore i prijašnja istraživanja provedena od strane Eurostata (2021), CISAC-a i EY-a (2015) te OECD-a (2022), gdje je vidljivo da se ženske osobe češće zapošljavaju u kulturnim i kreativnim industrijama, u odnosu na njihovu zastupljenost u drugim industrijama. Unatoč većoj zastupljenosti ženskih osoba u kulturnim i kreativnim industrijama, na razini EU 27 primjetan je veći udio zaposlenih muških osoba. No, za razliku od EU 27, u EU 11 kulturne djelatnice imaju veći udio u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti. Promatraju li se pojedine zemlje EU 11 (Tablica 8., p. 39), najveći porast zaposlenosti muških osoba u razdoblju od 2016. do 2021. godine primjetan je u Litvi (31,48 %), zatim u Slovačkoj (21,10 %) te Hrvatskoj (12 %). Slovačka i Hrvatska ističu se i kada je u pitanju porast zaposlenosti kulturnih radnika ženskoga spola (Tablica 9., p. 40). Tako je u Slovačkoj u šestogodišnjem razdoblju porastao broj kulturnih djelatnica za 20,13 %, dok je u Hrvatskoj vidljiv porast od 17,72 %. Značajan porast radnica u kulturi primjetan je i u Sloveniji (14,49 %) te Mađarskoj (14,29 %). S druge strane, od 2016. do 2021. godine Latvija je zabilježila pad zaposlenosti kulturnih djelatnica od 20,45 %. Pad zaposlenosti djelatnica u kulturi veći od 10 % vidljiv je i u Rumunjskoj, točnije, zabilježen je pad od 13,98 %. Rumunjska također bilježi i značajan pad zaposlenosti muških osoba u šestogodišnjem razdoblju, i to čak od 19,64 %, dok je u Poljskoj zabilježen pad kulturne zaposlenosti muškaraca od 9,73 %.

Kada je u pitanju tržište rada, kako navode Đorić (2020: 157-158) i Primorac (2012), zaposlenost u kulturi atipičan je oblik zaposlenja jer podrazumijeva nesigurnost u vidu stalnog zaposlenja te zaposlenja na puno radno vrijeme, kao i visok postotak samozaposlenja te obavljanja više od jednoga posla/projekta istovremeno. Kao što je prikazano Grafikonom 15 (p. 55), moguće je primijetiti točnost navedenih trendova kada je u pitanju EU 27, ali i EU 11. Međutim, vidljivo je da EU 11 ima povoljnije uvjete kada su u pitanju karakteristike tržišta rada kulturnih i kreativnih industrija, u odnosu na prosjek EU 27. Povoljnije uvjete rada imaju i osobe ženskoga spola zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama promatra li se rodna struktura kulturne zaposlenosti EU 11 (Grafikon 17, p. 59). Taj podatak posebno je zanimljiv budući da, kako ističu Conor (2021) i Menzel (2021), žene imaju nepovoljnije uvjete rada u

odnosu na njihove muške kolege te su često zaposlene na nepuno radno vrijeme, unatoč boljoj zastupljenosti u kulturnim i kreativnim industrijama u odnosu na njihovu zaposlenost u drugim industrijama, kao što je već navedeno u prijašnjim radovima provedenima od strane CISAC-a i EY-a (2015) te OECD-a (2022).

Kada se promatra stalno zaposlenje, tek Poljska ima za jedan postotni bod manji udio stalno zaposlenih kulturnih djelatnika (82 %) od prosjeka EU 27 (83 %; prikazano u Tablici 16., p. 58), što je vidljivo i kod kulturne zaposlenosti muških osoba Poljske (83 %) u odnosu na prosjek EU 27 (84 %). S druge strane, ženske djelatnice u kulturi u EU 11 zastupljenije su za jedan postotni bod (94 %) od djelatnika u kulturnim i kreativnim industrijama (93 %). Zanimljivo je da sve zemlje EU 11 imaju udio kulturnih djelatnica sa stalnim zaposlenjem jednak ili veći od 82 %, što je prosjek udjela zaposlenosti ženskih osoba u kulturnim i kreativnim industrijama EU 27. Ženske osobe zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama EU 11 su u povoljnijem položaju i kada je u pitanju samozaposlenje pa ih je tako tek 21 % samozaposleno, za razliku od 30 % samozaposlenih muških osoba (Tablica 16, p. 58). Tek je u Češkoj vidljiv veći udio samozaposlenih ženskih osoba (32 %), što je ujedno i četiri postotna boda više od prosjeka EU 27 (28 %). Češka se ističe među EU 11 i kada je u pitanju samozaposlenost muških osoba pa tako njihov udio u kulturnoj zaposlenosti iznosi 43 %, sedam postotnih bodova više od prosjeka EU 27 (36 %). Nadalje, udio samozaposlenih muškaraca u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti najveći je u Slovačkoj (44 %), dok u Sloveniji iznosi 36 %.

Zemlje EU 11 u boljem su položaju i kada je u pitanju kulturna zaposlenost na puno radno vrijeme pa tako svih 11 odabranih zemalja ima veći postotak djelatnika u kulturnim i kreativnim industrijama zaposlenih na puno radno vrijeme u odnosu na postotak kulturnih djelatnika EU 27 (77 %; prikazano u Tablici 15, p. 53). Zanimljivo je da čak šest zemalja EU 11 ima postotak kulturnih djelatnika zaposlenih na puno radno vrijeme jednak ili viši od 90 % - Rumunjska (98 %), Slovačka (95 %), Bugarska (94 %), Hrvatska (92 %), Mađarska (92 %) i Poljska (90%). Međutim, unutar zaposlenosti na puno radno vrijeme posebno je primjetan rodni jaz, kako na razini EU 27, tako i u EU 11 (Tablica 16, p. 58). Dok je udio žena zaposlenih na puno radno vrijeme u zemljama EU 11 veći za čak 18 postotnih bodova (88 %) od njihovog udjela na razini EU 27 (70 %), i u EU 27 i u EU 11 osobe ženskoga spola manje su zapošljavane na puno radno vrijeme u kulturnim i kreativnim industrijama od muškaraca, i to za tri postotna boda (91 %) u EU 11 i 14 postotnih bodova (84 %) u EU 27. Ipak, promatraju li se zemlje EU 11 pojedinačno, vidljivo je da sve navedene zemlje imaju veći udio ženskih osoba zaposlenih na puno radno

vrijeme od prosjeka EU 27, dok pet zemlja ima udio veći od 90 % - Rumunjska (99 %), Hrvatska (93 %), Slovačka (93 %), Bugarska (92 %) i Litva (91 %). S druge strane, promatra li se udio zaposlenosti na puno radno vrijeme u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti muških osoba, tek Estonija ima manji udio od prosjeka EU 27 (79 %), dok Litva ima udio jednak prosjeku (84 %). Također, čak sedam zemalja ima udio zaposlenih muških osoba na puno radno vrijeme veći od 90 % - Bugarska (97 %), Slovačka (97 %), Bugarska (95 %), Mađarska (95 %), Poljska (93 %), Češka (92 %) i Hrvatska (92 %).

Kada je u pitanju obavljanje samo jednog posla, djelatnici kulturnih i kreativnih industrija EU 11 također su u povoljnijem položaju od EU 27 te čak osam od 11 promatranih zemalja - Rumunjska, Bugarska, Mađarska, Slovačka, Hrvatska, Poljska, Slovenija i Češka, ima postotak kulturnih djelatnika sa samo jednim poslom veći od postotka EU 27 (93 %), a u Rumunjskoj je taj udio čak 100 % (prikazano u Tablici 15., p. 53). I dok je na razini EU 27 jednako zastupljen udio muških i ženskih osoba koje obavljaju samo jedan posao ili projekt (93 %), taj segment tržišta rada povoljniji je za ženske djelatnice kulturnih i kreativnih industrija EU 11 (prikazano Grafikonom 17., p. 59). Tako u EU 11 udio muških djelatnika sa samo jednim projektom/poslom u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti iznosi 95 %, a udio ženskih djelatnica veći je za jedan postotni bod (96 %). Promatraju li se zemlje EU 11 pojedinačno (prikazano u Tablici 16., p. 58), tek dvije zemlje imaju udio zaposlenih žena koje obavljaju samo jedan posao i/ili projekt manji od prosjeka EU 27 - Latvija (91 %) i Estonija (90 %). Povoljnije uvjete za žene EU 11 u ovome segmentu tržišta rada moguće je pripisati nedostatku podataka za pojedine zemlje (Rumunjska nema dostupne podatke za 2021. godinu), međutim, promatraju li se dosadašnji trendovi, zaključak ostaje isti. Nadalje, promatra li se udio muškaraca zaposlenih na samo jednom projektu/poslu za svaku zemlju EU 11 pojedinačno, vidljivo je da četiri zemlje imaju udio u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti jednak ili manji od prosjeka EU 27 (93 %) - Slovenija (93 %), Češka (91 %), Estonija (90 %) i Litva (87 %).

Ono što posebno karakterizira kulturnu zaposlenost jest posebna skupina radnika – umjetnika i pisaca. Kada se promatra zaposlenost umjetnika i pisaca, unatoč padu zaposlenosti 2021. godine u EU 11 te 2020. i 2021. godine u EU 27, u šestogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine vidljivo je da je njihova zaposlenost porasla i EU 11 (1,10 %) i u EU 27 (0,80 %). Najveći porast među zemljama EU 11 primjetan je u Litvi (32,18 %), zatim u Bugarskoj (16,12 %) te Češkoj (11,68 %). S druge strane, najveći pad zaposlenosti umjetnika i pisaca od 2016. do 2021. godine zabilježen je u Latviji, i to čak od 41,94 %. Hrvatska također bilježi veći pad od 24,80

%, dok je u Estoniji vidljiv pad od 13,92 %. Kako navode Hesmondhalgh (2007, navedeno u Primorac, 2012), Đorić (2020) te Eurostat (2021), atipično zaposlenje karakteristično je za ovu skupinu kulturnih i kreativnih djelatnika u vidu nesigurnog zaposlenja, sezonskog i projektnog rada te kratkoročnih ugovora i neredovitih prihoda. Usporede li se tako umjetnici i pisci s ostalim kulturnim djelatnicima prema karakteristikama tržišta rada, vidljivo je da su umjetnici i pisci EU 11 i EU 27 češće samozaposleni te rjeđe imaju stalno zaposlenje, zaposlenje na puno radno vrijeme ili obavljaju samo jedan posao ili projekt (Grafikon 18. p. 65).

Analiza podataka pokazuje kako je u EU 11 vidljiv povećan udio umjetnika i pisaca sa stalnim zaposlenjem (92 %), u odnosu na EU 27 (75 %). Sve promatrane države EU 11 imaju veći udio zaposlenih umjetnika i pisaca od prosjeka EU 27 (osim Slovačke za koju nisu dostupni podaci), a sve države osim Poljske imaju udio stalnozaposlenih umjetnika i pisaca veći ili jednak 90 %, pri čemu Rumunjska bilježi udio od 100 % (prikazano u Tablici 19., p. 64). Kada je u pitanju samozaposlenost, EU 11 bilježi udio samozaposlenih umjetnika i pisaca od 41 %, 5 postotnih bodova manje od prosjeka EU 27 (46 %). Pri tome četiri od 11 zemalja EU 11 ima jednak ili veći udio od 46 %. Tu se najviše ističe Slovačka, s udjelom samozaposlenosti od čak 55 %, te Češka s udjelom od 53 %, dok Latvija i Slovenija imaju udio samozaposlenih umjetnika i pisaca od 46 %. Promatra li se zaposlenost na puno radno vrijeme, udio umjetnika i pisaca EU 11 veći je čak za 11 postotnih bodova od udjela umjetnika i pisaca EU 27 te iznosi 85 %. Nadalje, sve zemlje EU 11 imaju veći udio od prosjeka zaposlenih umjetnika i pisaca EU 27 (74 %), a četiri zemlje imaju udio jednak ili veći od 90 % - Rumunjska (96 %), Slovačka (93 %), Bugarska (91 %) te Mađarska (90 %). Umjetnici i pisci EU 11 u povoljnijem su položaju i kada je u pitanju obavljanje samo jednog posla i/ili projekta te njihov udio u kulturnoj zaposlenosti iznosi 94 %, odnosno tri postotna boda više od udjela umjetnika i pisaca EU 27. Tek dvije zemlje imaju udio umjetnika i pisaca u ukupnoj kulturnoj zaposlenosti manji od udjela umjetnika i pisaca u kulturnoj zaposlenosti EU 27 (21 %), a to su Estonija (89 %) i Litva (86 %). Zanimljivo je da Bugarska bilježi udio umjetnika i pisaca s jednim poslom/projektom od 99 %, dok Mađarska i Rumunjska imaju udio od 98 %. Tu se ističe i Slovačka s udjelom od 97 % te Hrvatska s udjelom od 95 %.

Usporedbom navedenih podataka s dosadašnjim istraživanjima kulturne zaposlenosti, moguće je primijetiti pojedina odstupanja od trendova vezanih uz zaposlenost u kulturi. Dok istraživanja pokazuju izraženi rodni jaz i nepovoljnije uvjete rada kulturnih radnika ženskoga spola, u kulturnim i kreativnim industrijama EU 11 dominiraju kulturne djelatnice, a njihovo zaposlenje

kontinuirano raste (vidljivo u Grafikonima 3. i 4. te Tablicama 7. i 9.). Žene u kulturnim i kreativnim industrijama EU 11 imaju povoljnije uvjete od muških kolega i kada su u pitanju karakteristike tržišta rada (prikazano Grafikonom 17.). Međutim, odstupanje od trendova kulturne zaposlenosti prema karakteristikama tržišta rada primjetno je kod oba spola. Dok istraživanja navode nesigurnost rada i atipičnost zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama, u EU 11 moguće je primijetiti dominaciju standardnog rada u vidu stalnog zaposlenja na puno radno vrijeme (vidljivo u Tablicama 16. i 17.). S druge strane, dok zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama karakterizira zaposlenost mladih osoba te je mlada snaga jedna od glavnih odlika zaposlenosti u kulturi, u EU 11 primjetan je kontinuiran pad zaposlenosti mladih (vidljivo u Tablicama 11. i 12.). Ipak, kada je riječ o obrazovanju, kulturne i kreativne industrije EU 11 prate trendove zapošljavanja visokokvalificirane radne snage te kulturni djelatnici imaju višu razinu obrazovanja (vidljivo u Grafikonima 11. i 12.).

Promatraju li se zemlje EU 11 pojedinačno, unatoč padu kulturne zaposlenosti u gotovo svim promatranim segmentima, Estonija se i dalje ističe kao jedna od nositeljica kulturnih i kreativnih industrija srednje i istočne Europe s udjelom kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti većim od prosjeka EU 27. Pored Estonije, Slovenija također ostaje zemlja s jakom kulturnom i kreativnom industrijom, a njezina kulturna zaposlenost i dalje raste. Tako je kroz šestogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama Slovenije porasla po svim promatranim kriterijima, a udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti ostao je iznad prosjeka EU 27. Bitno je izdvojiti i Bugarsku i Slovačku kao jedine zemlje, pored Slovenije, koje pokazuju porast kulturne zaposlenosti u šestogodišnjem razdoblju svih promatranih skupina. S druge strane, Rumunjska i Latvija ističu se kada je u pitanju pad zaposlenosti u kulturi. Nadalje, Rumunjska je ostala zemlja s najslabijim kulturnim i kreativnim industrijama EU 11, a osim zabilježenog pada zaposlenosti u kulturnim i kreativnim industrijama od 2016. do 2021. godine, primjetan je i izrazito mali udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti. Ipak, Rumunjsku je moguće izdvojiti kada su u pitanju karakteristike tržišta rada pa tako kulturni djelatnici imaju najpovoljnije uvjete rada na prostoru EU 11, ali i EU 27.

8. ZAKLJUČAK

Kulturne i kreativne industrije proizašle su iz tehnološkog napretka 20. stoljeća, a iako često izjednačavane, kreativne industrije predstavljaju širi pojam u čiju domenu spadaju i kulturne industrije. Njihovi ekonomski doprinosi promatraju se kroz kreativnu ekonomiju, a kao jedan od načina mjerenja ekonomskog doprinosa kulturnih i kreativnih industrija proučava se zaposlenost u kulturi, što podrazumijeva sve osobe zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama, s kulturnim/kreativnim zanimanjima ili bez, kao i sve zaposlene koji obavljaju kulturna/kreativna zanimanja izvan kulturnih i kreativnih industrija. Zaposlenost u kulturi ili kulturna zaposlenost atipičan je oblik zaposlenja. Standardna, tradicionalna zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama zamijenjena je novim oblicima rada koji uključuju potrebu za visokoobrazovanom radnom snagom te visok stupanj kreativnosti i inovativnosti. Najznačajnija karakteristika zaposlenosti u kulturi jest prekarnost budući da se rad u kulturnim i kreativnim industrijama bazira na projektnoj osnovi, uz rad na određeno vrijeme, s nekonvencionalnim, fleksibilnim radnim vremenom i nestalno, te on sa sobom nosi i visok stupanj rizičnosti. Iz toga razloga, pored kreativnosti i inovativnosti, od kulturnih radnika očekuje se i visoka produktivnost, neovisnost i poduzetnički duh proizašli iz digitalizacije i globalizacije.

Problematika mjerenja ekonomskog učinka kulturnih i kreativnih industrija dolazi do izražaja kada je u pitanju odabran pristup mjerenja doprinosa kulturne zaposlenosti ekonomiji. Dok pristup zasnovan na djelatnostima obuhvaća samo zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama s ili bez kulturnih/kreativnih zanimanja, pristup zasnovan na zanimanjima obuhvaća samo djelatnike s kulturnim/kreativnim zanimanjima bez obzira na industriju. Iz toga razloga, pri mjerenju ekonomskih učinaka kulturnih i kreativnih industrija Eurostat koristi pristup zasnovan na kombinaciji djelatnosti i zanimanja, s ciljem da obuhvati sve djelatnike zaposlene u kulturnim i kreativnim industrijama s kreativnim/kulturnim zanimanjima ili bez, ali i kulturne djelatnike zaposlene izvan kulturnih i kreativnih industrija. Eurostat također omogućuje kreiranje generalne slike prosječnog kulturnog djelatnika na području EU uzevši u obzir spol, dob, obrazovanje, kao i karakteristike tržišta rada. Ipak, ta se slika razlikuje od države do države, ali i geopolitičkih cjelina, a usporedbom dostupnih podataka moguće je prepoznati stupanj razvijenosti kulturnih i kreativnih industrija.

Zemlje srednje i istočne Europe specifične su jer ih je obilježila gospodarska i kulturna

tranzicija iz planskog na tržišno gospodarstvo, odnosno iz socijalizma na kapitalizam. Samim time, razvoj kulturnih i kreativnih industrija postsocijalističkih zemalja razlikuje se od ostatka „zapadnog“ svijeta. Promatra li se razvoj kulturnih i kreativnih industrija kroz zaposlenost u kulturi, može se zaključiti kako su kulturne i kreativne industrije srednje i istočne Europe još uvijek nedovoljno razvijene. Ipak, unatoč slabijim rezultatima od prosjeka EU te pandemiji koja je najviše pogodila kulturne i kreativne industrije, primjećuje se porast kulturne zaposlenosti srednje i istočne Europe u petogodišnjem razdoblju od 2016. do 2021. godine. Međutim, posebnu pažnju potrebno je obratiti na značajan pad zaposlenosti u kulturi mlade radne snage. Komparativnim prikazom zemalja srednje i istočne Europe najviše se ističu Estonija i Slovenija, čime potvrđuju status nositeljica kulturnih i kreativnih industrija srednje i istočne Europe. Slovenija također, uz Bugarsku i Slovačku, bilježi porast zaposlenosti u kulturi u svim promatranim kategorijama. S druge strane, u Estoniji je kroz petogodišnje razdoblje od 2016. do 2021. godine primjetan negativan trend kulturne zaposlenosti pa je tako zabilježen pad u svim promatranim aspektima. Negativan trend nastavlja se i kod Rumunjske koja je ostala najslabija zemlja srednje i istočne Europe kada su u pitanju kulturne i kreativne industrije, a uz Rumunjsku ističe se i Latvija kao jedna od zemalja srednje i istočne Europe gdje je primjetan pad zaposlenosti u kulturi u svim segmentima.

Iz svega navedenog može se zaključiti kako je kulturna zaposlenost važno mjerilo razvoja i veličine kulturnih i kreativnih industrija. Provedbom sustavnih i detaljnih analiza moguće je dobiti uvid u doprinose kulturnih i kreativnih industrija ekonomiji kroz radna mjesta koja generiraju. Međutim, važnost zaposlenosti u kulturi još uvijek je relativno zapostavljena prilikom proučavanja učinaka kulturnih i kreativnih industrija, a nedostatak istraživanja posebno je primjetan kada je u pitanju srednja i istočna Europa. Naime, podaci o kulturnoj zaposlenosti zemalja srednje i istočne Europe dostupni su samo na Eurostatu, a tek jedan rad šturo se dotiče zaposlenosti u kulturi u EU 11. Samim time, provedeno istraživanje ograničeno je na međusobnu komparaciju dobivenih rezultata za promatrano razdoblje od 2016. do 2021. godine, onemogućujući pritom kreiranje šire slike kulturnih i kreativnih industrija srednje i istočne Europe te uvid u njihov rast i razvoj ili pak stagnaciju tijekom dužeg vremenskog razdoblja. Nadalje, potrebno je uzeti u obzir i pandemiju virusom COVID-19, čiji učinci na kulturnu zaposlenost također potpadaju u navedeno istraživanje, a čiji su se razmjeri posebno osjetili u kulturnim i kreativnim industrijama. No, unatoč ograničenjima istraživanja, ekonomska snaga kulturnih i kreativnih industrija prikazana kroz kulturnu zaposlenost nepobitna je, posebno kada su u pitanju Estonija i Slovenija. S druge strane, u ostalim zemljama

srednje i istočne Europe ekonomski doprinos kulturne zaposlenosti nije toliko značajan. Uzroke tome poželjno je potražiti u budućim istraživanjima kulturnih i kreativnih industrija, kao i obratiti pažnju i na ostale pokazatelje ekonomskih učinaka kulturnih i kreativnih industrija na prostoru srednje i istočne Europe.

9. LITERATURA

1. Borić, M. (2016) *Ekonomski i kulturološki utjecaj kreativnih industrija na proaktivnost studentske populacije*. Doktorska disertacija. Osijek: Sveučilište J.J. Strossmayera.
2. CISAC i EY (2015) *Cultural Times: The First Global Map of Cultural and Creative Industries*. URL: [Cultural times: the first global map of cultural and creative industries - UNESCO Digital Library](#) [pristup: 09.05.2022.]
3. Creativity, Culture & Education (n.d.) *Creative Industries Mapping Document, 1998*. URL: <https://www.creativitycultureeducation.org/publication/creative-industries-mapping-document-1998/> [pristup: 01.06.2022.]
4. Conor, B. (2021) *Gender & Creativity: Progress on the Precipice*. Paris: UNESCO.
5. *Country Facts*. Eurostat, URL: : <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/countryfacts/> [pristup: 04.03.2022.]
6. Cunningham, S. (2002) From Cultural to Creative Industries: Theory, Industry and Policy Implications. *Media International Australia incorporating Culture and Policy*, 102 (1). URL: [\(3\) From cultural to creative industries: Theory, industry, and policy implications | Stuart Cunningham - Academia.edu](#) [pristup: 03.06.2022.]
7. DCMS (2001) *Creative Industries Mapping Document 2001*. London: Department for Culture, Media and Sport.
8. Đorić, Ž. (2020) Creative Economy: Exploring the Concept and European Perspective. *School of Business*, (2). URL: [8-DJORIC.pdf \(ns.ac.rs\)](#) [pristup: 01.06.2022.]
9. *ESSnet-Culture Final Report* (2012). Luxembourg: Eurostat. URL: [ESSnet-Culture final technical report \(europa.eu\)](#) [pristup: 07.03.2022.]
10. Eurostat, URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/home> [pristup: 07.11.2020.]
11. Eurostat (2013) *Glossary: International standard classification of occupations (ISCO)*. URL: [Glossary:International standard classification of occupations \(ISCO\) - Statistics Explained \(europa.eu\)](#) [pristup: 15.08.2022.]

12. Eurostat (2018) *Guide to Eurostat culture statistics – 2018 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: [72981708-edb7-4007-a298-8b5d9d5a61b5 \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&code=sdg-11-6-1&plugin=1) [pristup: 15.08.2022.]
13. Eurostat (2019) *Culture Statistics – 2019 Edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10177894/KS-01-19-712-EN-N.pdf/915f828b-daae-1cca-ba54-a87e90d6b68b?t=1571393532000> [pristup: 01.12.2020.]
14. Eurostat (2021) *Culture statistics – cultural employment*. URL: [Culture statistics - cultural employment - Statistics Explained \(europa.eu\)](https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&code=sdg-11-6-1&plugin=1) [pristup: 07.03.2022.]
15. EY (2014) *Creating growth: Measuring cultural and creative markets in the EU*. EYGM Limited. URL: [study-full-en.pdf \(creatingeurope.eu\)](https://www.ey.com/en_gl/strategy/creating-growth) [pristup: 09.05.2022.]
16. EY (2021) *Rebuilding Europe: The cultural and creative economy before and after the COVID-19 crisis*. EYGM Limited. URL: [4b2ba2_1ca8a0803d8b4ced9d2b683db60c18ae.pdf \(rebuilding-europe.eu\)](https://www.ey.com/en_gl/strategy/rebuilding-europe) [pristup: 13.07.2022.]
17. Flew, T. (2012) *The Creative Industries: Culture and Policy*. London: SAGE Publications Ltd.
18. Galloway, S. i Dunlop, S. (2007) A Critique of Definitions of the Cultural and Creative Industries in Public Policy. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (1). URL: [A CRITIQUE OF DEFINITIONS OF THE CREATIVE INDUSTRIES.pdf \(pbworks.com\)](https://www.pbworks.com/f/A_CRITIQUE_OF_DEFINITIONS_OF_THE_CREATIVE_INDUSTRIES.pdf) [pristup: 03.06.2022.]
19. Hartley, J. (2005) *Creative Industries*. Malden, MA: Blackwell.
20. Hesmondhalgh, D. (2007) *The Cultural Industries*. 2nd ed. London: Sage Publications.
21. Hesmondhalgh, D. i Baker, S. (2011) *Creative Labour: Media Work in Three Cultural Industries*. Abingdon; New York: Routledge.
22. Howkins, J. (2007) *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London: Penguin Books.

23. *Hrvatska enciklopedija* (2023a). COVID-19 bolest. Mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=70912> [pristup: 21.05.2023.]
24. *Hrvatska enciklopedija* (2023b). Inflacija. Mrežno izdanje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27398> [pristup: 21.05.2023.]
25. Huth, J.P., Rajčan, M. i Kubica, T. (2014) *Unlocking the World for Central and Eastern European Champions*. KKR Global Institute. URL: [KKR-131105-Unlocking-the-World-for-Central-and-Eastern-European-Champions.pdf](https://www.kkr-institute.com/wp-content/uploads/2014/05/Unlocking-the-World-for-Central-and-Eastern-European-Champions.pdf) [pristup: 08.05.2022.]
26. KEA (2006) *The Economy of Culture in Europe*. URL: [Study on the Economy of Culture in Europe \(europa.eu\)](https://www.keadigital.eu/en/publications/study-on-the-economy-of-culture-in-europe) [pristup: 01.03.2022.]
27. Menzel, A. (2021) *Towards Gender Equality in the Cultural and Creative Sectors: Report of the OMC (Open Method of Coordination) Working Group of Member States' Experts*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
28. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (n. d.). Definicije zajedničkih pokazatelja (IZM i ESF), URL: http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Prilog-3_Definicije-zajedni%C4%8Dkih-pokazatelja-IZM-i-ESF.pdf [pristup: 7.11.2020.]
29. Moore, I. (2014) Cultural and Creative Industries Concept – A Historical Perspective. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 110. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.918> [pristup: 01.06.2022.]
30. O'Connor, J. (2007) *The cultural and creative industries: a review of the literature*. London: Art Council England. URL: [untitled \(kulturekonomi.se\)](https://www.kulturekonomi.se/2007/07/01/the-cultural-and-creative-industries-a-review-of-the-literature/) [pristup: 15.05.2022.]
31. OECD (2022) *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*. Paris: OECD Publishing, Local Economic and Employment Development (LEED).
32. Primorac, J. (2005) Development of Cultural Industries and the Spread of New Technologies. U: Švob-Đokić, N., ed. *The emerging creative industries in Southeastern Europe: collection of papers from the course on "Managing Cultural Transitions in*

- Southeastern Europe – Impact of Creative Industries*". Zagreb: Institut za međunarodne odnose, str. 25-35.
33. Primorac, J. (2010) *Promjena strukture rada u kreativnoj ekonomiji: kultura, tranzicija i kreativna klasa*. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
34. Primorac, J. (2012) Od nesigurnosti do nesigurnosti: rad i zaposlenost u kulturnim i kreativnim industrijama. *Revija za sociologiju*, 42 (1). URL: <https://hrcak.srce.hr/89217> [pristup: 10.11.2020.]
35. Primorac, J. (2014) The Position and Perspectives of Cultural and Creative Industries in Southeastern Europe. *Medijska istraživanja: znanstveno stručni časopis za novinarstvo i medije*, 20 (1). URL: <https://hrcak.srce.hr/126390> [pristup: 13.07.2022.]
36. Primorac, J. (2021) *Od projekta do projekta: rad i zaposlenost u kulturnom sektoru*. Zagreb: BLOK. URL: od_projekta_do_projekta_web.pdf (blok.hr) [pristup: 10.02.2022.]
37. Rašić Bakarić, I., Bačić, K. i Božić, LJ. (2015) *Mapiranje kreativnih i kulturnih industrija u Republici Hrvatskoj*. Projektna studija. Zagreb: Ekonomski institut.
38. Suciú, M.C., Násuela, C. i Násuela, D. (2018) Developing Cultural Industries in Central and Eastern European Countries. *Management of Sustainable Development*, 10 (2). URL: <msd-2019-0008.pdf> (sciendo.com) [pristup: 25.02.2022.]
39. Šimunović, S. i Boban, M. (2003) *Zbirka zadataka iz statistike*. 2. izd. Split: Pravni fakultet.
40. Trove (n.d.) *Creative Nation – Introduction*. URL: [13 Dec 2003 - www.nla.gov.au/creative.nation/intro.html](13_Dec_2003_-_www.nla.gov.au/creative.nation/intro.html) - Trove [pristup: 01.06.2022.]
41. Tomić-Koludrović, I. i Petrić, M. (2005) Creative Industries in Transition: Towards a Creative Economy. U: Švob-Đokić, N., ed. *The emerging creative industries in Southeastern Europe: collection of papers from the course on "Managing Cultural Transitions in Southeastern Europe – Impact of Creative Industries"*. Zagreb: Institut za međunarodne odnose, str. 7-23.
42. UNCTAD (2008) *Creative Economy Report 2008: The Challenge of Assessing the Creative Economy towards Informed Policy-making*. URL: ditc20082cer_en.pdf (unctad.org) [pristup: 08.04.2022.]

43. UNCTAD (2022) *Creative Industry 4.0: Towards a New Globalized Creative Economy*.

URL: [Creative industry 4.0: Towards a new globalized creative economy \(unctad.org\)](https://unctad.org/publication/creative-industry-40-towards-a-new-globalized-creative-economy)

[pristup: 08.04.2022.]

10. PRILOZI

Popis tablica

Tablica	Stranica
Tablica 1. Sustavi klasifikacije za kreativne industrije izvedeni iz različitih modela	6
Tablica 2. Lista kulturnih sektora i zanimanja prema Eurostatu	20
Tablica 3. Pregled zaposlenosti u kulturi u EU	22
Tablica 4. Ekonomske karakteristike zemalja srednje i istočne Europe u 2021. godini	27
Tablica 5. Broj osoba zaposlenih u kulturi (u tisućama) 2016. – 2021. godine	35
Tablica 6. Stopa promjene broja osoba zaposlenih u kulturi	36
Tablica 7. Broj osoba zaposlenih u kulturi (u tisućama) 2016. – 2021. godine prema spolu	39
Tablica 8. Stopa promjene broja muških osoba zaposlenih u kulturi	39
Tablica 9. Stopa promjene broja ženskih osoba zaposlenih u kulturi	40
Tablica 10. Stopa promjene broja kulturnih djelatnika s obzirom na životnu dob	45
Tablica 11. Stopa promjene kulturne zaposlenosti mladih osoba	47
Tablica 12. Broj osoba zaposlenih u kulturi mlađe životne dobi 2016. – 2021. godine	48
Tablica 13. Stopa promjene broja kulturnih djelatnika s obzirom na obrazovanje	51
Tablica 14. Broj osoba zaposlenih u kulturi s višom razinom obrazovanja 2016. – 2021. godine	52
Tablica 15. Stopa promjene kulturne zaposlenosti osoba s višom razinom obrazovanja	53
Tablica 16. Udio kulturne i ukupne zaposlenosti prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine (%)	58
Tablica 17. Udio kulturne zaposlenosti prema karakteristikama tržišta rada i spolu 2016. i 2021. godine (%)	61
Tablica 18. Broj osoba zaposlenih u kulturi kao umjetnici i pisci (u tisućama) 2016. – 2021. godine	63
Tablica 19. Stopa promjene broja zaposlenih umjetnika i pisaca	64
Tablica 20. Udio kulturne zaposlenosti te umjetnika i pisaca prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine	67

Popis slika

Slika	Stranica
Slika 1. Doprinos kreativne ekonomije	10
Slika 2. Definicija kulturnog zaposlenja	11
Slika 3. Razgraničavanje kulturnih i kreativnih industrija prema studiji KEA	18
Slika 4. Zemlje srednje i istočne Europe	26

Popis grafikona

Grafikon	Stranica
Grafikon 1. Zaposlenost u kulturi (% ukupne zaposlenosti) 2011. – 2016. godine	31
Grafikon 2. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti EU 11 2016. – 2021. godine	37
Grafikon 3. Omjer muškaraca i žena zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 27	38
Grafikon 4. Omjer muškaraca i žena zaposlenih u kulturi u 2016. i 2021. godine u EU 11	38
Grafikon 5. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti muških osoba 2016. – 2021. godine	41
Grafikon 6. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti ženskih osoba 2016. – 2021. godine	42
Grafikon 7. Omjer starosti osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 27	43
Grafikon 8. Omjer starosti osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 11	44
Grafikon 9. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti 2016. – 2021. godine s obzirom na dob	46
Grafikon 10. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti mladih osoba 2016. – 2021. godine	49
Grafikon 11. Omjer razine obrazovanja osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 27	50
Grafikon 12. Omjer razine obrazovanja osoba zaposlenih u kulturi 2016. i 2021. godine u EU 11	50
Grafikon 13. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti 2016. – 2021. godine s obzirom na razinu obrazovanja	52
	85

Grafikon 14. Udio kulturne zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti osoba više razine obrazovanja 2016.-2021. godine	54
Grafikon 15. Usporedba udjela djelatnika u kulturnoj i ukupnoj zaposlenosti s obzirom na karakteristike tržišta rada 2021. godine	55
Grafikon 16. Udio osoba zaposlenih u kulturi prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine	57
Grafikon 17. Udio djelatnika u kulturnoj zaposlenosti s obzirom na karakteristike tržišta rada i spol 2021. godine	59
Grafikon 18. Usporedba udjela djelatnika u kulturnoj zaposlenosti te umjetnika i pisaca s obzirom na karakteristike tržišta rada 2021. godine	65
Grafikon 19. Udio umjetnika i pisaca prema karakteristikama tržišta rada 2016. i 2021. godine	66